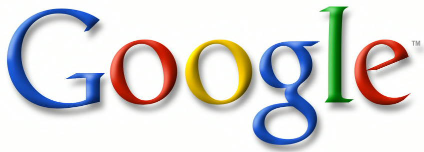

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

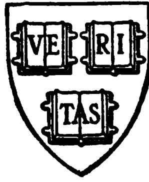
We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

HARVARD LAW LIBRARY
3 2044 097 778 534

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

Digitized by Google

Hungary

Digitized by Google

Digitized by Google

Kézirat gyanánt.

A TÁRSADALOM.

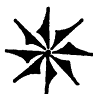

A SZOCZIOLÓGIA ALAPVETŐI.

COMTE ÉS SPENCER.

DR. BALOGH ARTHUR
EGYETEMI TANÁR ELŐADÁSAI

PRINTED IN HUNGARY

KOLOZSVÁRT

KIADJA: LEPAGE LAJOS EGYETEMI TANKÖNYVKERESKEDÉSE 1906.

Digitized by Google

For TX

B

APR 17 1933

Digitized by Google

A társadalom.

I. §. A „társadalom“ különböző felfogása.

A „Társadalom“ szó a tudományos kutatásban korábban is külömböző fogalmakat takart és az alatt ma is igen különbözőt értenek az emberek. A társadalom ezen különböző felfogásában azonban megvan az a közös vonás, hogy az mindenesetre bizonyos közös célokra összemüködő embereknek egyesülése.

Társadalom alatt értik az egy bizonyos államban élő emberek összeségét, melyeknek közös céljait az állam van hivatva megvalósitani. Ebben az értelemben társadalom és nemzet összesnek, azzal a különbséggel, hogy mig a nemzet az egyeseket jogi egységükben mutatja az állammal, illetve államhatalommal szemben, a társadalom az a kapcsolata az egy államban élő embereknek, mely előáll, ha őket nem mint politikai egységet tekintjük, hanem lazább kapcsolatban, melyben a politikai egység mellett külön müködő érdekek érvényesülnek.

Már itt a társadalom és az állam csak elemeikben fedik egymást, fogalmilag elválnak egymástól. És ha arra a viszonyra gondolunk, melyben az államot kitevő egyesek az államhoz az államhatalomhoz állanak, nevezetesen az államhatalom kiterjedésére, az állam tevé-

Digitized by Google

kenységi körére, különösen előtérbe lép ez a különbség. Ezért beszélünk a társadalom szabad öntevékenységéről szemben az államhatalmi működéssel, a társadalmi erők szabad érvényesüléséről, a társadalom munkájáról, gondoskodásáról (pl. szegényekkel szemben), társadalmi önsegélyről stb. Mindezen esetekben a „társadalmi“ azt jelenti, hogy nem állami kényszerhatalmi rendelkezés folytán előálló, hanem az embereknek bizonyos solidaris cél érdekébeni spontán önszerveződéséről, tevékenységéről van szó.

Ismét más felfogása a társadalomnak az, midőn a társadalmat nem korlátozzuk az egy államban lakó emberekre, hanem oly nagyobb embersokaságra alkalmazzuk, kiknek az egy államban megvalósitható érdekeken túl közös érdekeik, közös gondolatviláguk van. Igy beszélünk pl. európai társadalomról, nyugoti társadalomról, civilizált társadalomról.

Legtágabb értelemben aztán a társadalom fogalma azonosul az egész emberiség fogalmával, emberi társadalom és emberiség egy értelemben használtatnak. E szerint az egy időben élők képezik általában a társadalmat. Ebben az értelemben veszik a társadalom fogalmát már a francia socialisták és kommunisták (sociètè, société humaine, igy már Saint-Simon).

(A társadalom különböző felfogásáról szólva meg kell jegyeznünk, hogy az embereknek nem bármiféle kapcsolata, nem bármily egyesülésök szellemi vagy anyagi javak megszerzése, élvezete céljából társadalom. Igy nem tartozik ide az emberek muló, futólagos kapcsolata szórakozás, mulatás stb. céljából. Nem tartozik ide az emberek oly kapcsolata sem, mely bizonyos jogi tényen nyugszik, tehát a jogi

Digitized by Google

társulatok (societas), hasonlóképen az egyházi társaságok. Nekünk mindezek megjelölésére megvan a „társaság“ szavunk, holott a német „Gesellschaft“, a francia „société“, az angol „society“ társaságot — a „jó vagy finom, művelt társaság“ értelmében, — társulatot, társadalmat egyaránt jelent).

Végül társadalom alatt értik — és ez a sociológikus társadalmi felfogás — embereknek állandóan összeműködő csoportját bizonyos lényeges közös érdekek megvalósitására, az állam maga is a társadalomnak egy magasabb alakja, uralkodó társadalom.

2. §. A társadalom fogalmának kifejlődése.

Az a felfogás, mely szerint társadalom és állam nem külömböznek egymástól, előttünk áll más alakban már az ó-korban. Az ókori államban állam és társadalom teljesen egybeesik, az állam a hasonló érdeküeknek, az uralkodó osztálynak állama, mely az egyes felett korlátlan uralmat gyakorol. Ezért az ó-kori állambölcselőknél, igy Plátó-nál és Aristoteles-nél állam és társadalom közt nincs különbség, a kettő teljesen összefolyik egymással.

A társadalom fogalmának kialakulását a természetjogi iskola késziti elő, mely a polgári társaságot az egyes egyének szerződéséből állitja elő. (Hobbes, Pufendorf, Rousseau).

A természetjogi felfogás a polgári társaságot az egyes egyénekből származtatja. Az egyes ember előbb van, mint az emberek köteléke, minden emberi kötelék egyéni tények eredménye.

A középkori államfelfogás általában a természeti

Digitized by Google

állapotból indul ki. Ez az államtalan időszak, melyben a tiszta természetjog érvényesült; ebben az időszakban teljes szabadság és egyenlőség uralkodott, a a javak közössége állott fenn. Az állami vagy polgári állapot csak ezután következett. Először az államhatalom keletkezését keresik és ezt az uralmi szerződésben látják; majd kutatják, miként áll elő maga az összeség, mely aztán saját akaratából szerződésszerü álávetéssel az államot (civitas, societes civilis), az államhatalmat előállitja.

A gondolat, hogy az állami közösség alapja a társadalmi szerződés, már a középkorban megvan, de ezt egyelőre nem fejlesztik tovább, még a tizenhatodik században sem. Ez főkép Aristoteles befolyásának tulajdonitható.

A természetjogi iskola amenyiben a jog hármas tagozódását állitja fel, a jus naturale, jus gentium és jus civile-t, ehhez képest három különböző jellegü kapcsolatát ismeri az embereknek. A társadalmi szerződés gondolata azonban először *Althusius*-nál jelenik meg határozottan; szerinte minden emberi közös lét, már a család is, az illetők szerződésén alapszik. A családnak, a korporációknak, a községnek, az államnak szerinte egyaránt egy „contractus societatis“ képezi az alapját.

A természetjog már különbséget tesz az állam és a polgári társadalom közt.

Hobbes az államot ugy fogja fel, mint személyt, mely az egyes természetes személyek mesterséges összetételéből, szerződés utján áll elő. A társadalomból áll elő az állam szerződés utján s az államban a társadalom tökéletesitését nyeri. A szerződési teoria

Digitized by Google

még inkább uralkodó lesz *Pufendorf* óta, ki az államot az egyesek által kötött szerződések egész sorozatára alapitja. Ezen szerződések közt első az egyesülési szerződés, mi által az emberek egyesülése, a társadalom áll elő.

A természetjogászok societas alatt általában a szerződésen alapuló emberi kötelékeket értik, melyek sorozatának legtökéletesebb alakja, záróköve az állam, mely szintén societas (societas perfecta, societas cujus finis est salus publica stb.) A societas-ok vagy természetesek (naturales, mint a család), vagy szándékoltak (voluntaria, mint az állam). Főleg Pufendorf óta a társadalmat, vagyis az embereknek állam előtti egyesülését societas aequalis-nak tekintik, ez az alávetési szerződés által lesz societas inaequalis-á vagyis állammá.

Általában megegyeznek tehát a természetjogi irók abban, hogy az összeséget az egyénből állitják elő.

Rousseau-nál már világos, hogy az államon belül egyes érdekkörök képződnek, melyek érdeke ellentétes a közjóval, illetve az ezt valósitó általános akarattal Az *Encyklopedia* számára irt „politikai gazdáság" cimű czikkében ugyanis ezeket mondja: „Minden politikai társaság több különböző kisebb társaságból áll, melyek mindegyikének megvan a maga érdeke és alapelve. De ezek a társaságok, melyeket mindenki észrevesz, miután elismert, külső formájuk van, nem az egyedüliek, melyek egy államban valóban léteznek; mindazok, kiket valami közös érdek köt össze, ugyanannyi ily állandó vagy mulékony társaságot alkotnak, s ezeknek ereje, ha nem is tünik annyira szembe, azért nem kevésbbé reális. Ezek a hallgatólagos vagy

Digitized by Google

formális egyesülések (associatiok) sokféleképen módositják a közakaratot saját akaratok által. Mert a részleges társadalmi érdekek mindig az összérdek rovására kivánnak érvényesülni.

Hogy Rousseau a külön társadalmi érdekköröket látja, világos a közakarat (volonté générale) és minden egyesnek akarata (volonté de tous) szembeállitásából is. Az első az állam, a másik a társadalom akarata. A részleges társadalmaknak saját tagjaikkal szemben szintén van közakarata, mely azonban az állami akarattal, a közakarattal szemben csak részleges akarat. Akkor lenne az állam tökéletes, ha az egyes és az állam közt nem lenne ily részleges akarat.

A németeknél a társadalmat, mint az embereknek bizonyos állandó érdekek szerinti kapcsolatát az állam mellett, először *Schlözer* különbözteti meg világosan a 18. század végén (*Allgemeines Staatsrecht* cimü művében 1793.)

Általában a 18. század második felétől kezdve mind határozottabban kifejtik, hogy az állam előtt meg van már az emberek ama kapcsolata, melyet társadalomnak neveznek. Schlözer a természetjogi felfogásból vonja le az állam és társadalom különbözőségét.

Szerinte a társadalom nem más, mint az állam előtti egyesülése az embereknek, mely még nem bir imperiummal, uralkodó hatalommal az egyesek felett. Ez a societas sine imperio.

Már ebben a közületben, a társadalomban bizonyos jogi szabványok állanak elő, melyek követése azonban csak minden egyesnek becsületérzésétől van feltételezve, mert hisz nincs közhatalom, mely e sza-

Digitized by Google

bályok követését kikényszerithesse. A vagyon és a gazdasági hivatások alapján társadalmi osztályok állanak elő.

Az állam a maga közhatalmával, imperiumával csak később lép ezen már ekként tagozott társadalom mellé, hogy abban az oltalmazó, vezető szerepét átvegye. Az állam tehát, midőn megalakult, már a gazdasági és szellemi erők által tagozott egyesek összesége fölé emelkedik.

3. §. A társadalom fogalmának kifejlődése a 18. század végén a francziáknál.

A társadalom fogalmát a tizennyolcadig század végén a francia socialisták és kommunisták fejtik ki. A francia socialistak és kommunistáknál lesz ugyanis először világos, hogy a természetjogászok societásában, a korábbi francia bölcselők société-jében sejtett ellentétek, különbségek az emberek közt mint a birtokos és birtoktalan osztály közti ellentétek nyernek határozott alakot.

A társadalom önálló kutatása tehát tulajdonképen a socialista iróknak köszönhető. Ők mutatnak rá arra, hogy az állami berendezések javitása magában nem elég, hanem az együttélő emberek viszonyait alapjában kell megváltoztatni, hogy a javulás lehetséges legyen. A socialisták azonban a társadalomban csak a gazdasági erőket látják, egyéb oldalait az államon kivül eső emberi együttlétnek csak annyiban veszik figyelembe, amennyiben ezek a gazdasági élettel összefüggenek.

Belátják, hogy az emberi jogok deklarációja,

Digitized by Google

melyet ugy tekintettek mint a társadalmi szabadság megoldását, ennek csak kijelentése volt.

Világossá vált, hogy a nagy forradalom csak jogi egyenlőséget teremthetett az emberek közt, de nem szüntethette meg azt az egyenlőtlenséget, mely fennáll a vagyoni viszonyok következtében, a tőkés és munkás, vagyonos és vagyontalan között. És épen ezek a különbségek azok, melyek a társadalom tanulmányozására, reformeszmékre vezetnek. Nem a törvény által szabadnak deklarált egyes, hanem a „kizsákmányolt“ lép a vizsgálódások előterébe.

Hogy a társadalom két nagy osztályra, a vagyonosokra és vagyontalanokra, a kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra oszlik (amint ezt aztán később a Marx-féle socialistikus irány oda állitja), már a francia forradalom szónaklataiban hangsulyozva látjuk.

Saint-Just a vagyonos osztályt teszi felelőssé a forradalom kikerülhetetlenségéért, egyedül ezekkel kivánja megfizettetni a háboru költségeit.

Babeuf szerint a szegények forradalma a gazdagok ellen kikerülhetetlen, ha egyszer, mint a francia forradalom előtt volt, a vagyon nehányak kezében öszpontosul, a tömeg nem tud megélni, mivel semmije sincs; a francia forradalom a pátriciusok és plebejusok, a gazdagok és szegények háboruja. De a forradalommal még nincs elérve minden, hisz még mindig a gazdagok kezén van minden vagyon, ők parancsolnak a többieknek, mig a szegények valóságos rabszolgájokként dolgoznak és semmik az államban.

Proudhon (a munkás osztály politikai képességéről szóló művében) egyenesen rámutat a nagy változásra, melyet a forradalom létrehozott, de a csaló-

Digitized by Google

dásokra is, melyek vele jártak. A mig — mondja — az isteni jogon uralkodó királyság és a mezei és városi munkásság közt voltak közbeeső osztályok: a papság, a nemesség, a polgárság vagy harmadik rend, a sokaság nem szerepelhetett a politikai szintéren, nem volt ura magának. A nép minden fia foglalkozásához képest függött valakitől, egy-egy mestertől, úrtól, főpaptól vagy a kincstártól. A forradalom szétszakitotta ezt a köteléket, a nép magára maradt; a bérmunkások, proletárok osztályát alkotta meg szemben a birtokosokkal, a tőkésekkel. A nép 1840-ben nem volt semmi, alig lehetett megkülönböztetni a polgári osztálytól, bár 1789 óta jogilag és tényleg elvált attól, a socialismus által a földbirtokosokkal és ipari kizsákmányolókkal szemben egyszerre valamivé lett, mint a polgári osztály 1789-ben s most mindenné akar válni.

Condorcet (Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain 1795. cimű művében) a ki Saint-Simon-t és Comte-ot befolyásolta, abból indulva ki, hogy ha az ember majdnem teljes bizonyossággal előre megmondhatja azon jelenségeket, melyeknek törvényeit ismeri; ha a mult tapasztalatai alapján nagy valószinüséggel megjosolhatja a jövő eseményeit, miért ne lehetne megkisérelni a történelem tanuságai nyomán az emberi nem jövendő sorsának megrajzolását, az emberiség haladását, a nemzetek közti egyenlőtlenség megszüntetése és az ember méltó tökéletesedése mellett, főleg az egyenlőségnek, egy és ugyanazon nép körén belül megvalósitásában keresi.

Az emberek közt háromféle egyenlőtlenséget lát: a vagyoni egyenlőtlenséget azt az egyenlőtlenséget, mely a tőkések és munkások közt fenáll és végül a

Digitized by Google

nevelésbeni egyenlőtlenséget. A tőkések és munkások közti egyenlőtlenség enyhitésére az egyesülést, társadalmi önsegélyt (takarékpénztárak, életbiztositás) ajánlja.

4. §. Saint-Simon és iskolája.

A franczia forradalom alatt felszinre került társadalmi reformmozgalmak a restauratio alatt először is Saint-Simon-nál élednek ujra. Fő művei: *Réorganisation de la société européenne. L' industrie 1817—18, L'organisateur 1819—20. Du système industriel, 1821 —22. Catéchisme des Industriels 1823—24.* (Ezt részben Comte-al együtt készitette). *Nouveau Christianisme* 1825.

Midőn Saint-Simon társadalomtanának fő elveit levezeti, saját hazájának: Franciaországnak társadalmi állapotait veszi vizsgálat alá, azon változásokat tekinti, melyeket a forradalom a társadalomban előidézett. Látva, hogy a középosztály a főpapokkal, nagy földbirtokú főnemesekkel, fő hivatalnokokkal szemben aránytalanul kedvezőtlen társadalmi helyzetben van, holott a társadalom előhaladása főleg ezen osztálynak köszönhető, a középosztály társadalmi helyzetének javitását hangoztatja. Feltétlenül hangsulyozza az egyenlőség szükségét, mely ne ismerjen semmi születési előjogot, csak a munkában való kiválóságot. Saint-Simon még nem látja teljesen a tőke és munka ellentétét, az iparos osztály alatt ő egyaránt érti a mezőgazdasági és ipari termelőket, a birtok és munka képviselőit. Ezeknek, mint legszámosabb tagból álló és legproduktivebb osztálynak kell szerinte az államkormányzatban is legmérvadóbb szereppel birni.

Digitized by Google

Hogy ő a tőke és munka ellentétét még nem látja teljesen, onnan magyarázható, hogy a birtokos osztályok és a proletáriátus közti osztályellentét akkor még Francziaországban nem volt kifejlődve.

Erkölcsi elvei, melyekből tulajdonképen kiindul, főleg *„Uj kereszténység“* cimü művében vannak lefektetve. Az emberiségnek új erkölcsöt akart adni, hogy ez alapon egy uj társadalmi és politikai rend legyen lehetséges. Ebben az uj kereszténységben — mondja — minden erkölcs a következő elvből lesz levezetve: az emberek tekintsék egymást testvérekként. Alapelve tehát a felebaráti szeretet. Az ős kereszténységnek ez az elve ujra éledvén, azt jelenti, hogy a vallásnak kell a társadalmat azon nagy czélhoz, a legszegényebb osztályok sorsának mennél gyorsabb javitásához elvezetni.

Társadalom alatt ő a hasznos munkára egyesült emberek összességét érti; majd azonban a társadalom (société) és nemzet (nation) egy nála. A társadalmat már ő szervesen fogja fel; az nem puszta aglómerációja élő lényeknek, kiknek minden végső czéltól független cselekményei nem birják másban okukat, mint az egyéni akarat önkényében ; ellenkezőleg a társadalom szerves kapcsolat, melynek minden egyes része az egész mozgását szolgálja. Az emberek egyesülése valóságos élő lényt teremt, mely a szerint lesz erős vagy gyönge, a mint egyes szervei többé vagy kevésbbé rendesen végzik a rájuk bizott funkciókat.

Stein-Lőrincz a francia socialismus és kommunismusról szóló művében *Saint-Simon*-t mondja a tudományos socialismus megalapitójának.

Már nála a Marx-féle történelmi materialismusnak nyomára akadunk. Igy már ő hangsulyozza, hogy a

Digitized by Google

politikának a gazdaság az alapja. De ő egyáltalán az első, ki a társadalmi állapotokat tudományosan kutatja, megérteni igyekszik. Már első művében („Egy genfi lakos levelei kortársaihoz“) foglalkozik a társadalom kutatásával. Annak három osztályát különbözteti meg; az első osztályt a tudósok és művészek alkotják, a második osztályt a birtokosok, a harmadik osztályt az emberek nagy tömege. Már itt megkülönbözteti a birtokos és birtoktalan, proletár osztályt. Midőn a régi, feudális uralommal szemben az ipari társadalomban látja a haladást, mely a teljes egyenlőséget valósitja meg a feudális társadalom egyenlőtlenségével, születési jogaival és privilegiumaival szemben, határozottan felismeri, hogy a társadalmi és politikai fejlődés legbensőbben összefügg a gazdasági fejlődéssel.

Saint-Simon iskolájának hivei közül emlitendők: Bazard, Enfantin, Blanqui, Leroux. Comte is Saint-Simon-tól nyerte első tudományos benyomásait, kivel egyideig együtt dolgozott.

A Saint-Simon-féle eszméket *Bazard* vitte tovább és a saint-simonismus ép ugy az ő nevéhez kapcsolódik, bár némi részben egészen uj eszmékkel lépett fel, igy az örökjog refomját illetőleg.

Bazard szerint a társadalomban két elv küzd egymással: individuálismus, az önzés és az egység, az associatio elve. A történelemben organikus vagy kritikus időszakok vannak, aszerint, amint az egyik vagy másik elv nyomul előtérbe. Az organikus időszakban bizonyos általánosan elismert eszmék uralkodnak, közös cél felé közelednek az emberek s a közös eszmék állandó társadalmi alakulatokat hoz-

Digitized by Google

nak létre. A kritikus időszakban a régi eszmék, melyek már elvesztették hatalmukat, biráltatnak, előtérbe lép az individualismus, a közösségi érzet háttérbe szorul, a korábbi idők intézményei leromboltatnak. Miután a világtörténelem már felváltva ily organikus és kritikus időszakokat mutatott, a 15. századtól kezdődő ujabbi kritikus időszaknak is vége lesz, uj organikus időszak következik. Ebben azonban a társadalom anyagi rendjének is átalakuláson kell átmenni, hogy mindenki igazságosan megtalálja a maga helyét a társadalomban.

A társadalom alapjellege egyik embernek a másik által való kizsákmányolása. Mig az ó-korban az alávetett rabszolga volt, a kereszténység befolyása alatt jobbágy, ma pedig munkás. A törvény szabaddá tette, de hijjával van minden birtoknak és alá van vetve a gazdagoknak. A forradalom megszüntette az előjogokat, most arról van szó, a gazdagság előjogait megszüntetni.

Itt megy tul Bazard mesterén: Saint-Simon-on, midőn az örökjogot, mely az egyesnek érdemetlenül előnyös társadalmi helyzetet ad, olykép reformálni kivánja, hogy az összeség örököljön s az egyesek közt képességeikhez mérten ossza fel a tőkéket. A mint az állam a hivatalokat érdem szerint kell, hogy osztogassa, igy kell lenni a vagyonnal is. Tehát a vagyoni egyenlőtlenség maradjon fenn, de az érdemhez képest.

Az egyes és az összesség közt igy helyreáll az egység, összhang, mert az egyes első sorban magának szerez, de halála után az összeségre szállván vagyona, az összeség érdekében is dolgozik. Az em-

Digitized by Google

beri fejlődés legfőbb célja az emberek általános társulása (association universelle).

A Sain-Simon és Bazard-féle iránynyal szemben *Fourier* a merev individualismus álláspontján áll. Nem az összeség jóléte, hanem az egyéni vágyak, ösztönök kielégitése a főcél előtte. A társadalmi harmónia helyreállitását a munka uj rendezésétől várja, midőn ugyanis a mai községek és városok helyett az egy foglalkozású emberek a phalansterekben közösen laknának, dolgoznának és fogyasztanának (mindegyikben kétezer ember).

Proudhon, ki a socialismus első tudományos rendszerét adta, a kinek nevéhez az anarchismus megalapitása füződik, már első művében. *(Qu' est-ce-que la Propriété? Recherches sur le principe du droit et du gouvernement* 1840.) azért nevezi igazságtalannak a tulajdont („a tulajdon rablás"), mert azt a jogot foglalja magában, tetszésünk szerint idegen jószágot élvezni és mások munkájának gyümölcse felett rendelkezni; a tulajdon a gyengéknek az erősek általi háttérbe szoritását foglalja magában. Az állam csak arra való, hogy a birtokos osztály előjogait fentartsa a birtoktalanokkal szemben.

Ha azonban az általa javasolt gazdasági reformok megvalósulhatnak, nevezetesen a hitel ingyenessége, minden felsőbbség feleslegessé válik, mindenki saját magának szabhat törvényeket, a jogi parancsok helyébe az egyes gazdasági csoportok, associatiók tagjai által kötött szabad szerződések léphetnek (anarchismus).

Proudhon egyike azoknak, kik a gazdasági viszonyoknak a társadalomra gyakorolt döntő befolyását Marx előtt hangsulyozzák, e részben méltán a törté-

Digitized by Google

nelmi materialismus előhirnökei közt foglal helyett Már ő mondja, hogy a politikai rend szorosan a gazdasági rendhez van füződve. Gunyosan emliti, hogy a pénzügyi hatalom, mely pedig sokkal nagyobb, jelentősebb, mint a törvényhozó, végrehajtó és birói hatalom, nem emlittetik meg a franciák különböző alkotmányleveleiben.

5. §. A társadalom fogalma a németeknél.

A németeknél a francia société nyomán *Hegel* vezeti be különösen a tudományba a társadalom („bürgerliche Gesellschaft“) fogalmát, mint az államtól különbözőt. *(A jogbölcsészet alapvonalai* cimű 1840-ben megjelent munkájában).

Hegel az egyén és az állam közé helyezi a társadalmat, értve ez alatt az egymás mellett élő, saját céljaikat követő családoknak összeségét. A polgári társadalomban az egyesek szükségleteik, egyéni céljaik kielégitésére törekednek. Ezen törekvésükben az egyesek kapcsolatba lépnek egymással; az egyesek közt különös függési viszony keletkezik, de az egyes, a nélkül, hogy ezt akarná, midőn saját érdekének megvalósitásán működik, egyuttal a mások érdekeit is előmozditja. Ő azonban csak látszólag különböztet állam és társadalom közt, illetve valóságos állami funkciókat tulajdonit a társadalomnak (jogszolgáltatás, rendészet).

Az összérdek által vezetett polgári társadalomban a szükségletek alapján képződnek a rendek, és pedig a parasztság, melynek vagyona földtermékekben áll; az iparos rend (iparosok, gyárosok és kereskedők), mely a természet által adott javakat átalakitja és az

Digitized by Google

általános rend, mely a tarsadalom általános érdekeit szolgálja és melynek épen ezért fel kell mentetni a szükségletek kielégitésére célzó közvetlen munkától, ez a tanitó és hivatalnoki rend.

Hegel eszméi befolyással voltak Stein Lörinczre midőn társadalomtanát kifejtette.

Helyesebben fogja fel a társadalmat *Herbart* (*Általános gyakorlati bölcsészet* c. munkájában).

Szerinte a társadalom többeknek egyesült akarata bizonyos közös célokra. A hány közös cél lehetséges, annyi társadalom is; nemcsak általában, hanem minden egyesre nézve. Tehát az egyes egyszerre több társadalomnak lehet tagja, amennyiben a közös társadalmi cél elérésére szükségeseket teljesiteni képes. Az állam és társadalom viszonyát azonban ő sem látja helyesen, mert egyfelől azt mondja, hogy az állam az embereknek több kisebb társadalmi kapcsolatát foglalja magában, másfelől ismét, hogy az államban az egymás mellett létező ezen kapcsolatoknak fel kell olvadni.

Stahl (Jogbölcsészet 1830.) szerint az állam elemei: a községek, a rendek és a szövetkezetek, ezek mindegyikének megvan az államétól különböző maga életelve. Ezek azonban szerinte csak az állam kiegészitő tagjai. Tehát a társadalom szolgálja az államot, a helyett, hogy az állam a társadalom céljait valósitaná.

Lieber (Political Ethics 1838) különbséget tesz az időleges egyesülések és tartós kapcsolatok közt. Az előbbiek társaságok; oly egyének összesége, tartós kapcsolata ellenben, kiket azonos viszonyok fűznek össze, a társadalom.

Digitized by Google

A munkamegosztásból indul ki a társadalom felfogásánál *Eisenhart (Philosophie des Staates oder allgemeine Socialtheorie* 1843.) Szerinte az állam egy csomó ősközületből (Urgemeinwesen) áll, ezeket egyértelmünek veszi a rendekkel. A közlétben, melyet nagy emberhez hasonlit s melyben a rendek az egyes személyes képességeinek felelnek meg, négy osztályt vesz fel: az iparosok, tanitók, hivatalnokok rendjét és a társadalmi tagságot. A polgári társadalom az ipar körüli csoportosulásból áll elő.

6. §. Stein Lőrincz társadalomtana.

A társadalom önálló tudományának kifejtésében legnagyobb érdeme *Stein* Lőrincznek van, ki egyuttal a legnagyobb hatást is gyakorolta a tudományra.

Ide vonatkozó eszméit első sorban a francia socialismus és communismusról szóló korszakalkotó művében fejtette ki *(Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs* 1842), később pedig az államtudományok rendszerét tárgyaló nagy munkájának második kötetét képező önálló, részletes társadalomtanában *(Gesellschaftslehre* 1856. — Ide vágó művei még: Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich 1850. Ebben: *Der Begriff der Gesellschaft und die Geschichte der französischen Revolution. Das Königthum, Die Republik und die Souverainität der französischen Gesellschaft.)*

Stein társadalomtanában szintén a gazdasági álláspont nyomul előtérbe, e részben amennyiben a gazdasági viszonyoknak a társadalom alakulására mérvadó befolyását kimutatja, tana a történelmi materialismus

Digitized by Google

előzményének tekinthető. Mérvadó előtte az embereknek, a társadalmi csoportoknak az anyagi javakhoz való viszonya, ez a legfőbb viszony, minden egyéb ennek a legfőbb viszonynak csak eredménye.

A társadalom fogalma a birtokon alapszik, azon hogy mily része van az egyesnek a társadalmi javak összeségében. Ez határozza meg az egyes állását, érvényesülését az emberi közösség (Gemeinschaft) rendjében. Ez jelöli ki az utat, melyet az egyesnek az emberi közösségben meg kell tennie. A társadalom nem más, mint az emberi közösségnek az emberi életfeladatok és javak különböző eloszlása által feltételezett, a jog által védett, a birtok és család által állandóan fentartott rendje.

A társadalom az emberek egységének az a formája, mely egyedül képes arra s azért ama rendeltetéssel bir, hogy az emberi javak lehető legnagyobb mérvét megszerezze az egész emberiségnek és elossza az egyesek között.

Ha az emberek kapcsolatát ugy tekintjük, mint az egyenlők kapcsolatát, előáll az emberi közösség. Ha az emberek kapcsolatát ugy tekintjük, mint az egyenlőtlenek kapcsolatát, előáll a társadalom. Végül ha úgy tekintjük az emberek kapcsolatát, mint mindnyájoknak öntudatos és öntevékeny személyes egységét, előáll az állam.

A társadalom tudományának tárgya ama törvények megállapitása, melyek szerint a társadalmi szerkezetek, a társadalom mozgalmai és ellentétei előállanak. Stein ezt a tudományt mindinkább különállónak látja az Angliából importált, szerinte igen homályos sociologiától és e tudomány ott kezdődik, midőn az egyéni

Digitized by Google

egyenlőtlenségnek az összes emberi fejlődésre gyakorolt hatása tétetik a vizsgálódás tárgyává.

A társadalom és állam külömböző voltát szerinte először a társadalomban előforduló ama zavarokból ismerték fel, melyek sem az anyagi élet, sem az állami élet organizmusából nem voltak megitélhetők és sem gazdasági, sem állami szabályok által nem voltak elmellőzhetők.

Az egyes az ő belső individuális életében azt az ellentétet mutatja, mely végtelen rendeltetése és véges valósága közt fennáll. Ezt az ellentétet az egyes saját ereje által nem képes kiegyenliteni. Az egyedüli mód erre, hogy másokkal egyesüljön.

Az egyesben az önérdek uralkodik. Az a szükség, hogy az ember másokkal egyesüljön, összeköttetésbe lépjen, valamennyi egyesnél fennforog, tehát ez valamennyi egyesnek érdeke. Ezen érdek kielégitése végett történik az emberek egyesülése. Miután azonban az egyéni érdek minden egyesben hat, ez az emberek egyesülésében is érvényesülni fog. Érvényesülni fog pedig abban az irányban, hogy az egyéni érdek minden egyest arra fog késztetni, hogy az összeségnek az általános érdekek elérésére szolgáló hatalmát a maga egyéni érdekében felhasználja.

Ilyen módon az egyéni érdek összeütközésbe kerül az összélettel, miután ez nem az egyéni érdekben, hanem az általános érdekek elérésére áll fenn. Az összeség, az emberi közösség az összes egyesek érdekének ellentétét fogja mutatni; minden egyes arra fog törekedni, hogy másokat saját érdekének szolgálatába hajtson.

Az emberi közösség ilyenformán az egyéni

Digitized by Google

érdekek ellentéte és mint ilyent nevezzük társadalomnak.

De ha az emberi közösséget minden egyes egyéni céljainak elérésére használja fel, ha minden egyes önmagát tekinti az egész céljának, ha az emberi közösségnek, mint organizmusnak, minden egyes része (az egyes egyén, vagy egy osztály, egy testület) egésszé akarja magát tenni, magának ennek az emberi közösségnek meg kell szünni az érdekek ellentétében, harcában.

A társadalom az egyesen alapszik, arra való, hogy az egyes fejlődésének lehető legnagyobb foka éressék. De a társadalom alapelve, az egyéni érdek, az emberi közösséget tönkre teszi. A történelmi fejlődés világosan mutatja a magokra hagyott társadalmaknak felbomlását. Tehát a társadalom egy mellőzhetlenül szükséges szervezet, mert csak benne lehetséges az egyesnek önmaga által teljes kifejlődése, de egymagában nem elegendő, mert a fejlődés benne csak egyesekre nézve lehetséges. Némelyek fejlődése ugyanis az által lesz veszélyeztetve, hogy a fejlődés feltételeit mások kizárólagosan a maguk részére veszik igénybe. Némelyek érdeke csak ugy lesz kielégitve, hogy mások érdeke háttérbe szorittatik.

Mindezeknél fogva szükséges egy oly szervezet, mely szükségképen minden egyes érdekeinek képviselője, mely az egyik egyén érdekét a másikéval szemben védelmezi s minden egyes érdekét megvalósulni segiti. Az állam legfőbb, absolut lényege épen abban áll, hogy nincs külön érdeke, hanem legfőbb hatalmával ugy erkölcsi, mint anyagi tekintetben a valódi összérdek képviselője és megvalósitója. Ugy a külön-

Digitized by Google

féle egyéni érdekkel, mint az önállóvá vált osztályérdekkel szemben azt valósitja meg, ami mindenkinek javára szolgál. Ez a szervezet megfelelő hatalommal kell, hogy birjon eme céljának megvalósitására a hatalmas társadalmi külön érdekekkel szemben. Ez az organizmus az állam.

Miután az állam személyek sokaságát foglalja magában, ezeknek viszont megvannak a maguk ellentétes szükségleteik és érdekeik, ugyanazon személyek, kik az államot képezik, egyuttal bizonyos társadalmi szerkezetet fognak mutatni. Minden állam egyben bizonyos társadalmi szerkezet és megforditva minden társadalmi szerkezet egy állam. A kettő tehát ép ugy együtt jár, oly elválaszthatlan egymástól, mint terület és állam, nép és állam. Ép ezért a kettő, társadalom és állam, folyton kölcsönhatásban vannak egymással.

Ezen kölcsönhatásra Stein három törvényt állit fel.

Az első az, hogy minden társadalmi szerkezet arra törekszik, hogy magának államot teremtsen és minden állam arra törekszik, hogy megteremtse a maga társadalmi szerkezetét.

A második általános törvény az, hogy minden államban a társadalom uralkodó érdekei az államhatalmat alávetni igyekeznek maguknak.

Végül a harmadik törvény, hogy az államhatalom minden államban oda törekszik, miszerint a társadalmi érdekek uralmát megtörje és egyesek érdekeit csak annyiban segiti elő, amennyiben ez által az összes többiek érdekei nem lesznek veszélyeztetve.

Az utóbbi két törvény által adott, az állam és társadalom közt mutatkozó ellentétnek érvényesülése teszi ki a népek egész történelmét.

Digitized by Google

Hogy a társadalom egész életét megismerjük, szükséges, hogy azt az állammal való összefüggésében figyelembe vegyük, de ép úgy szükséges, hogy a társadalmat magában, az állammal való összefüggésétől eltekintve, vegyük vizsgálat alá. Ép az által, hogy az utóbbi szempontból tekintjük a társadalmat, áll előannak külön tudománya.

A társadalom anyagi alapja a birtok, mely minőségét tekintve vagy földbirtok, vagy ipari birtok. Mindkettőnek megvan a maga különös hatása a birtokosra.

Birtok általában a társadalmi javak összege, melyek felett egy-egy egyén rendelkezik. A társadalomban a birtok jelentősége abban áll, hogy mások felett hatalmat és befolyást ad az illetőnek.

A birtoknál elsősorban annak minősége veendő figyelembe; e szerint a birtok földbirtok és ipari birtok. Mind a kettő a birtokosra különböző hatást gyakorol. A földbirtokos a természeti erőkhöz van kötve, a munka csak másodjelentőségü. Ennek következtében aztán a földbirtokos a fennálló viszonyokhoz ragaszkodó lesz, az ujitásoktól idegenkedik. — Ellenben az ipari birtoknál főjelentőségü nem a természet, hanem az emberi munka, itt a siker az egyéni képességtől, erőtől függ, minek következtében az ipari birtokos inkább az egyéniséget helyezi előtérbe, mint a természet rendjét. — Az ipari birtokban az ujitás, uj formák létrehozása nagy szerepet játszik, mert itt a szükségletek is változtatják irányukat, ennélfogva az ipari birtokos felfogása, gondolkodása nem lesz oly fenntartó irányú, az állandóságot kedvelő, mint a földbirtokosé.

Digitized by Google

Másodszor a birtok nagysága veendő figyelembe, mert a szerint alakul a gazdagság, jólét és szegénység, melyek a társadalmi életnek lényeges elemei.

A társadalmi tagosulás további alapja a birtok mennyisége. A társadalom a szerint fog osztályokra válni, hogy az egyes rendekhez tartozóknak mennyi birtoka van.

A birtoknál, mint a társadalmi tagosulás alapjánál, figyelembe veendők a különböző birtokrendszerek, miután a birtokkülönbségek a szerint alakulnak.

A birtokrendszerek főbb alakjai: a birtokközösség, a birtokegyenlőség és a birtokkülönbség rendszere.

A birtokközösség csak alsóbb fejlettségi fokon valósulhat meg, a társadalom haladását nem idézi elő, mert az egyéni erőnek nem enged tért.

A birtokegyenlőségnél ugyan az egyéni tetterő, ügyesség már érvényesülhet, de miután a birtok mennyisége a közület által mindenkire egyformán állapittatik meg, ez is tökéletlen rendszer, nagyon megkötvén az egyest.

A birtokkülönbség rendszerénél az egyes birtoka egészen egyéni erejétől függ. Itt aztán előállanak a nagy ellentétek a birtok tekintetében, s ezért támadják.

A birtokkülönbségekből létrejön a gazdagság, a jómodúság, a szegénység és az inség s midőn a birtokkülönbségek állandók lesznek, a birtok e különböző megoszlásából létrejönnek az egyes társadalmi osztályok. E szerint az osztály a vagyon különböző nagysága által előálló különböző tulajdonságoknak és érdekeknek öntudatossá válása.

A birtok mellett az emberi közösség életének

Digitized by Google

másik lényeges tényezője a munka. A munka gazdasági és szellemi munka.

Gazdasági munka az, mely a külvilág tárgyainak emberi szükségletek céljaira való megszerzésével, átalakitásával foglalkozik. A gazdasági munka ismét nehéz testi munka, mely az ember testi izomerejének kifejtésében áll; kis gazdasági munka, melynél a munka vezetése és a valóságos munka ugyanazon egy személyben egyesül; és vezető munka, mely a vállalat vezetésében áll, a tényleges kivitelt másoknak hagyván.

Szellemi munka, melynél az ember végtelen, szellemi czélja nyomul előtérbe (művészet, tudomány, vallási áhitat stb.)

A munka ezen különböző nemeinek különböző természete és hatása van. A munka ezen különböző természete aztán átalakitólag hat magára az azt végzőre is.

Igy az izomerőt nagyon igénybevevő testi munka mellett az azt végzőnek nincs ideje a gondolkodásra, elmélkedésre. Ellenben ha a gazdasági munka nem ilyen, hanem csak kisebb erőt igénylő, de amellett folytonos elfoglaltsággal jár, tehát mechanikus munka, akkor az azt végző a munka mellett szellemi tevékenységet fejthet ki, gondolkodhat, terveket szőhet. — A kisgazdasági munka a testi és lelki erőknek egyforma igénybevételével jár. — Ellenben a nagyvállalkozó munkájánál a testi erő nem szerepel, csak a vezetés, tervkészités. Igy a kisgazdasági munkát végző egész más szellemű, gondolkodásmódú lesz, mint a nagyvállalkozó, mert a munka visszahat az azt végzőre, őt átalakitja.

Digitized by Google

Mig a gazdasági munka célja egyenesen oly javak létrehozása, melyek az ember fentartására szolgálnak, a szellemi munkánál az egyenes cél nem ily javak előteremtése, hanem bizonyos szellemi jószágnak a létrehozása.

A szellemi munka nem irányul gazdasági haszonra, nem is szabad erre irányulnia, mert akkor valódi becscsel nem bir. Ennélfogva a szellemi munka végzőjének vagy megfelelő vagyonnal kell birni, mely neki függetlenséget biztosit, vagy a köz által kell elláttatnia, az utóbbi azonban azzal a veszélylyel jár, hogy a szellemi munkás egy bizonyos közületnek a befolyása alá kerül.

A társadalom rendei a kezdetleges társadalomban a felsőbbek és alsóbbak, a szabadok és szolgák.

A birtok minősége szerint állanak elő a földbirtokosok, iparosok, tőkések, az értelmiség és a munkások rendje. A munka különbségei szerint a szellemi és gazdasági rendek.

A társadalom azon a különbségen alapszik, melyet a személyes, gazdasági és szellemi momentumoknak és javaknak az egyesek közti elosztása létrehoz. Ez a különbség kifejezést nyer az egyesek magasabb társadalmi megbecsülésében, miből a birtokkal kapcsolatban a társadalmi érvényesülés származik, vagyis az egyesek társadalmi becsületében és hatalmában. A társadalmi különbségek tehát közvetlenül mint az egyesek társadalmi becsületében és hatalmában nyilvánuló különbségek mutatkoznak.

A három alapforma, melyben az emberek közti különbségek szerveződnek: a vérségi köteléken nyugvó nemzetségi szerkezet; a második a rendi szerkezet,

Digitized by Google

mely a szellemi munkát, hivatást veszi alapul, mely hivatásból külső szervezettségében a rend áll elő; a harmadik a szabad (vagy joga után elnevezve: az állampolgári) társadalmi szerkezet, mely a szabad munkán alapszik.

Az osztálytagosulás ama processus, mely által a birtok különböző eloszlása folytán a társadalom egyes tagjai közt a szellemi javak és funkcióknak eloszlása elő áll. A birtok különböző eloszlása az alapja a társadalmi funkciók megoszlásának és igy egyáltalán az emberiség fejlődésének.

Minden társadalmi szerkezetnek három osztálya van: a felső, közép és alsó osztály. Társadalmi osztály a birtok egyforma mértéke következtében egyforma külső állással birók összesége, illetve mindazok, a kik egyenlő gazdasági helyzetük következtében egyenlő társadalmi állással birnak.

A felső osztályt azok alkotják, kik a társadalom szellemi funkcióinak elvégzésére, megfelelő vagyoni erejük következtében, jogot formálnak maguknak, mig azok, kik az ehhez szükséges gazdagsággal nem birnak, az alsó osztályt képezik, a középosztályt a jó móduak, középbirtokosok alkotják. Ez az osztály közel áll az alsó osztályhoz annyiban, hogy itt a birtok az illetők tényleges munkáját is megkivánja, mig az alsó osztályok gazdasági léte vagy kizárólag, vagy tulnyomólag a munkától függ. Közel áll másfelől a középosztály a felső osztályhoz a tőkénél fogva, melylyel bir.

A felső-osztály nagy vagyona következtében a függetlenség fentartója. Nem lévén a gazdaságilag hasznos foglalkozásokra utalva, legfogékonyabb a tudomány, művelődés iránt, ezenfelül övé a társadalmi irányzás functiója.

Digitized by Google

A közép-osztály szintugy birja a függetlenség és szabadság szeretetét, mint a felső-osztály; azonban már inkább összeegyeztetni igyekszik az emberi élet anyagi és szellemi oldalait. Legfontosabb az a szerepe, melynél fogva a haladás gyakorlati irányát ez az osztály adja meg. Közvetitő szerepe van a felső-osztály iránya és az alsó-osztályé közt. De az által, ha ez a közvetitő irány elfajul, könnyen kifejlődik a nyárspolgárság, mely csak a közvetlenül haszonosra tekint.

Az alsó-osztály munkára, türelemre lévén utalva, tartózkodó az ujitásokkal szemben, miután előtte mindig az existentia kérdése tolakodik előtérbe s bizalmatlan a többi osztályokkal szemben; engedelmességre kész csekély erejénél fogva. A szabadságot csak az anyagi dolgokra való hatásában becsüli, kevésbbé fogékony a szellemi szabadság iránt.

Az osztályonkivüliekhez tartoznak mindazok, kik a fenti egyik osztályba sem sorolhatók, sem vagyonnal, sem hasznos munkaerővel nem birván. Ezek a proletárok; ide tartoznak továbbá nemcsak azok, kik se vagyonnal, se hasznositható munkaerővel nem birnak, hanem azok is, kiknél a kellő egyensuly a gazdasági javak és a szellemi javak közt hiányzik.

A társadalomnak oda kell hatni, hogy ezen osztályonkivüliek valamely osztályba jussanak, mert ezek veszedelmesek a társadalomra, annak beteg részét képezik. Főleg veszedelmes a helyzet akkor, ha az alsó osztályból lesznek sokan ilyen osztályonkivüliek.

Minden társadalmi rend és osztály oda törekszik, hogy a társadalom tényleges tagosulása jogivá változzék, vagyis mindegyik a maga érdekét, állását a jog szabványai által igyekszik biztositani.

Digitized by Google

A rendi és osztály-tagosulás, akár jogivá válik, akár nem, az általános emberi fejlődésre bizonyos veszélyeket foglal magában, amaz ellentéteknél fogva, melyek köztük megvannak.

A rendek és osztályok mégis szükségesek az emberi haladásra, mert legalább a társadalom elemeinek egy részére megóvhatóvá teszik a szabadságot. Mig ellenben az az irány, melyet a szociálisták kivánnak, hogy t. i. minden rend és osztály, még mint tényleges állapot is megszünjön, egyáltalán nem lenne kedvező. Ez esetben ugyanis mindenki megfosztatnék szabadságától s a társadalom gépies elemévé válna.

A rendek és osztályok összhangja az által lesz megvalósitva, ha minden egyes részére lehetséges egy más osztályban helyet foglalni. Tehát, ha az alsóbb osztálybeli ép ugy felemelkedhet felsőbb osztályba, mint a felsőbb osztálybeli alsóbb osztályba juthat, mihelyt nem rendelkezik azon anyagi vagy szellemi javakkal, ezen javaknak ama mértékével, mely egy felsőbb osztályban megkivántatik. Ez a szabad társadalmi osztálymozgalom.

Ezen társadalmi osztálykicserélődésre mindenek előtt a jogi akadályok elháritása szükséges. De e mellett arra nézve, hogy az alsóbb osztálybeliek felsőbb osztályba emelkedhessenek, az állam positive is közreműködik (földtehermentesités stb.) Ugyanerre céloznak a munka tiszteltsége, a birtok kötetlenné válása, az oktatás közössége, a jog reform képessége.

A rendi és osztályellentétek elfajulását megakadályozni, az összhangot létesiteni a társadalom maga nem képes. Erre csak ezen érdekellentétek felett

Digitized by Google

álló magasabb hatalom képes, mely azokat kiegyenlíti: az állam.

Stein már a francia socialismus és kommunismusról szóló munkájában rámutatott arra, hogy az alkotmány által kimondott szabadság még nem jelenti a társadalmi szabadságot, hogy a birtoktalan osztály teljesen tudatára ébredt annak az ellenmondásnak, mely fennáll a jogi egyenlőség és a társadalmi egyenlőtlenség között; megjósolta, hogy a legközelebbi forradalom társadalmi forradalom lesz.

Rámutatott arra, miszerint minden alkotmány nem más, mint a mindenkor fenálló táradalmi szerkezeteknek állami kifejezése, amennyiben az államhatalom eloszlása, az abban való részesedés a javaknak az egyesek közti eloszlása szerint történik.

Ő mutatott rá először a „tiszta“ és a „társadalmi jog“ különbségére. Minden valóságos állami rend nem más, mint egy bizonyos társadalmi szerkezetnek az állam tiszta, eszményi fogalmával való összeköttetése. A valóságos állam a társadalmi érdekeknek, a társadalom hatalmának az államhatalommal való összeköttetése. Miután azonban az uralkodóknak és másfelől az alávetetteknek is megvan a maguk érdeke és hatalma, a valóságos állami rend mindig azt mutatja, miként kapcsolódik össze az államhatalom az uralkodó társadalmi osztály hatalmával s miként igyekszik az alávetett társadalmi osztály érdekét kizárni az érvényesülésben. A valóságos állam mindig az államhatalom és az uralkodó osztály érdekeinek kapcsolatát, s az alávetettek érdekeinek kizárását fogja mutatni egy bizonyos fokig.

A valóságos jogot mindig a társadalom alakitja.

Digitized by Google

A positiv jog mindig a tiszta jog ama módosulásait mutatja, melyeket a társadalmi rend előidéz azon. Az egész jogélet a társadalom szerkezete által uralt jogrend; a tiszta jog sohase érvényesül magában.

A „tiszta“ és a „társadalmi“ jog fogalmát ugyanis igy kapjuk meg:

Az egyes önálló személyiség, erkölcsi joggal életének szabad önmeghatározására. Ezt a képességét, mely egyenesen a személyiségből származik, amenynyiben más személyekkel szemben érvényesül és amennyiben az egyesek tevékenységének mások hasonló képességének elismerésében szab határt — jognak nevezzük.

A szerint, amint az egyes másokkal vagy az állammal áll viszonyban, elő áll a magán- vagy polgári jog és a nyilvános vagy államjog. Mindkét terület együttvéve képezi a jogrendet. Tisztán a személyiség természetén felépitett, abstract jogrendet adja a jogbölcsészet, mely ép oly valóságot nélkülöző jogrend, a mint valóságot nélkülöző az abstract személyiség.

Minden, a személyiség tiszta természetéből folyó jognak egyformának kell lenni. S ha ez a jog nem érvényesül, ennek az az oka, hogy a valóságos jog nem a személyiséget magában veszi alapul, a mint természetéből előáll, hanem a valóságos személyiséget, a társadalmi személyiséget, azt az embert, a kit részint a szellemi élet, részint a birtok s ennek viszonyai azzá tesznek, a mi valósággal.

Mig tehát a tiszta jog a személyiség abstract természetéből áll elő, a positiv jog a tiszta jognak az az alakja, mely a társadalmi szerkezetnek az egyes

Digitized by Google

személyiségekre, és igy magának a jognak alapjára gyakorolt behatása által szükségszerüen előáll.

Minden társadalmi szerkezetben az egyes osztályok törekvése oda irányul, hogy az állam jogalkotó hatalmát a maguk szolgálatába hajtsák, birtokukhoz s ezen alapuló társadalmi állásukhoz füződő érdekeiknél fogva. Ez azonban mindig csak a felsőbb osztálynak sikerül. Az államélet organikus törvénye tehát, hogy a felsőbb osztály osztályuralma mellé a politikai uralmat is megszerezné igyekszik, az államhatalom birtokába igyekszik jutni, hogy azt arra használja fel, miszerint saját külön érdekeit az államhatalom ereje és szentsége által érvényesitse, a saját érdekeit megfelelő jogot érvényes joggá emelje.

A kik a birtok eloszlása következtében individualis hatalmukhoz a közhatalmat is megszerezték, arra fognak első sorban törekedni, hogy a birtok fenálló eloszlása fenmaradjon, mert épen ez az alapja politikai hatalmuknak. Ezért a valóságos állam mindig a benne uralkodó társadalmi szerkezet szerint fog alakulni, ez fogja a neki megfelelő jogot törvényhozás és jogszolgáltatás által érvényes joggá emelni. Igy minden alkotmány és közigazgatás társadalmi; a magánjogi törvényhozás, az érvényes magánjog szintén nem más, mint a tiszta jognak társadalmi alakja.

Stein nagy jelentősége abban áll, hogy a gazdasági viszonyoknak a társadalomra való mérvadó befolyását kimutatta. Rámutatott arra a befolyásra, melyet a társadalom az államra gyakorol, hangsulylyozván, hogy a régi alapelv, mely szerint az állam uralkodik a társadalom felett, ép ellenkező irányban kezd módosulni, vagyis a társadalom akar uralkodni

Digitized by Google

az állam felett. Rámutatott arra az összefüggésre, mely a társadalom és ellentétei meg a jog fejlődése közt fenforog. A kettő közötti összefüggést kimutatta részletesen a Warnkönig-gel együtt irt francia jogtörténetében. A társadalomtanában kifejtett vezéreszmék alapján adja elsőnek rendszeres, modern formában a társadalmi igazgatáselveit (Vervaltungs-lehrejében).

A Stein által kimutatott alapelvek felhasználásával derit Gneist uj világosságot az angol alkotmánynak és közigazgatásnak történeti fejlődésére.

Hiánya Stein-nek hogy ő, mint kiváló nemzetgazda is, a gazdasági tényezőkre helyezte kizárólag a sulyt. A társadalmi alakulatok közt csak arra volt tekintettel, mely az anyagi érdekek ellentéte által elő-idéztetik.

Ennek folytán az ő társadalomfogalma sokkal szükebb körű, mint a Mohl-é, ki a társadalmi alakulatoknak kifejtésénél nemcsak a gazdasági érdeket állitotta oda, hanem egyéb jelentős, állandó érdekeket is felvett, mint a melyek társadalmi körök képződésénél alapul szolgálhatnak.

7. §. Gneist.

Gneist szorosan Stein L. nyomdokain halad a társadalom felfogásában. Érdeme nem abban áll, mintha Stein Lőrincz társadalomtanát előbbre vitte volna, hanem abban, hogy a Stein által kifejtettek segitségével magyarázza meg mesteri módon Anglia alkotmányát.

„A tudomány nem zárkozhatik el annak felis-

Digitized by Google

merése elől — mondja Gneist — hogy amaz elvont „én“, melyből az egykori észjog az államot alkotá, nem e világból való, hogy ellenkezőleg a valóságban minden nép belsőleg válik szét és oszlik alkatrészeire azon külső és szellemi javak megszerzése és birtoka szerint, melyek elsajátitására és élvezésére az emberiség hivatva van; oly tagozat ez, melyet a társadalom fogalmában foglalunk össze.“

„A társadalom végtelenül elágazott szervezetében állandó csupán azon alapigazság, hogy a birtok minden neme a nembirtokosoknak függését vonja maga után; hogy a függés folytonos érvényesülésében az összes életviszonyokat áthatja, hogy aktive és passive uralkodik a család életén, hogy az uralmat és függést nemzedékről nemzedékre szállitja át és ezzel a szabadság hiányát csempészi be az állam elvei közé.

E valósággal létező állapotból kell minden törekvésnek kiindulni, mely a szabadság és jognak az élő nemzedék számára megszerzésére irányul és azon meggyőződésre kell jutnia, hogy a szabadság ezen akadályai nem mulékony tévelyek, változtathatlanul és fokozódó mérvben fogják azok uralmukat a jövő nemzedékkel éreztetni.“

„A gazdasági rend az emberi élet minden ágában oly függési viszonyt hoz létre, mely továbbfejlődésében minden egyest száz meg száz fonállal tesz függővé mások akaratától.“ — „A gazdasági élet rendje a nemzedékek tartós rendjévé válik.“

„Minden egyesnek törekvése a rá szállott társadalmi állás megóvására vagy javitására irányul. Minden jobb társadalmi állás alapja pedig az, hogy mások tőle függjenek. Ebből minden nép életében az

Digitized by Google

ellentétes érdekek rendszere keletkezik, egyfelől e függési viszony megszerzése, biztositása vagy gyarapitása, másfelől annak apasztása vagy megszüntetése végett.

Minél összetettebb a társadalmi rend, concentrikus köreire annál kevésbbé bontható szét az érdekek tusája, mely az államéletben a belső küzdelmek mozgató hátterét képezi.

Az ugyanis, amit ma államnak nevezünk, a társadalmon kivül léttel nem bir. Az állam minden polgára születés, neveltetés és társadalmi érdekek által a társadalom valamelyik osztályához tartozik már, még mielőtt az államban résztvehetne.

E viszony magyarázza meg az államok fejlődési menetét.

A társadalomban uralkodó osztályok az állami akaratot az alkotmány, az állami akarat foganatositását az igazgatás által hatalmukba keritik.

Mihelyt ez sikerül, a jogszolgáltatás és törvényhozás által garanciát alkotnak maguk számára a birtoknak, melyen uralmuk alapul, kizárólagos megtartására.

Minden alkotmányon fèlismerhető a társadalom alakja, melyből keletkezett, mely számára rendelve van.

Ezen ellentétek saját magukból meg nem oldódnak. — Az érdekek összhangja — jámbor óhajtása a társadalomnak.

— Ez ellentmondáson keletkezik a jogállam tulajdonképeni alapja. — Miként az egyesnek szabad elhatározással le kell győznie ösztönei és hajlamának erkölcsi kötelességeivel ellentétes küzdelmét, ép ugy örök rendeltetése az emberek közösségének az érde-

Digitized by Google

kek ezen ellentéte és szabadságuk hiánya felett urrá lenni az állam szervezete által.“ *(Der Rechtsstaat* 1872).

Mindezek nem mások, mint a Stein által a társadalomra nézve kifejtetteknek visszhangjai.

De ha magát a társadalom tanát Gneist nem is vitte előbbre, mindenesetre nagy jelentősége van abban, hogy az egyetemesnek (melynek szervét Gneist a királyságban látta) és az egyéni érdekeket szolgáló társadalomnak, az állami és társadalmi tényezőknek kapcsolatát kellő világitásba helyezte. Hangsulyozta az államnak és társadalomnak egymásra utaltságát; mert ha az állam hatalma nem áll a társadalom felett, a nemzet felbomlik, viszont ha az állam hatalma megsemmisiti a társadalom öntevékenységét, a szabadság lehetetlen. Ebből vezeti le az önkormányzat szükségét; ezt a kellő kölcsönhatást látta ő az angol alkotmányban. A társadalom természetes tagozatainak külön érdekeiket mindig az egész érdekében kell mérsékelniök; a társadalmi osztályoknak a suverén hatalombani részesedése nem lehet egyező jog, hanem párosulni kell a kötelességteljesitéssel a honvédelemben, önkormányzati közigazgatásban és esküdti funkcióban.

8. §. Mohl.

A külön társadalomtan a németeknél Stein Lőrinczben érte el fejlődésének tetőpontját.

Az e korbeli német államtudományi iróknál ugyan többé-kevésbbé megvan a társadalom és állam különbözőségének, a társadalom sajátos jellegének gondolata. Igy *Krause* és *Ahrens*-nél is. Utóbbi sze-

Digitized by Google

rint (Organikus államtana 1850) a társadalom az emberi élet főcéljait szolgáló életkörök egységes összesége, minden egyes organikusan elrendezett életkör összorganizmusa.

De sem arra a világos felfogásra, nem emelkednek, mint Stein, sem az általa kifejtetteket előbbre nem viszik.

Ellenben Stein után *Mohl* Róbert az, ki a külön társadalomtan szükségességét a társadalmi és állami viszony különbsége alapján, hangsulyozza és ki a Stein-féle társadalomfogalmat is több irányban kiegésziti.

Mohl társadalomtanát *„Az államtudományok és a társadalmi tudományok“* 1851. (ezt később *„Az államtudományok története és irodalma“* cimű három kötetes nagy munkájába (1855.) is felvette, I. kötet) valamint *„Az államtudományok encyklopédiája“* (1872.) cimű művében adja elő.

Mohl mindenek előtt megindokolja a külön társadalmi tudomány szükségességét. Eddig a tudomány csak az egyéni élettel és az állami élettel foglalkozott. Hogy az állam a nemzeti összlétnek egységes szervezete s tehát a vele foglalkozó tudomány szemben áll az egyéni élettel foglalkozó tudománynyal, világos volt. Államjog és magánjog, állami pénzügyek és magán gazdaság mindig mint a gazdálkodásnak és tudománynak külön körei tekintettek. Ellenben nem választatott külön az állam tudománya és a társadalmi élet tudománya. Holott az ember társas élete nem merül ki az államban, hanem az egyes személyiség szférája és a nemzeti élet organikus egysége közt többféle életkör áll, melyeknek szintén megvan a

Digitized by Google

maguk közös célja, melyek nem az államból, az állam által állanak elő s melyek magára az állami életre is a legnagyobb jelentőséggel birnak.

Mohl szerint a társadalom a nemzeti összléten belül több különböző kisebb köröknek összesége, mely köröknek jegeczedési pontját az abban részesek közös érdeke képezi.

A társadalom tudományának mindazon természetes kötelékek képezik a tárgyát, melyek bárminemü érdekközösségből előállanak s melyek a család, mint a magánélet szervezete, és az állam mint politikai szervezet közt léteznek.

Társadalmi életkörök a bizonyos érdek folytán előálló természetes kötelékek az emberek közt, akár vannak formaszerüen rendezve, akár nem. Társadalmi állapotok azok az eredmények, melyek egy ily jelentős érdekből első sorban az abban részesekre, közvetve aztán másokra is előállanak. A társadalom pedig az egy bizonyos körben (állam, világrész) tényleg fenálló társadalmi alakulatoknak összesége.

Miután egyidőben nemcsak egy érdek lehet fontos az emberre nézve, minden egyes több, különböző életkör tagja, mely életköröknek különböző céljai vannak, egymás mellett állanak fenn s egymást kölcsönösen áthatják. Eddig a tudomány az embert csak mint abstrakt magánlényt, másrészt mint az állam tagját tekintette. A mi a kettő közé esik, nem vétetett tekintetbe.

Megkülönbözteti ő a következő életköröket: az egyes egyéniség életköre, a család, a törzs, a társadalom, az állam, az államszövetség. Ugyanazon ember ugyanazon időben saját életét éli, de a család, vala-

Digitized by Google

mely törzs és nép, bizonyos társadalmi körök (igy egyházi társulatok) tagja, bizonyos állam polgára s ezzel együtt tágabb körü népjogi alakulatok részese is lehet.

Magát az államot is csak úgy vagyunk képesek helyesen megérteni, ha azt mint az emberek közti viszonylatok, alakulások láncolatának egyik tagját vizsgáljuk s azokkal összehasonlitjuk.

Az egyes egyén életkörét az emberi természet szükségeiből származó életcélok megvalósitása teszi ki. Az egyéni életkör központja maga az egyes, mozgató elve az önzés.

Az ember mindenek előtt önmagáért és önmagában létezik. De az egyes nem élhet elszigeteltségben mert életcéljait egymagában nem érheti el s mert az egyes már emberek egyesületében születik. Ezért a Hobbes, Rousseau-féle természeti állapot elfogadhatlan és sehol sem létezik. A legelső, legegyszerübb és legszükségesebb egyesület a család, melyben az abstrakt személyiség önzése lényeges változást szenved. Az önzés elve itt, a családban is hat más családokkal szemben, de a család tagjai közt az önzés mérséklődik.

A közelebbi vagy távolabbi rokonok, melyek egy közös törzsatyától származnak, képezik a törzset.

A társadalom már most úgy áll elő, hogy az egyesek közt azonos viszonylatok, maradandó alakulások fejlődnek ki, melyeknek központja bizonyos állandó, jelentékeny érdek. Ez az egyesek akaratának közös célt tüz ki s ez által hasonló erkölcsöket, életnézeteket, közös intézményeket fejleszt ki.

Szükséges, hogy azok az okok, melyek a tár-

Digitized by Google

sadalmi viszonyokat létrehozzák, állandó természetüek legyenek. Szükséges továbbá, hogy ezen állapotok okai nagyobb jelentőségüek legyenek és pedig akár szellemi, akár anyagi okok, mert csak fontos érdekek képesek az egyeseket közös öntudattal összekötni.

Minél nagyobb valamely érdek, minél inkább ragadja meg az illetők egész életét, annál erősebb lesz a közösségi érzet, annál élesebb az elkülönözés másoktól.

Szükséges továbbá, hogy az illető érdekek általánosabbak legyenek, mert ha bizonyos érdek csak kevesekre áll fenn, ebből önálló életkör nem képződik.

Ugyanazon egyén egyszerre több ily érdekkör tagja lehet.

Ezek a társadalmi állapotok nem igazodnak a politikai határokhoz; alapjuk bizonyos érdek, a meddig ez terjed, addig érezteti hatását az emberek közt. Lehet, hogy egy államnak csak bizonyos részére terjed ki, lehet hogy egész világrészekre.

Formaszerü szervezettel nem szükséges, hogy birjanak ezek a kapcsolatok; ép abban áll sajátságuk, hogy bizonyos jelentős, közös érdekekből természetszerü állapotok állanak elő. De nincs kizárva, hogy ezek a közös érdekállapotok akár az abban részesek, akár az állam által külső rendezésnek vettetnek alá.

A társadalom keletkezése mindig természetszerü, soha sem mesterségesen pl. állami szabvány által áll elő. Mindenki, az érdekek szerint, egyszerre több különböző társadalomnak lehet tagja. Ezek a közös állapotok társadalmiak, összeségük a társadalom.

Mohl a következő érdekeket veszi fel olyanoknak, melyek társadalmi köröknek középpontjai:

Digitized by Google

a) a nemzetiség és a nyelv közössége;

b) történetileg kiváló és jogilag kitüntetett családoktól való származás;

c) a közös személyes jelentőség; azoknak ugyanis, kik műveltség, birtok és állami befolyás alapján a többiek élén állanak, ha nem is párosul ezzel kitünő születés, közös állásuk és egyforma érdekeik vannak a többiekkel szemben;

d) azonos toglalkozás, amenyiben a hason foglalkozásuak közt is megvan az érdekközösség, innen a törekvés az erők összetételére s bizonyos szervezetre, melylyel közös előnyök érhetők el (igy a kasztok, céhek, a polgárok és parasztok, iparosok és kereskedők, gyári munkások és gyártulajdonosok körei);

e) a birtok közös viszonyai és pedig:

a birtok nagysága, amenyiben a vagyonosok és a szegények mindenkor élesen elválasztott osztályait képezték a társadalomnak s érdekeik egymással ellentétesek;

a birtok minősége, hogy t. i. ingatlan vagy ingóból áll-e az. Mindkét faja a birtoknak bizonyos közös életnézetet, érdekeket teremt, igy az ingatlan birtok tulajdonosaiban nagyobb a meglevőhöz ragaszkodás, az ingó birtok inkább a változtatás iránti hajlamot fejleszti ki;

f) a vallás közössége; ez szintén közös jelentős érdek;

g) a szükebb térbeli együttlakás, amennyiban a helyi együttlét tényéből igen sok érdek keletkezik, igy a helyi közlekedés, a rend és biztonság fentartása, ugy hogy a község mindenütt megalakul, mint szükséges társadalmi kör, hol az emberek egy helyen laknak.

Digitized by Google

Ezeknek a társadalmi köröknek jelentősége különböző a szerint, a mint egyik vagy másik érdek nyomul előtérbe, a műveltségi fok s e körök szervezete szerint, végül a szerint, a mint e körök egymást áthatják vagy csak egymás mellett vannak.

A társadalmaknak nevezett állapotok különös jelleggel birnak, ugy hogy azok sem az egyes személyiség életkörébe, sem az államéba nem sorolhatók.

Az egyes személyiség életkörétől különböznek abban, hogy még itt az egyes öncél s minden erre vonatkozik, a társadalmi viszonyokban egy közös ok irányitja több ember cselekvését. Ezekben a kapcsolatokban az egyes a maga külön célját csak ugy érheti el, ha első sorban a közös célra törekszik.

Az állam életkörétől viszont abban különböznek ezek a viszonyok, hogy az állam a nemzeti egységnek megvalósitója, holott a külön érdekeket szolgáló érdekköröknek mindig csak valami részleges életcél az alapja. Ez a fogalmi, alapelvi különbség az állam és a társadalom közt. A másik, külső különbség abban áll, hogy mig az állami intézmények az államhatalomból származnak, az embereknek külön érdekköröket szolgáló kapcsolatai az államhatalomtól függetlenül állanak elő az emberek egymással való természetes vonatkozásaiból.

Ezen nem változtat az, hogy ezek a természetes kötelékek maguk is szervezkedhetnek, vagy az állam törvényei által belenyulhat ezekbe. Az államnak csak az a joga van meg, hogy amennyiben ezen kötelékek az összcélokkal ellenkeznek, őket visszaszoritsa. Az állam ez esetben felléphet saját jogával velők szemben. De másfelől ezen kötelékeket a saját

Digitized by Google

céljain eléı éaksére is alkalmasaknak találhatja és avégből őket igénybe veheti. Mindkét esetben azonban érintetlenül marad ezen kapcsolatoknak természetes köteléki jellege s a maguk külön életét élik az állam mellett. Ugyanaz a viszony, mely fennáll az egyesek és az állam között.

A társadalom tudományát ehhez képcst Mohl teljesen kihasitani kivánja az állam tudományából, miután a társadalom ugyanazon különféle szempontokból tárgyalható tudományosan, amely szempontokból egyáltalán az emberi együttlét viszonyai tárgyalhatók, tehát a jog, az erkölcs és a célszerüség szempontjából. Megkülönbözteti ehhez képest a társadalom tudományának következő ágait: 1. általános társadalomtan, ide tartozik a társadalom fogalma, általános törvényei, alkatelemei, céljai és viszonya más emberi életkörökhöz; 2. dogmatikai társadalmi tudományok; ide tartozik: *a)* a társadalmi jogtudomány, a társadalom belső jogviszonyai, a társadalom jogviszonya más személyiségekhez és az államhoz; *b)* a társadalmi erkölcstan; *c)* a társadalmi célszerüségi tan (sociális politika), vagyis az egyes társadalmi körök érdekeinek elérésére szolgáló eszközökről szóló tanok; 3. történeti társadalmi tudományok: *a)* a társadalom és egyes köreinek története, *b)* a társadalom statisztikája.

Látjuk, hogy Mohl szerint a társadalom egy sajátos életkör, mely nem esik össze sem az egyes életével, sem az állammal. E szerint a társadalom egy, az egyes és az állam közé eső természetes képződmény.

Mohl a külön társadalomtan szükségességét han-

Digitized by Google

goztatta, látván hogy a törzsek, községek, osztályok, felekezeteknek az állam mellett megvan a maguk külön élete. A társadalom tanát annyiban tovább fejlesztette, mert abban nem, mint a socialisták és Stein is, csupán a gazdasági érdekek szerinti tagozódást látott; a gazdasági érdekkörök szerinte csak részét képezik a társadalomnak. Mohl nagyjában helyesen jelölte meg azokat az érdekeket, melyek társadalmi körök képződésének jegecedési pontjai. Az is áll általában, hogy az egyes egyszerre több ily társadalmi kör tagja lehet, miután egy időben több lényeges érdeke van. Miután azonban a társadalom fejlődésével az egyes társadalmi körök érdekellentétei mind élesebbek lesznek, az csak bizonyos fokig lehetséges.

Hibás a Mohl felfogása annyiban, amennyiben a társadalmat közvetitőként fogta fel az egyén és az állam közt. Holott mint Kuncz mondja (Nemzetállam) „ily közvetitésre semmi szükség, mert az ember mind az államot, mind a társadalmat közvetlenül éli, mert ép ugy állami, mint társadalmi lény vagyis rendeltetése egyfelől magasabb ethikai személyes egységbe olvadni, másfelől saját személyiségét érvényesiteni; amennyiben társadalmi lény vagyok, annyiban nem vagyok állami lény, mert hisz különben az állam és társadalom nem volna két különböző fogalom."

A társadalom előállásával, alakulásával Mohl nem foglalkozik, azt mint már meglevőt veszi.

9. §. A történelmi materialismus tanitása a társadalomról.

Láttuk, hogy a társadalmi kutatásokat tulajdonképen a francia sociálisták és kommunisták inditják

Digitized by Google

meg a 18. század végén, rámutatván a társadalmi különbségek valódi okára, a két nagy osztályra, melyből a társadalom áll: a birtokosok és birtoktalanok osztályára.

Láttuk, hogy Stein Lőrincz-nél aztán ezen az alapon, a birtok különböző elosztása alapján, rendszeres külön tudománya fejlődik ki a társadalomnak.

A történelmi materialismus ennek a gondolatnak, hogy t. i. a társadalom a gazdasági viszonyokan nyugszik, ujabb, erőteljesebb kifejezése megtoldva azzal, hogy az egész fejlődés alapja a gazdaságban keresendő.

A történelmi materialismus *Marx* nevéhez fűződik, a német socialismus megalapitója. Ennek a tannak foglalata az, hogy az egész történelem osztályharcok történelme; ezek az egymással küzdő osztályok mindig a termelési és fogalmi viszonyoknak eredményei, egy szóval a kor gazdasági viszonyainak eredményei; a társadalom mindenkori gazdasági strukturája az az alap, melyből a jogi és politikai intézmények egész felépitménye megmagyarázandó. E szerint az állam is csak a társadalom gazdasági viszonyainak külső formája, kifejezése.

Vallás, erkölcs, jog, művészet, egyáltalán az eszmei (ideologikus) jelenségek, csak másodlagos jelenségek, csak visszaverődései, reflex hatásai a mindenkori gazdasági viszonyoknak. A kor szellemi élete, eszméi csak felépitménye a kor gazdálkodási (termelési és forgalmi) módjának. A társadalmi életre nézve más törvényszerüséget nem állapithatunk meg, mint a gazdasági életben uralkodót, miután a gazdasági élet a materiája a társadalmi életnek.

Digitized by Google

A társadalmi materialismus tanát Marx sehol sem fejtette ki rendszeresen. Legbehatóbban még *„A politikai gazdaságtan kritikája“* (1859.) cimű művének előszavában, Proudhon-nal szemben irt polemikus munkájában *(A bölcsészet nyomora* 1847.) és kisebb iratában, igy főleg a *Kommunista manifesztumban.*

A Marx-féle materialisztikus történeti felfogást *Engels* terjesztette el leginkább, ki annak alaptételeit is Marx-al együttesen dolgozta ki, Marx halála után pedig azt önállóan képviselte.

Ezt a felfogást, mely a társadalmi jelenségeket a gazdaságból magyarázza meg, ujabban aztán többen, igy Lamprecht, Grosse, Hildebrand, Loria több irányban továbbfejlesztették, illetve részletesebb adatokkal indokolták.

A történeti materialismust (materialisztikus vagy gazdasági történeti felfogás, Loria történelmi ökonomizmusnak nevezi) Marx és Engels 1845—47-iki bruxelles-i tartozkodásuk alatt dolgozták ki.

Az 1847-ki kommunista kongreszus megbizt őket, hogy egy manifesztum tervezetet készitsenek, mely a kommunista doktrinákat magában foglalja. Ezek a doktrinák, mint látni fogjuk, nem egészben ujak, mert Marx és Engels midőn ezen megbizatásuknak megfeleltek, átvették a korábbi sociális irányok némely tanait és azokat kiegészitették saját kutatásaik eredményével.

Az egész materialisztikus történeti felfogás magvának (mely szerint ugyanis a mindenkori társadalmi viszonyok a gazdasági viszonyoknak eredményei) nem egy előzményére akadunk már korábban, sőt vannak, kik annak szerzőségét egyátalában másoknak

Digitized by Google

tulajdonitják. Ujabban mind többen igyekeznek kimutatni, hogy a gazdasági struktura főfontossága a társadalom fejlődésére nézve és az osztályharc elmélete korábbi iróknál is feltalálható. Igy már Plato-nál és Aristoteles-nél, Machivelli-nél, Montesquieu-nél, Fichtenél, Proudhon-nál, Leroux, Louis Blanc-nál, Pecqueurnél, Saint-Simon és Fourier tanitványainál, Considérant-nál, Owen-nél, Stein Lőrincznél.

Kétségtelen azonban, hogy ha Marx és Engels tanitása nem is minden részében uj, ha hasonló eszméket előttük mások is hangoztattak, ily rendszeresen és következetesen másutt ezen felfogást kifejtve előbb sehol sem találjuk.

Az 1847 november és decemberében Londonban tartott kommunista kongreszus tiz napi vita után elfogadta a manifesztum tervezetét, mely egészen uj korszakot jelez a socialismus történetében.

A manifesztum alapeszméje — mint Engels ahhoz 1883-ban irt előszavában kifejti, — hogy a gazdasági termelés és az emberek társadalmi differenciálódása, mely utóbbi minden történelmi időszakban szükségképen az előbbiből származik, képezik az illető kor politikai és szellemi történetének alapját. Ekként az ős földközösség megszünte óta az egész történelem nem más, mint az osztályok egymással küzdelme, mely küzdelem folyik a kizsákmányoló és kizsákmányolt, uralkodó és leigázott osztály közt, bármily társadalmi fejlődési fokot is értek legyen el valamennyien.

Ez a küzdelem most oly fázisba lépett, hogy a kizsákmányolt és elnyomott osztály (a proletáriátus) nem képes magát felszabaditani a kizsákmányoló és

Digitized by Google

elnyomó osztálylyal (a burzsoa osztálylyal) szemben, hacsak a társadalom egyszer s mindenkorra meg nem szabadittatik minden kizsákmányolástól, elnyomástól és osztályküzdelmektől.

Ezt az alapeszméjét a manifesztumnak Engels idézett előszavában a Marx egyedüli, kizárólagos tulajdonának mondja, bár ezt épen nem fogadhatjuk el. A manifesztum angol kiadásanak előszavában ismét azt mondja Engels, hogy ez az eszme a történet tudományának azt a haladást fogja megadni, melyet a Darwin elmélete a természettudománynak. Ugyanitt megvallja, hogy már 1845. előtt mindketten közeledtek ezen eszméhez, a mint hogy Engels egyik munkája (A munkásosztály helyzetéről Angliában c. műve) ezt mutatja is.

Az emberi nem egész története az osztályküzdelmekből áll. Szabadok és szolgák, elnyomók és elnyomottak szünet nélküli harcot folytatnak, mely vagy az egész társadalom forradalmi átváltozásával végződött vagy az egymással küzdő osztályok megsemmisülésével. A történelem korábbi szakaiban is azt látjuk, hogy a társadalom egymástól különböző osztályok összetett szervezetét mutatja. Igy a régi Rómában a patriciusok, a lovagok, a nép, a rabszolgák; a középkorban az urak, a hübéresek, a mesterek, a segédek, a szolgák és ezen osztályoknak majdnem mindegyikének ismét megvan a maga hierarchiája.

Minden egyesnek társadalmi állása attól függ, minő helye van a gazdasági termelésben. Az ugyanegy társadalmi állásúak együttvéve egy osztályt képenek. Miután az osztályok nem egyenlő helyzettel birnak a gazdasági termelésben s annak következté-

Digitized by Google

ben nem egyforma részesedésük van a termelés eredményében, harcra kelnek egymással kockáztatott érdekeikért.

Társadalmi osztály alatt Marx (a mint ezt művei vonatkozó helyeiből összeállithatjuk) oly társadalmi csoportot ért, melynek tagjai egyforma gazdasági helyzetet foglalnak el abban a mai modern gazdaság mellett lefolyó processusban, mely abban áll, hogy némely társadalmi csoportok más csoportok túlmunkájának eredményét magukhoz ragadják és ennek folytán közös gazdasági érdekeik és közös ellenlábassaik vannak. (A socialistikus munkabér-elmélet szerint melyet először angol irók: Godwin, Hall, Thompson tanitották, aztán a németek: Marx, Rodbertus, minden érték a munkából származik, a munkást tehát az általa előállitott összes értékek birtokában kivánja hagyni, a vagyonból származó minden jövedelmet meg akar szüntetni. A tőke a termelési eszközök elsajátitása folytán lehetetlenné teszi a munkásra, hogy munkáját másként érvényesitse, mint hogy egész munkaerejét a tőkés rendelkezésére bocsátja. A tőke a túlmunka, tuldolgoztatás által — mert arra, hogy a munkás életét fentartsa, napi 5—6 órai munka elegendő volna, holott a tőkés 10—12 óráig dolgoztatja — megfosztja a munkást munkája jelentékeny részének eredményétől. Igy áll elő az értéktöbblet az ezen időtöbblet alatt előállitott munkából, mely a tőkének jut, mig a tőke a munka értékének csak egy részét téríti meg a munkásnak. Igy a tőke a munka kisajátításából keletkezik.)

A kizsákmányolás lényege az osztályalakulásnak, ezért, a társadalom osztályokra válása legelsőbben is

Digitized by Google

azt mutatja, hogy vannak, kik ezt a tulmunkát szolgáltatják és olyanok, kik ennek eredményét magukhoz ragadják. A kapitalisztikus termelési módon alapuló társadalomban a bérmunkások, mint kizsákmányoltak, másfelől a tőkések és ingatlan birtokosok, mint kizsákmányolók, képezik a főosztályokat. Épen ezért az értelmiséghez tartozók, szabad hivatásokat űzők Marx szerint nem képeznek osztályt, mert az ő munkájuk nem gazdasági munka.

Az osztályharc eszméje, bármennyire is állitja Engels azt a Marx egyedüli és kizárólagos tulajdonának, már másoknál is előfordul. Marx-ot közvetlenül megelőzve *Schuster* Tivadar (Egy republikanus gondolatai cimen 1835-ben Párisban megjelent művében), *Weitling* (Az összhang és a szabadság biztositékai cimen 1842-ben megjelent művében és 1838-ki manifesztumában) már az osztályharcot emlegetik. Korábban *Buonarotti*-nál, (a Babeuf-féle összeesküvésről irt művében, 1828). Blanqui-nál, Bazard, Grün Károly-nál stb. ugyanezen eszmével találkozunk. De maga Engels is az angol munkás osztályokról szóló művében ezen felfogáshoz közel áll. A történelem az osztályok harca. De minden egymással küzdő osztály ismét belső harcokat mutat. Minden egyes társadalmi osztály harcban áll a többivel, de ugyanazon osztályon belül ismét egymással érdekellentétben álló s igy küzdő körök támadnak. Az emberek társadalmi diferenciálódása a gazdasági termelés eredménye és azzal együtt változik.

Ezt az összefüggést is már Blanqui, de főleg Proudhon hangoztatták. Blanqui szerint a történelem és a gazdaság közt oly benső kölcsönhatás van,

Digitized by Google

hogy lehetetlen egyiket a másik nélkül tanulmányozni. A történet adja a tényeket, a gazdaság megmagyarázza ezen tények okait. Proudhon szerint a gazdaság törvényei a történelem törvényei, a társadalmak a gazdasági törvények hatása alatt fejlődnek és elpusztulnak, ha ezen törvényeket megsértik.

Marx jelentékenyen továbbfejti ezt a Proudhon-féle gondolatot, midőn azt mondja, hogy egyenesen az ipari rend fejleszt ki minden társadalmi rendet. Az emberek társadalmi állása attól függ, minő helyet foglalnak el a forgalomban. A termelés és forgalom általános fejlődése tehát szükségképen minden társadalmi egyensulyt megingat.

A politikai hatalom a gazdasági hatalom kifolyása. A törvényhozás a gazdaságilag uralkodó osztály akaratának kijelentése. A modern társadalomban, a burzsoa társadalomban csak ugy megvannak az osztályellentétek, mint a korábbi időkben, de egyszerübbé vált az osztályellentét. A társadalom ugyanis, Marx és Engels szerint, mindinkább két ellenséges táborra szakad: a burzsoa társadalom és a proletáriátus. Utóbbiak alatt a munkásokat érti, kiknek létfeltételeit egyedül a munka adja meg. A modern burzsoa osztály annak a nagy átalakulásnak eredménye, mely az idők folytán létrejött a termelés és a közlekedés módjában. A nagyipar és a világpiac megadta neki a teljes politikai hatalmat ugy, hogy a modern állam kormányhatalma nem más, mint a burzsoa társadalom közös érdekeit szolgáló intézmény. E részben Marx és Engels-re kétségkivül *Stein* Lőrincz volt a legnagyobb hatással, ki (A mai Franciaország socialismusa és kommunizmusa cimü,

Digitized by Google

1842-ben megjelent művében) rámutatott arra, hogy annak a társodalmi osztálynak lesz politikai túlsulya a többiek felett, melynek legnagyobb vagyoni ereje van.

A Marx—Engels-féle Manifesztum két felemelkedő és két sülyedő osztályt különböztet meg. Elsőkhöz tartoznak: a tőkés burzsoa osztály és a proletáriátus, mely ugyan még el van nyomva, de győzelme nincs messze. Sülyedő oszályok: a feudális nemesség és a kis polgárság, ide értve a kézmüveseket és a parasztokat.

Az emberek bizonyos kollektiv összeségét a termelésben elfoglalt különböző helyök, életmódjuk, különböző érdekeik és kulturájuk teszi osztálylyá. Mellőzhetlenül szükséges ehhez a solidaritás, mert az ugyanazon foglalkozású emberek e nélkül nem képeznek osztályt.

Az erejének teljességére emelkedett osztályban meg kell lenni a solidaritásnak, a nemzeti köteléknek és a politikai szervezettségnek. Ezek a jegyek csak egy osztályban vannak meg: a tőkés burzsoa osztályban.

Az egész történelem az osztályellentéteket tárja elénk, ezeknek csak formája változott az idők folyamán. Állandóan megmaradó jelenség azonban, hogy a társadalom egyik része kizsákmányolja a másikat. A proletáriátusnak uralkodó osztálylyá kell válnia, hogy ez megszünjön, vagyis demokratikus uralomra kell jutnia, midőn aztán elvesz minden tőkét a burzsoa elemtől, az állam (az uralkodó osztálylyá vált proletáriátus) kezében összpontositja a termelési eszközöket.

Ez esetben megszünnek a társadalmi ellentétek s a politikai hatalom is elveszti politikai jellegét. A

Digitized by Google

politikai hatalom nem más, mint egy osztály szervezett hatalma egy más osztály elnyomására. Miután a hatalomra jutott proletáriátus a termelés régebb szervezetét elfogja törülni, a mai társadalmi ellentétek alapokát megszüntetvén, megszünteti az osztályokat is. Épen ezért nem lesz az uj rendnek osztályuralom jellege.

A társadalom és állam viszonyára nézve a történelmi materialismus még ezt tanitja:

Az állam a társadalom szükségszerű terméke bizonyos fejlődési fokon. Hogy a bizonyos fejlődési fokon a társadalomban előálló ellentétek (osztályok küzdő gazdasági érdekekkel) egymást és a társadalmat ne emészék fel, egy látszólag a társadalom felett álló hatalom vált szükségessé, mely az összeütközést csillapitsa, a rend korlátai közt fentartsa és ez a társadalomból előállt, de magát a fölé helyező' és tőle mind jobban elidegenedő hatalom az állam.

Az állam tehát abból a szükségletből állt elő, hogy az osztályellentéteket korlátok közt tartsa. De miután ezen osztályok összeütközése közben jön létre, ennélfogva rendszerint a leghatalmasabb, gazdaságilag uralkodó osztály állama, mely általa politikailag is uralkodó osztálylyá válik és igy uj eszközöket nyer az elnyomott osztály fékentartására és kizsákmányolására. Igy az ó-kori állam a rabszolgatartók állama a rabszolgák fékentartására, a hübéri állam a nemesség állama a parasztság fékentartására, a modern képviseleti állam a bérmunkának a tőke általi kizsákmányolására szolgál.

Hogy ez igy van, arra nézve Engels az amerikai unio alkotmánya által proklamált emberjogokra utal,

Digitized by Google

mint kiáltó példára. Az amerikai alkotmány — mondja — először ismeri el az emberjogokat (ebben ugyan téved, mert nem az amerikai unio alkotmánya, hanem az egyes tagállamok alkotmányai, az egyes angol gyarmatok, midőn függetlenitvén magukat az anyaországtól, államokká lettek, sorolják fel először az alapjogokat), de fentartja a rabszolgaságot a szines bőrüekre nézve, tehát ámbár az osztályelőjogokat nem ismeri, elismeri a faji előjogokat.

Az osztályellentétek közt mozgó eddigi társadalomnak szüksége volt az államra, t. i. egy szervezetre, a melylyel a mindenkori kizsákmányoló osztály a saját érdekében fekvő termelési módokat, feltételeket fentartja, tehát a kizsákmányolt osztálynak erőszakos lenyomására, hogy a fenálló termelési mód által kivánt elnyomásuk fentartassék (rabszolgaság, jobbágyság, bérmunka). Az állam volt az egész társadalom hivatalos képviselője, összefoglalása egy látható testületben. Ha azonban egyszer nem lesz társadalmi osztály, melyet elnyomásban kell tartani, nem lesz mit elnyomni, nem lesz szükség hatalomra, államra. Az állam nem fog eltöröltetni, hanem elhal magától, ha a társadalom a termelést a termelők szabad és egyenlő associatiója alapján ujjászervezi (Engels).

Marx szerint az állam osztályállam, a burzsoa polgári osztály eszköze, a tőkések állama. Az állam azonban mint politikai hatalom meg fog szünni, mihelyt a munkásosztály uralomra jutván, nem lesznek többé osztályok, osztályellentétek. A politikai hatalom épen ezen osztályellentét hivatalos kifejezése a polgári társadalmon belül.

Az ujabb irók közül különösen *Loria* viszi tovább

Digitized by Google

ezt a Marx-féle tant. (A társadalmi szervezet gazdasági alapjai cimű, 1902-ben megjelent munkájában).

Loria azt mondja, hogy az uralmon levő osztály mindig arra törekszik s erre rendszerint képes is, hogy a jogot, az alkotmányt gazdasági igényeinek megfelelően alakitsa. A törvényhozó hatalom, a jogszabályok alkotása mindig a vagyonos társadalmi osztályoknál van, midőn a jog mindig a társadalom uralkodó formáinak érdekeit szolgálja, vagy a földbirtokét, vagy az ingó vagyonét. A társadalom két nagy osztálya az uralkodó vagyonosak és vagyontalan proletárok. De a vagyon különböző forrásai szerint a vagyonosak érdekei is ellentétesek egymással, a vagyonos osztály tehát több osztályra szakad, a földtulajdon és az ingó vagyon érdekei szerint. E két egymással küzdő osztály egyaránt a vagyontalan proletárságot igyekszik megnyerni magának céljai elérésére és szerinte a modern sociálpolitikai intézkedéseknek ez a magyarázata.

Általában a gazdasági tényezőnek alapvető jelentőségét szerinte az adja meg, hogy a gazdasági jelenség kizárólag emberi, az a többi társadalmi tüneményeknél sokkal egyszerübb és időrendben mindegyiket megelőzi. A gazdasági jelenség ezen tulajdonságai adnak erős alapot annak a felfogásnak, mely a társadalmi állapot alapját a gazdasági tényezőben látja.

A Marx-féle iskolának mindenesetre nagy jelentősége van a társadalom tudományában. Nagy érdeme, hogy felismerte, miszerint a gazdasági erők a társadalmat alakitó tényezőknek egyik leghatalmasabbját képezik, továbbá annak hangoztatása, hogy az osztályharc a jársadalmi élet egyik legnevezetesebb jelen-

Digitized by Google

sége. Hogy Marx és Engels a gazdasági tényezőkre helyezik a sulyt, jórészt abból magyarázható meg, hogy a modern gazdasági, ipari fejlődés, a modern kapitalizmus és indusztriálizmus hatásai elsősorban Angliában mutatkoztak, melynek gazdasági viszonyait Marx és Engels ottani számüzetésük idején tanulmányozták. Ők azonban ezt az észleletet egyoldalúan tulságba vitték.

Ez az irány sok tekintetben elfogadhatatlan. Nem áll az, hogy az eszmei, ideológikus jelenségek (jog, erkölcs, vallás, művészet) csak a mindenkori gazdasági élet függvényei, az eszmei világot nem lehet csak a gazdálkodás reflex tüneménye gyanánt tekinteni. Ha igy volna (mint erre Stammler, ki Gazdaság és jog cimü művében foglalkozik a történelmi materialismus kérdésével), a tudomány sem állithatna fel objektiv érvényű tételeket, mert ezen tételeknek a mindenkori gazdálkodás szerint változniok kellene. Ennél a pontnál a történelmi materialismus az ellenkező végletbe esett a Hegel-féle spiritualismus-sal szemben, mely viszont az emberiség történetét mint egy transcendentális eszme különböző jelentkezési formáit fogta fel.

Különben a történelmi materialismus merev álláspontjából később maga *Engels* is engedett (a mint Bernstein-nek a socialismus előfeltételeiről szóló művében közölt levelei mutatják).

Azt mondja ugyanis, hogy a politikai, jogi, filozofiai, vallási, irodalmi müvészeti stb. fejlődés a gazdaságin alapszik. De ezek mind hatnak egymásra és a gazdasági alapra is.

Az, hogy az emberiség egész története nem más,

Digitized by Google

mint az osztályharcok története, melyek a gazdasági javak birtokáért folynak, nem áll. Az emberek nemcsak a gazdasági javak birtokáért, a vagyonért küzdenek, hanem egyáltalán hatalomért.

A gazdasági érdek továbbá nem egyedüli érdeke az embereknek és ezért, bár az egyes társadalmi osztályok gazdasági érdekei egymással minden esetre ellenkeznek, ebből az ellentétből nem is következik minden társadalmi tevékenységnek ellentétes alakulata. Az emberiség története nem esik össze az osztályharcok történetével.

Az is bizonyos, hogy miután az állam elemeiben egy a társadalommal, vagyis ugyanazon emberek egyszerre, egyidőben képezik a társadalmat és az államot, a mit az államban egyetemes jónak, egyetemes érdeknek mondanak, soha sem lesz absolute az egyetemes jó, hanem ezt az állam mindenkor csak az illető társadalom felfogása szerint fogja megvalósitani. De azért elfogadhatlan, hogy az állam csak egy kizsákmányolási szervezet, egyedül az uralkodó osztály eszköze hatalmi céljainak megvalósitására. A társadalmi osztályokban mindig megvolt és meg lesz az a törekvés, hogy az államhatalmat szolgálatukba hajtsák, mert minden társadalmi érdek érvényesülésre törekszik, érvényesülése azonban csak megfelelő erővel lehetséges, a legnagyobb erő pedig az államhatalom. Szóval a társadalom erősebb része mindig hatalmába igyekszik keriteni az államhatalmat, hogy aztán annak segélyével igyekezzék érdekeit megvalósitani. De ha ez kétségtelen, másfelől ép oly bizonyos az is, hogy az osztályuralomnak azt a merevségét, melyet a történelmi materialismus állit, nem látjuk a történelemben.

Digitized by Google

A fenálló rend soha sem volt egyedül az uralkodó osztály érdekei érvényesülésének eszköze, hisz az ó-kori rabszolgaság mellett is törődnek a rabszolgák elemi érdekeivel, a hübéri, rendi társadalomban a jobbágysággal. Az állam soha sem volt csak az uralkodó osztály állama, hanem fontos egyetemes érdekek biztositója az összeségre nézve.

A fejlődés haladtával pedig a többi osztályok is mindinkább szervezik magukat a küzdelemre, érdekeiknek keresztülvitelére, igy az állam osztály-állam jellege mérsékeltetik.

Abban a mértékben, a mit az egyes osztályokban az érdekek öntudatosokká válnak s ezek érvényesitésére szervezkednek, megszerzik az ehhez szükséges politikai befolyást, az állam mindinkább megszünik kizsákmányolási szervezet lenni s mindinkább megközeliti az osztályérdeken felül álló közérdeket.

A társadalom nem pusztán osztályuralom, az állam nem pusztán az osztályuralom szervezete. Utóbbi tekintetben elég arra utalni, hogy a politikai önállóság megovása általános érdek, minden társadalmi osztály érdeke. Gazdasági téren az állam az egész gazdasági fejlődés előmozditója, a nemzeti vagyon emelésére működik közre. Az állam kulturális céljának megvalósitása által az egész nép szellemi szinvonalának emelésén fáradozik.

Az ember szellemi életének magasabb nyilvánulásaiban, tudományban, művészetben, erkölcsben és vallásban az osztályérdekektől egészen idegen tényező áll előttünk. Ezek az osztályküzdelmeken egészen kivül esnek.

Abban is nagyon téved a történelmi materializ-

Digitized by Google

mus, midőn azt hiszi, hogy lehetséges oly társadalom a jövőben, melyben osztályok nem lesznek. Még ha a tőkések és tőkenélküliek közti különbség megszünik is a magántulajdon megszünése s annak folytán, hogy a termelési eszközök köztujdonná válnak, szükségképen lesznek a jövő társadalomban is vezetők és vezettettek, hisz a jövő államában a termelési és felosztási processzusnak állami vezetése rendkivül nagy számú hivatalnokokat igényel. Elő fogna tehát állni a munka különbsége (testi és szellemi munka) szerinti tagozódása a társadalomnak (miután azt nem lehet elfogadni, hogy a jövő társadalomban mindenki egyaránt fog végezni testi és szellemi munkát); másfelől mert törvényhozók, törvényt végrehajtók és munkásokra egyaránt szükség lenne, ebben is megvan egy alap a társadalom tagozódására.

Mondottuk már, hogy az ideológikus erők önállóságát, önálló befolyását a társadalomra nem lehet ugy tagadásba venni, mint azt Marx tette. Különösen kifogásolandó még az ő teljes amoralismusa. A morál is szerinte csak a gazdasági állapotoknak reflexe, visszahatása. Tehát a morál is, mint minden ideológikus, a termelési technikától függ, ugy hogy ennek változásával megváltozik maga a morál is és minden gazdasági rendszernek bizonyos morál felel meg. Szerinte csak osztálymorál van s a mit morálnak mondanak az emberek, csak szemfényvesztés abból a célból, hogy a elnyomott osztály megadással viselje az uralkodó osztály által rá háritott terheket.

A történelmi materialismus, mint láttuk, a gazdasági viszonyokból magyarázza a társadalmat, an-

Digitized by Google

nak fejlődését. A gazdasági viszonyok képezik mindenkor a végső ható okot, mely szerint az emberi ideálok, az egész összlét formája változnak.

De ma már a gazdasági életben is mindjobban elismerik az erkölcsi törvények érvényesülését. — Nincs egy pontja a gazdasági életnek — mondja Földes: A társadalomerkölcsi probléma c. akadémiai értekezésében (1903), melyben az egyéni és társadalmi elv viszonyával a társadalmi életben általában és különösen a gazdasági életben foglalkozik — sem a termelés, sem a vagyon és jövedelemszerzés, sem a fogyasztás, melyen tartósan azé a társadalomé a diadal, melyben legtőbb az egoistikus szörnyeteg; a történelem magában mindenütt azt tanitja, hogy a gazdasági élet ott indul virágzásnak, a hol az erkölcsi rugók erősek, a hol önfeláldozás és odaadás az egész iránt a társadalmat áthatja.

Mindent összevéve, a Marx-féle történelmi materialismus is abba a hibába esik, a mibe a társadalom tudomány, különösen annak ujabb, sociológikus iránya oly gyakran. A cél mindig az, hogy a társadalomban fejlődésére nézve törvényeket állapitsanak meg, hogy a társadalmi jelenségek nagy tömegét bizonyos rendre visszavezessék, azokban bizonyos törvényszerű összefüggést kimutassanak. E közben azonban rendesen azzal az egyoldalúsággal találkozunk, hogy egyetlen tényezőjét a társadalmi fejlődésnek ugy állitják oda, a mely az egyedüli társadalmi mozgató erő lenne, s eltekintenek a társadalmi élet egyéb okaitól, mozgató erőitől.

A társadalom fejlődését ép oly kevéssé lehet a gazdasági életből egyedül megmagyarázni, a mint

Digitized by Google

nem lehet pl. a jogból, erkölcsből, vallásból stb. Teljesen egyoldalu tehát ezen elmélet és önkényes.

Találóan mutat rá a történelmi materializmus tarthatatlanságára *Stammler*, midőn igy szól:

A ház az ember materialis szükségletein alapszik, ezek a materialis szükségletek az épitészet végső alapjai. Ha már most egy ház épitésénél bárminő különös okok játszanak közre a homlokzat megválasztásánál és a kivitel módjánál, bármily határozott művészi eszmék érvényesülnek is annál, a ki egészben az épitészet fejlődésmenetét követi és annak haladásában tudományos teljességgel és teljes biztonsággal az elhatározó okokat meg akarná állapitani, végső sorban a gazdasági feltételeket kellene olyanokul megjelölni, melyek mint ható okok mérvadó befolyással voltak. Vagyis a mint egy épitészeti mű létrejöttében a gazdasági feltételeknek mindenesetre fontos szerepe van, de más okok is közrehatnak, igy vagyunk a társadalom fejlődésével is.

A történelmi materialismusnak ujabb hivei: Kautsky, Adams, Plechanow, Woltmann, Ferri, Labriola, de Greef stb. Elismerik a történeti materialismusban elfogadhatót (a gazdasági viszonyok lényeges befolyását a társadalmi életre), anélkül hogy azt egészben magokévá tennék: Barth, Lorenz, Stammler, Masaryk.

Egyébiránt a tannak merevségéből ujabban sokan engednek. Igy Bernstein azt mondja, hogy a termelési erők és termelési viszonyok kifejlődése és befolyása mellett az illető kor jogi és erkölcsi fogalmait, történelmi és vallási traditióit, a földrajzi és egyéb természeti befolyásokat, ezek mellett az emberi természet szellemi képességeit is figyelembe kell vennünk.

Digitized by Google

Ugyancsak ő azt mondja, a társadalmi fejlődésnek több tényezője van és nem mindig könnyü a köztük levő összefüggést annyira tisztán kimutatni, hogy egész határozottan meglehetne állapitani, melyik köztük egy adott esetben a leghatalmasabb mozgató erő. A tisztán gazdasági okok csak az alapot adják meg arra, hogy bizonyos eszméket felvegyünk; de hogy ezek miként keletkeznek, miként terjednek el s mily formát vesznek fel, az a befolyások egész sorozatának közrehatásától függ. A gazdasági tényezőknek mindig nagy volt a maguk jelentősége a társadalom fejlődésére; ezeknek ujabban nagyobb figyelmet szenteltek és szentelhettek, mert az ujabb időkben ezen tényezők hatása sokkal világosabbá vált, mint korábban.

Ujabban tehát mindinkább elismerik, hogy ámbár a materialis viszonyok a legfontosabb okai a fejlődésnek, mégis nem egymagokban határozzák meg azt. A gazdasági viszonyok, berendezések lényegesen közrehatnak ugyan az emberek világfelfogására, de nem egyedül ezek képezik az emberek eszméit. Az ideologikus tényezők magára a gazdasági életre is behatnak. A gazdasági nem lehet végcélja a társadalmi életnek, annak csak egyik tényezője.

10. §. A társadalom fogalmának további fejlődése.

A külön társadalomtan (azon felfogás alapján, hogy az állam és társadalom csak elemeikben egyek, azonban állam és társadalom különböző jellegü, életelvű emberi közületek) Stein és Mohl-on kivül a németeknél sem talált lényeges továbbfejlesztésre.

Digitized by Google

A Comte-Spencer-féle szociológikus irány háttérbe szoritotta a társadalomnak Stein-féle felfogását, az ujabb irók müködése már ebbe az uj irányba esik.

A Stein-féle társadalomfogalom mellett tartók közül a következők emlitendők.

Az egykor igen népszerü német államtudományi iró: *Bluntschli* egész határozatlan a társadalom felfogásában. Érti ez alatt a társas érintkezés köreit (gemeine Geseellschaft); majd azt mondja, hogy a társadalom sok egyesnek esetleges egyesülése, az egyének nem organizált tömege, melynek nincs összszemélyisége, mint a nemzetnek, hanem csak magánszemélyek tömegéből áll. A társadalomnak nincs összakarata mint az államnak; a társadalom csak magánszemélyek változó összeköttetése ugyanazon államterületen belül. A nemzet természetes organismus, a társadalom csak egyes emberek összesége *(Deutsches Staatswörterbuch* 1857. *Allgemeine Staatslehre).*

A nemzeti erő kifejtésében nagy jelentőségű *Rössler (System der Staatslehre* 1857) Hegel nyomán halad a társadalom felfogásában. Az emberi közösségek célja általában a szabadság megvalósitása, illetve, hogy az egyes megszerezze azt, mire egymagában nem képes.

A személyi élet egyes feladatainak megfelelőleg állanak elő a különféle kapcsolatok az emberek közt, mint a polgári társadalom, a művészet, a tudomány közössége, a vallás közössége: az egyház. Valamenyiöket összefoglalja az állam.

A Mohl-féle külön társaalomtan heves ellenzésre talált *Treitschke*-nél *(A társadalmi tudomány* cimü, 1859-ki művében), a ki a társadalmi alakula-

Digitized by Google

toknak, a törzs, osztályok, rendek, felekezetek, gazdasági és szellemi érdekcsoportoknak az állammali állandó kölcsönhatását hangsulyozza s azt mondja, hogy mindezen alakulatoknak politikai jellege is van, de az idők folyamán különböző mérvben domborodik ki.

Treitschke tagadja annak lehetőségét, hogy ezeket a heterogén jelenségeket, a társadalmi köröket egy tudomány összefoglalhassa s megfejthesse. Hogy a társadalom az emberi együttlétnek valami sajátos alkatrésze, szerinte ki nem mutatható. Ezen jelenségeknek összefüggését ő az államhoz való közös vonatkozásukban látja; a külön társadalomtan szükségességét egyáltalán tagadja. Ha — mondja továbbá — a társadalom tudományának tárgya a nép, akkor tulajdonképen felesleges, mert erre való az általános államtan, mely a kormány, az államhatalom mellett a néppel is foglalkozik.

Ez az ellenvetés annyiban nem állja meg helyét, mert az a társadalomi tudomány, amelyet a németeknél Mohl és Stein kifejlesztettek, egészen más szempontból foglalkozik a néppel, mint ez az általános államtanban történik. Ez a német társadalmi tudomány ugyanis éppen arra mutatott rá, hogy az egyesek közt más viszonyok, más összefüggés is van, mint a mely az állami kötelék által létrehozatik; más viszonya az egyeseknek a társadalom, más az állam, mindegyiknek megvan a maga élete egymás mellett.

Held (*Staat und Gesellschaft* 1861) két csoportba osztja a társas egyesüléseket, azokra, melyeket közös eszme füz össze és azokra, melyeket az egyesek

Digitized by Google

szabadsága teremt meg. Az első csoportba tartoznak: az állam, az egyház és a polgári társadalom, melynek célja a testi igények kielégitése. Utóbbiban megkülönbözteti a családi társaságot, a nemzetséget, a községet.

Franz Constantin (*Vorschule zur Physiologie der Staaten* 1867. — *Naturlehre des Staates* 1870.) különbséget tesz a belső szükségszerüség folytán keletkező és az önkényes egyesülések közt.

Az első kategoriába tartozik a nemzetség (gens), a község, a testület alapulva a működés közösségén; a rendek, ezeknél az egyforma nézetek, helyzet képezi az összekötő kapcsot. Ezek társadalmi intézmények.

Az önkényes egyesülések közé tartoznak a szabad egyesülések, társaságok, továbbá azok a társulások, melyek alapja a társadalmi érintkezés és a szellemi közlekedés.

Holtzendorff (*Principien der Politik* c. munkájában 1869) a Mohl-féle társadalomfogalomból kiindulva hangsulyozza, hogy a társadalom csak nyelvi összefoglalása különböző öntudati formáknak, de nem jelentheti a különböző természetüeknek egységét, mert minden tényleg létező társadalmi alakulatok nem birhatnak egységes közös tudattal; ha igy lenne, a társadalom nem lenne más, mint az állam népe.

E részben hasonlatul egy nagy könyvtárt vesz fel. Ebben az egyes kötetek megfelelnek az egyéneknek, a több kötetből álló müvek, vagy még inkább az egy szakot (jogi, filológiai stb. szak) képező müvek megfelelnek egy társadalmi alakzatnak, az egymás mellett álló különböző szakok együttvéve pedig megfelelnének a társadalomnak.

Digitized by Google

Társadalmi alakzatok, melyek fogalmi összefoglalása a társadalom, a család, a vérségi kötelék, a törzs, a faj, a rendek, a hivatási rendek, a tudós közületek, vallási közületek, az anyagi érdekközületek.

Valóban a társadalom szerinte nem jelenthet mást, mint egy államilag szervezett nép negativ képét. Az állam a népnek az összeség jogi akarata által létrehozott egysége, a társadalom a nép tényleges elválása belső részei szerint. A társadalmi érdekközösségek összesége ugyanis, melyet a társadalom neve alatt összefoglalnak, egyuttal a valódi vagy képzelt érdekellentétek összesége is. Az állam pozitiv képében a nemzet egységet alkot más nemzetekkel szemben; a társadalom negativ képében egymással ellenséges, küzdő, bizonyos formákban szervezett érdekközösségeknek egymásmellettisége.

A társadalmi életben háromféle viszony veendő figyelembe. Előszször az ugyanazon vagy hasonló célú társadalmi csoportok állása egymással szemben; ezek egymást kizárják, egymással szemben ellenségesek. Másodszor figyelembe veendő az egyes társadalmi csoportoknak saját tagjaikhoz való viszonya. A versenyző társadalmi csoportokkal szembeni küzdelem eredményességének szempontja vezet az egyes társadalmi csoportok szervezkedéséhez.

Harmad sorban figyelembe veendő a társadalmi csoportoknak az államhatalomhoz való viszonya. Minél kevesebb a kilátás, hogy az egymással küzdő társadalmi csoportok akár szellemi, akár anyagi téren győzelemre jutnak és az ellenfél önkéntes alávetését elérhetik, annál inkább igyekeznek, hogy az államhatalmat, a törvényhozást, közigazgatást és jogszol-

Digitized by Google

gáltatást megnyerjék maguknak. Ilyenkor rendesen ugy tüntetik fel a dolgot, hogy az egyik osztály fenyegetett vagy már ingadozó uralmi érdeke egy az állami érdekkel és ezért az állam kell, hogy ezen érdekeket kielégitse.

Tönnies (Gemeinschaft und Gesellschaft 1887) különbséget tesz az emberi közösség (Gemeinschaft) és a társadalom (Gesellschaft) között. Az emberi közösség az emberek őseredeti, természetes együttélése, a természetes egyesüléseken nyugvó kapcsolatok, milyenek a házközösség, a falu, a törzs, a nép, a város, a céhek stb. A társadalom jellegző vonása ezzel szemben az, hogy az önkéntes kezdeményezésen, szerződésen nyugvó képződményeket, mint a szerződés, a kereskedelem, a pénz, a hitel stb. foglalja magában. Minden szociális jelenségnek alapját az akaratban véli feltalálhatni, melynek két fejlődési foka van: a „lényegi akarat“ (Wesenwille) és az „önkény“ (Willkür). Az elsőn az emberi közösség, mint mechanikus kapcsolat, a másodikon a társadalom, mint organikus kapcsolat alapszik. Minden socialis jelenség ezen akaratok egyikének kifolyása.

Klöppel szerint *(Staat und Gesellschaft* 1887.) az emberek közti közösség minden alakja azon viszonyokhoz tartozik, melyeket társadalom neve alatt foglalnak össze. A társadalom jellegzője, hogy nem egyenlő alkatrészekből áll. A társadalom nem az egyenlő és szabad emberek közti viszonyok hálózata, hanem az emberek közti hatalmi és függőségi viszonyok foglalata.

Rümelin (Gesellschaft und Gesellschaftswissenschaft 1888. cimü értekezésében, *Reden und Aufsätze*

Digitized by Google

c. összefoglaló munkája III. kötetében) a társadalomnak különféle jelentését adja.

Jelenti először az emberek egyesülésének bizonyos alakjait, csoportjait és pedig oly köröket, oly egyének összegét, kik különös cél nélkül a társiassági ösztönnek engedve szabadon érintkeznek egymással. Jelenti aztán a társulatokat (societates), melyeknek közös szerzési célja van. Harmad sorban azonban, és ez a társadalomnak tulajdonképeni értelme, jelenti a különböző kisebb köröket és az egymással gazdasági vagy más viszonyban levő személyek összegét. Utóbbi értelemben azonban a társadalmot csak a keresztény európai műveltségre korlátozhatjuk. Másik fővonása a társadalomnak az állammal szembeni ellentéte, az az emberek szabad együttélése rendező és parancsoló felsőbb hatalom nélkül.

A társadalom az emberi élet jelenségeinek anyagát mind magában foglalja, de ezekbe rendet, mire pedig szükség van, nem hozhat. Ez a rendező hatalom az állam; a jog a pozitiv, parancsoló norma, mely által az állam úgy önmagát, mint a társadalmat rendezi.

A társadalom tudománya nem más, mint az a tudomány, mely az emberi ösztönélet természetes tömeg- és kölcsönhatásairól szól sokak együttélésének hatása alatt.

Stein Lajos *(Die sociale Frage im Lichte der Philosophie* 1895) szintén közösség és társadalom közt különböztet. A közösséghez sorolja a leszármazáson, helyi kapcsolaton, nemi ösztönön alapuló ösztönszerű egyesüléseket. A társadalom alatt a foglalkozáson és érdekegyesüléseken alapuló kapcsolatokat érti.

Digitized by Google

II. §. A társadalom tudománya hazánkban.

A társadalom kutatása hazánkban a legujabb időkig tulnyomólag Stein Lőrincz vagy Mohl behatása alatt áll.

A régibb irók közül emlitendők *Benczur* János (*A szabadság és társadalmi rend elméletei* 1845), *Hunfalvy* (a Bajza-féle Ellenőrben közölt *Országgazdászati tájékozás* c. értekezése 1847. valamint az Uj magyar muzeumban 1850—52 közölt két értekezésében); *Mocsáry L.* (*A magyar társas élet* 1856), *Kogler* J. (*Általános vagy elméleti államtan* 1868), *Pisztóry* (*Államismerettan* 1871, *Bevezetés az államtudományokba* 1876.)

Hunfalvy szerint a társadalom az „összes munkát megosztó s munkarészeken egyesülő embereknek azon létegzete, a melyben mindegyik mint rész ugyan, de az egésznek láncolatában mint szükséges rész biztositva legyen“.

Ujabban legrészletesebben fejti ki a társadalom fogalmát *Concha* Győző (Politika I. kötet, 1895), ki bár társadalmi tanában Stein alaptételeit fogadja el, a társadalomra vonatkozó fejtegetései is önálló felfogást mutatnak.

Vezéreszméi ezek: A társadalom kutatását az tette lehetővé a tizennyolcadik század végén, hogy „a francia forradalom alkotta állam, melyben jogilag mindenki egyenlő magán viszonyaiban csak úgy, mint az államiakban, a valóságban előnyöket biztositott a gazdagoknak, s akadályokat görditett a szegények elé; a jogilag egyenlő embert tényleg nagyon különbözőnek mutatta“.

Digitized by Google

A franciáknál ismerték fel először, hogy „az emberi természetes különbségek a jogi egyenlőség proklamálása dacára előtörnek az emberi közületben; mert az állam csak jogi egyenlőséget adhat, ténylegest nem. Az egyes egyének külön céljai, érdekei, külön tehetségei és nyomatéka következtében áll elő a nemzeten belül vagy mellett azon emberi közület, melyet társadalomnak nevezünk." Másként: a társadalom az egyének külön érdekeiből, sajátos tehetségeiből és nyomatékából eredő kapcsolat.

A társadalom tana azt van hivatva kifejteni, miképen tudja az egyén, mint független, külön lény, magára hagyva, saját erejéből, egyéni érdekeitől vezetve az ember eszméjét megvalósitani.

A társadalomban az emberi haladás merőben az egyéni tehetség, egyéni érdek, kezdeményezéstől függ. Miután azonban a nemzet, család, törzs az egyént külön céljaiban, külön érdekeiben ellensulyozzák, az egyéniségnek és kappcsolatának a társadalomnak elvont képe a valóságban a családi, az állami ellenhatások ereje szerint módosul.

A társadalomtan „az emberi közületnek csak azzal a kapcsolatával foglalkozik, a mely a gazdaságiakon kivül a szellemi javak után törekvő egyéni érdekek következtében, az egyének természetes nyomatékánál fogva áll fen és konkrét alakjában az embeek osztály- és rendi kapcsolatát jelenti". Mig az államra nézve az organikus felfogást Concha elveti, a társadalomra nézve hajlandóbb ezt elfogadni. Inkább mondhatjuk „hogy a társadalom organizmus, hogy létszinvonala, mivolta organikus, mert a társadalmi kapcsolat üntudatlan, benne az egyén föltét-

Digitized by Google

len függésbe jut az egésztől és a társadalmi munkafelosztás következtében könnyen elveszti személyiségét.

Az ember egyénisége a társadalomban fejlődhetik ki, a társadalom azonban egyetemes eszméje megvalósulásának vet gátat osztályokra, rendekre bomlása által.“

Az ember eszméje sem a társadalomban sem a családban nem valósulhat meg teljesen. Mindenik csak mint egy nagyobb egésznek, a nemzetnek, az államnak része szükséges. Az állam a társadalomra és családra támaszkodva ezek hiányait kipótolja.

A társadalom és az állam közt az az alapvető különbség, hogy „a társadalom az emberi rendeltetésnek egyéni törekvések és egyéni érdekek utján végbemenő, közvetett valósulása, mig az államban az emberi rendeltetés közvetlenül, egyetemes hatalommal és nagyjában az egyéni érdekek mérséklete, feláldozása által létesül.

Az átmenet a társadalomból az államba abból áll, hogy az emberi eszme, mely a társadalomban ellentétes érdekü egyénekre szakad, öntudatlanul, ösztönszerüleg hat, tudatossá válik, az érdekek kiegyenlitésének felismerése következtében.“

A társadalomban „az egyes egyén törekszik a maga külön egyéni rendeltetésére, gazdasági és szellemi javai gyarapitására, holott az állam egyformán átalában törekszik a jót valósitani, s azért müködése abból álland, hogy az egyeseknek a társadalmi versenyben egymás ellen irányuló érdekét, javát összeegyeztesse.

A nemzeti erőnek az egyesektől elkülönült, önálló hatalomnak a társadalom összegezett hatalma

Digitized by Google

mellett saját hatása van, s az állam nem társadalom uralkodó rendjének, osztályának egyszerü karhatalma, hanem mellette külön erő.

A társadalom befolyása az államra szükséges és elkerülhetetlen„ mert a társadalom befolyása nem más, mint az egyén befolyása, mely társadalmivá az osztály- és rendi tagozatok alakjában lesz, már pedig az államnak, a nemzetnek öntudatossága az egyeseknek, mint államtagoknak önérvényesitésétől függ.

Elkerülhetetlen, mert az állam és társadalom azonos elemekből állanak, csak elrendezése, a viszonya más az állam és más a társadalom elemeinek, csak két különböző életelv hajtja át ugyanazon anyagot: az államban az egyetemességé, a társadalomban az egyéni különösséggé. "Az állam és társadalom közt tehát szükségképen kölcsönhatásnak kell kifejlődni, ugy hogy a valódi állam mindig bizonyos társadalmi osztály szellemének kinyomatát is magán fogja viselni.

Ezért„ a mit az állam a valóságban létre tud hozni, az nem egyéb, mint az emberinek és nemzetinek, az egyetemes jónak az akkori társadalom állapotától függő, viszonylag legmagasabb mértéke."

Digitized by Google

Digitized by Google

A SZOCIOLÓGIA ALAPVETŐI:

COMTE ÉS SPENCER.

Digitized by Google

Digitized by Google

I. §. Comte.

A szociológia tulajdonképeni megalapitója *Comte* Ágoston (1798—1857). Első tudományos benyomásait Saint-Simon-tól nyerte, kivel egy ideig (1818—1824) összeköttetésben állott, munkatársa és tanitványa volt. Fő művei: *A pozitiv politika rendszere* 1822. *A pozitiv filozófia* 1830—1842. (Ennek körvonalait Filozófiai elmélkedések a tudományokról és a tudósokról cimű 1825-iki művében adja.) A *politika és szociológia rendszere* 1854.

Pozitiv filozófia alatt Comte a természeti jelenségeknek oly megismerését érti, mely nem hittételekre, nem is apriorisztikus, abstract fogalmakra támaszkodik, hanem a tények megfigyelésére.

Nincs más reális ismeretünk, csak a mely a tények megfigyelésén alapszik. A pozitiv filozofia a fizikai tudományokban használt módszerek kiterjesztése minden kutatásra. A pozitiv filozófia eszerint a megfigyelhetőre szoritkozik; az eredő és végokok szerinte meg nem ismerhetők, megelégszik azzal a bizonyossággal, melyet a tapasztalatok útján nyerhetünk. Szerinte ugyanis az emberi szellem fejlődése három fázist mutat, ezek: a teologikus (fiktiv), a metafizikus (abstrakt) és a pozitiv vagyis tudományos.

Digitized by Google

Az első fokon az elme a jelenségek magyarázatára oly okot vesz fel, melyet az illető tüneményen kivül keres vagyis természetfeletti okot vesz fel. A metafizikai fok a teológiai felfogás természetfeletti hatóereje helyébe természetes hatóerőt tesz, mely magokban a dolgokban rejlik. A pozitiv fokon az elme nem akar a dolgok lényegébe hatolni, a tapasztalaton tulmenni, a végső okokat kutatni. Célja a hogyant megmagyarázni és a miértet vizsgálatlanul hagyni. Törekvése megfigyelés és indukció által megállapitani a törvényeket vagy állandó viszonyokat, a hatóerőket illetőleg pedig megnyugodni tudatlanságában (Lewis).

Ez a három fok törvénye (lois des trois etats). Ez a törvény nem azt mondja, hogy az emberiség különböző történeti korszakokban, egymásután lett volna a három fokon, hanem azt jelenti, hogy ama fogalmaknak, melyeket az ember a világról, önmagáról, a társadalomról alkot, ezen a három fokon kell áthaladni. Tehát a fogalmaknak kell e három fokon áthaladni: a teologiai, a metafizikai és pozitiv fokon.

A tünemények különböző csoportjait magyarázó ismeretek abban a mértékben váltak tudományos jellegüekké, a mint a teologia és metafizika befolyása alól felszabadultak.

Ezt, valamint bölcséletének alábbi tételeit már *A társadalom ujjáalakitásához szükséges munkálatok terve* (1822.) és *Filozófiai elmélkedések a tudományokról és a tudósokról* cimü (1825.) tanulmányában kifejti.

A további tételek:

Hogy minden tünemény, még a politika tüneményei is, változatlan törvényeknek vannak alávetve.

Hogy az emberi cselekvőség, az emberi elme

Digitized by Google

három fok szerinti fejlődésének megfelelően, szintén három alakváltozáson megy át: hoditó katonai kormányzatból a védő katonai kormányzaton át a békés iparos kormányzatba.

Hogy mindenütt és minden korban a nézetek és szokások határozzák meg az intézményeket.

Hogy a filozófiiának teologiai fokról a pozitiv fokra való átmenetekor a katonai kormányzat helyébe az iparos kormányzatot kell tenni.

A tudományok közül az emberi szellem fejlődésének ezen három fázisát csak a csillagászat, a fizika, a vegytan és élettan mutatja, nem áll ez a társadalmi jelenségekre, melyeknél még a teológikus és metafizikus rendszer uralkodik.

Minden tudománynak az a célja, hogy kielégitse ama szellemi szükségletünket, mely a jelenségek törvényeinek megismerésére irányul. A különböző tudományokat szerinte ugy kell tekinteni, mint ugyanazon egységes törzs ágait és valamenyiőket egy módszer szerint kell tárgyalni, tehát a társadalomtudományt: a szociális fizikát ugyanazon modszer szerint, mint az asztronómiát, fizikát, vegytant és biologiát. A szociális fizika módszere is a pozitiv módszer legyen vagyis a társadalmi élet tényei indukció és analyzis által állapitandók meg és hozandók egymással összefüggésbe. Mellőzhetlenül szükséges tehát a rendszer egysége.

A pozitiv filozófia a következő tudományokból áll: matematika, asztronómia, fizika, vegytan, biológia és szociológia.

Ez a tudományok hyerarchiája. A tudományokat egy szerves egészként fogja fel, melynek minden része függ az előzőtől és meghatározza a következőt.

Digitized by Google

Ezek a tudományok olyan viszonyban vannak egymással, hogy a következők egyike sem érthető meg az előzőknek ismerete nélkül. A ki a társadalmi jelenségeket meg akarja érteni, annak az előző tudományokat is általában ismerni kell.

A tudományok sorozatában Comte azt az elvet vette alapul, hogy az első helyen áll az, melynek törvényei legáltalánosabbak és legkevésbbé bonyolultak (matematika), a legkevésbé általános és legbonyolultabb tüneményeket mutató tudomány pedig az utolsó (a szociológia). A számtan a legáltalánosabb, a szociológia a legkonkrétebb. Minden tudomány oly tüneményeket foglal magában, melyek csak az előző tudomány törvényeivel és az illető tudomány saját törvényeivel fejthetők meg. A szociológia azért a legutolsó a tudományok sorozatában, azért jelent meg utoljára, mert tüneményeinek tanulmányozásában szükséges volt, hogy a tudományos gondolkozás az összes más tudományok által kideritett igazságokat magáévá tegye.

Igy a számok igazságai a legáltalánosabbak, tehát az aritmetika és algebra az első tudomány.

Legközelebb állanak ehhez a forma igazságai, következik tehát a geometria. Ez után következnek a mozgás igazságai, a mechanika tudománya. Ez után az asztronómia, mert annak tüneményeit csak ugy érthetjük meg, ha ismerjük a szám, forma és mozgás törvényeit is.

Utolsó sorban állanak a társadalmi lét törvényei, melyek az emberi társadalom törvényeit magyarázzák, azokat a tüneményeket, melyek az emberek együttes cselekvősége folytán állanak elő. A szociológia tör-

Digitized by Google

vényei a szerves élet törvényeitől függenek, de ez által egyben a szervetlen természet törvényeitől. Minden egyes tudományra a sorrendben elótte levő tudomány törvényei, eredményei mellőzhetetlenek, de a mellett megvannak saját törvényei. Igy a társadalmi törvényeket sem lehet egyedül biológiai vagy fizikai törvényekből levezetni, hanem a társadalmi létnek sajátos törvényeiből is.

A tudományoknak ez az osztályozása nem zárja ki, hogy a később fellépő tudományok értékes segédeszközöket adhatnak az őket megelőző tudományoknak. Igy a szociológia ugyan saját törvényeit az őt megelőző többi tudományoknak köszöni, de azért a szociológia által kideritett eredmények a többi, előző tudományok-ban is felhasználhatók és azokra uj világosságot derithetnek.

Az a meggyőződés, hogy a jelenségek az észlelés különböző terein egyaránt törvények alatt állanak, valóságos rezignációval tölt el bennünket, türelmessé tesz az elkerülhetetlen bajok elviselésére. Ha vannak politikai bajok, melyeket a tudomány nem képes megszüntetni, a mint hogy ez kétségkivül igy van, legalább kimutatja ezeknek orvosolhatatlanságát és amenyiben rámutat a természetes okokra, melyek azokat előidézik, enyhiti a fájdalmakat, melyek ezekből a bajokból származnak.

A társadalmi világ nagyobb bonyolultsága következtében rosszabbul van rendezve, mint a csillagászati, fizikai, vegytani és élettani világ. Hogy a társadalmi rend bajai mélyebben éritenek bennünket, mint a többi természeti világ bajai, melyeket nyugodt rezignációval viselünk el, ez onnan van, mert a pozitiv

Digitized by Google

filozófia még eddig nem mutatta ki a társadalmi jelenségek természeti szükségességét és törvényszerüségét, mint a hogy ezt a természeti világ más terein kimutatta.

Comte szerint a különböző (fizikai, organikus és társadalmi) tünemények különböző törvények uralma alatt állanak, ő csak valamennyire ugyanazon módszer alkalmazását kivánja. Ennél tovább nagy Herbert Spencer, midőn már ugyanazon törvények uralmát igyekszik kimutatni a természeti világra és a társadalomra egyaránt.

A szociológiánál a legnagyobb a nehézség, mert a filozófia ezen kiegészitő ága mutatja a legkomplikáltabb jelenségeket. Ezért elég itt egyelőre annak a lehetőségnek megállapitása, hogy a társadalmi tudományt ép ugy értjük meg és tárgyaljuk, mint a többi, már pozitivvá vált tudományokat.

A szociológia, a társadalom tudománya (szociális fizika) az összes többi tudományos disciplinák bezárója s azokon épül.

A szociológiának az ember természetét, tulajdonságait kell ismerni, ezért annak közvetlenül a biologiára kell támaszkodni. A szociológia feladata az emberi társadalom strukturáját és fejlődését kikutatni. A szociológia nem más, mint szociális fizika s részint a társadalom nyugvó állapotának, rendjének törvényeit van hivatva felderiteni (ez a szociális statika), részint a társadalmat mozgó állapotában elemzi, kideriti a fejlődés törvényeit (ez a szociális dynamika).

A tudományok sorozatában a szociológia önálló helyét Comte jelölte ki először, ő tette e tudományt lehetővé, midőn kideritette, hogy a társadalmi

Digitized by Google

élet jelenségei miben válnak el a többi tüneményektől.

A mint a fizika elválik a mathematikától, mert a mathematikai törvényekkel a fizikai tüneményeket magában magyarázni nem lehet; a mint viszont a vegytan elválik a fizikától, mert amabban a fizikai törvényeken felül külön törvények uralkodnak; a mint a biológia elválik a vegytantól és fizikától, mert a szerves életnek megvannak a maga sajátos törvényei, melyeket nem lehet a fizika és vegytan törvényeiből levezetni — ép ugy szükségképen el kell hogy váljon a szociológia a biológiától, mert az emberi mivoltnak faji tüneményein kivül a tünemények fontos sorozata az emberek együttes cselekvősége által áll elő.

A szociológiának a biologián kell Comte szerint alapulni. Ez kell, hogy a szociológiának kiindulási pontja legyen. A szociológia mintegy a biologiának magasabb foka. Miután a társadalmi fejlődés legalacsonyabb fokait nem lehet közvetlenül észlelni, ezeket konstruálni kell, amennyiben az ember általános természetét az illető viszonyokkal vonatkozásba hozzuk. Midőn pedig a társadalmi fejlődés oly fokra lép, hogy ezt tisztán lehet látni, midőn tehát a fentebbi dedukció nem lehetséges, akkor a szociológiának az ember biológiáját kell segitségül venni, melynek az emberiség evolúciója megfelelő jelenségeket mutat.

A társadalom szó használatában Comte-nál még bizonyos ingadozás van, mert az egyes konkrét társadalmak, az emberiség (espèce humaine) nála egyaránt társadalom (société). Társadalom alatt az általános és együttes müködést mutató köröket érti; ha

Digitized by Google

ez nincs meg, akkor csak bizonyos számu egyén agglomerációja van jelen, nem társadalom. Majd az, mondja, a társadalom a természeti alapon fejlődésképes, a szolidaritáson, továbbá egyforma erkölcsi és értelmi felfogáson nyugvó egyesülése az embereknek. Az önfentartási ösztönön kivül felveszi a szympatikus ösztönöket (Hume és Smith Adam), melyek az önzést mérséklik.

A társadalom eredetét nem a társulás által nyujtott haszonból magyarázza meg, mert ez a haszon csak később áll elő, már a társulás eredménye, nem lehet hát annak oka. Hanem oka az ember vonzódása a hozzá hasonlók társaságához és jóindulatú természete. Ezekkel szemben hatnak az önző hajlamok, melyek az embert a társadalmi állapotból kiragadni akarják. Innen az ellentét a mások iránti odaadás (Comte szerint altruizmus) és az önző hajlamok közt. A társadalom abban az arányban fejlődik, a mint az altruista ösztönök túlsulyra jutnak az önzéssel szemben.

A társadalomnak önálló léte van az egyessel szemben. Comte szerint a társas hajlam inditja az embereket egyesülésre és társadalom nélküli idő szerinte nem létezett soha. A társadalom utolsó eleme, a társadalmi sejt nem az egyén, hanem a család. Comte szerint az egyén valósággal nem is létezik, az csak egy absztrakció, valóság csak a társadalom. Csak ezzel (és nem a családdal, mely a biológiai kutatások sorába tartozik) kell a szociológiának foglalkozni. A munkamegosztás folytán, a müködések és szervek különzékülése következtében fejlettebb társadalmi alakulatok jönnek létre.

A társadalom organizmus, de az egyéni orga-

Digitized by Google

nizmussal szemben társadalmi organizmus (organisme social). A társadalom részei közt kölcsönahatás, viszonosság, függőség áll fenn. S a mint a test egyes részei együttműködnek a cselekvésben, a társadalomban is összhang áll elő a részek összeműködése következtében.

A társadalmi változások valódi lényegéről minden tekintetben helyes filozófiai eszmét ugy nyerhetünk, ha azokat az állati organizmus analog változásaival hasonlitjuk össze, melyek ép oly statikus és dynamikus feltételeknek vannak alávetve azzal az egy különbséggel, hogy a társadalmi változások terjedelmesebbek és sokfélébbek, mint az egyszerű biologiai változások.

A szociológia alaptörvénye a haladás. A társadalmi haladás mozgató erői a természetes szükségleteken, hajlamokon és szenvedélyeken kivül a környezet (milieu biologique), melyben egy társadalom él, a talaj és klima, továbbá a társadalmi verseny a nagyobb kereslet és munka folytán. De a társadalmi haladás irányát egyedül az emberi szellem, az értelem határozza meg.

Comte haladás törvényét már A társadalom ujjáalakitásához szükséges munkálatok terve cimű 1822-ki művében felfedezte és kidolgozta. Erre nézve a következőket mondja:

A társadalmi fejlődés eredménye abban áll, hogy nemcsak az ember anyagi létének feltételei javulnak, hanem hogy magasabb képességei is mind jobban kifejlődnek. Ez ugy történik, hogy az anyagi vágyak mindinkább mérsékeltetnek és a társadalmi ösztönök erősbödnek, továbbá hogy az értelmi funkciók fel-

Digitized by Google

ébresztetnek és az ész befolyása az emberi cselekményekre növekszik. E részben az egyéni fejlődés a társadalmi fejlődés fő fázisait mutatja. Mindkettő azonban ugyanazon célt követi, hogy t. i. a személyes szükségletek kielégitése alárendeltessék a társadalmi szükségletek kielégitésének és a szenvedélyek a mind hatalmasabban érvényesülő értelem által diktált szabályoknak rendeltessenek alá.

A társadalom természetes haladása tehát, a mint Mill a Comte elméletét visszaadja, az hogy emberi sajátságaink az állatiakhoz és tisztán organikusokhoz képest növekednek, hogy bennünk az emberi fölébe igyekszik kerülni az állatinak, e célt egyre jobban megközelitjük, de ezt teljesen elérni nem tudjuk.

Az emberek ezen fejlődésének anatómiai alapja van, amenyiben az agyvelő főlényre jut a többi szervek fölött.

A társadalmi szervezet ugyanazon sorsnak van alávetve, mint az egyéni szervezet, melyben idővel az egyes alkotórészek egészen megújulnak. Ha az egyének nem halnának el, a haladás lehetetlen volna. Az egyesnek a társadalomban tehát az a szerepe, a mi a test sejteinek. A társadalmi testben is megvan az anyagcsere, a társadalmi test sejteinek el kell halni, meg kell ujulniok, hogy a társadalom haladhasson. A társadalomnak uj elemekkel kell ellátva lennie, mert az egyének a kor haladtával képtelenek uj eszmék befogadására.

A társadalmi fejlődés Comte szerint a szellemi fejlődésnek megfelelő utat követ. A szellemi haladás három fokon ment keresztül: a teologiain, a metafizikain és a pozitiv fokon. A szellemi haladás ezen

Digitized by Google

három fokának megfelel a társadalmi fejlődés három foka. Ezen fejlődési fokok elseje a társadalom katonai rendszere, második a törvényes, utolsó az ipari fejlődési fok. Az emberek eredetileg a katonai életmódra hajlanak, az első kormányok katonaiak voltak, a katonai, harci szellem nemcsak az államok alapitásától elválaszthatlan, hanem szükséges volt az államok növekedésére is. Ez a katonai rendszer mindenütt a produkáló osztályok rabszolgaságán nyugodott, hogy a harcosok tevékenysége lehetséges legyen. A katonai életmód azonban fokonkint hanyatlik, az emberek utoljára az iparra térnek át. A kettő közé eső fokon az emberek elszoknak a katonai életmódtól és előkészül az indusztrializmus uralma.

Ezt a fejlődési törvényt, hogy ezek a társadalmi dynamika főtényezői, Comte az egész történelem áttekintése által igyekszik részletesen igazolni, kimutatván a pozitiv tudomány és az ipar haladásának kapcsolatosságát.

Az általa felállitott fejlődési törvény alapján Comte egy oly korszak elkövetkezését jósolja meg, melyben a tudomány fog szuverén uralkodni a népek sorsa felett. Ezt a jövő társadalmat egy szellemi és egy világi hatalom fogja szerinte kormányozni. A szellemi hatalmat a pozitiv bölcselők testülete fogja alkotni, ezeknek összes idejöket az anyagi és szellemi világ törvényeinek kutatására kell forditniok, lehetetlen lesz meggazdagodniok. A világi hatalmat kapitálisták testülete fogja alkotni, s feladatuk lesz a szellemi hatalom bölcselői által kideritett törvényeket a termelésre alkalmazni.

A Comte által felállitott fejlődési törvényt, mely-

Digitized by Google

nek előzményeit Condorcet, Turgot, Saint-Simon, Hegel, Lessing, Kant és Fichtenél találjuk, aztán Quetelet, Buckle és Hebert Spencer is elfogadta.

Comte egyenesen Montesquieu-t emliti, mint a ki a történelemben egy fejlődési törvényt felfedezett s azt mondja, e részban Condorcet, illetve Turgot mutatnak haladást.

Comte kiváló jelentősége a módszer megállapitásában, a szociológia helyének a tudományok sorában kijelölésében áll. Ő kisérelte meg először a társadalmi életre a természettudományi módszert alkalmazni és ezzel a társadalmi jelenségeket tudományosan megmagyarázni. Ő volt az első, ki a mai szociológiának lényegét, feladatát felismerte. Hangsulyozta, hogy a társadalmi tünemények ép ugy állandó törvények uralma alatt állanak, mint a mindenség egyéb tüneményei. Az emberiséget a folytonos fejlődés törvénye alá rendeltnek vette, mely a jelen evolúciót előző átalakulások következményeként tekinti. Eredményei ugyan nem kielégitők, a mit jórészt annak lehet betudni, hogy korának hiányos történelmi és etnografiai ismeretei mellett nem az egész emberiséget, hanem annak csak egy kis töredékét, az európai germán-román népeket vette figyelembe s az egész emberi nem fejlődési törvényeként állit fel tételeket, melyek az emberiségnek csak egy kisebb részére vonatkoznak. Mindazáltal a szociológikus kutatás alapját ő vetette meg, s ennek ujabb irányai ez alapokon fejlődtek tovább.

Az ujabb pozitiv tudomány főleg fejlődési elméletét kifogásolja, melyet Stuart Mill az ő legnagyobb tettének mondott. Fejlődési törvényét ugyan ő maga

Digitized by Google

megingatta, midőn elismeri, hogy a XIV. századdal kezdődő metafizikai korszaktól kezdve nem a szellemi fejlődés, hanem az ipar fejlődése határozza meg általában a társadalom fejlődését.

„Comte tévedése, hogy a gondolatot, az emberi értelmet valami eredetinek, valami nem teremtett dolognak tekinti, a mi saját erejéből és egy immanens törvény szerint fejlődik ki. Az emberi gondolkodás nem valami eredeti, örök és a dologra függetlenül ható valami, hanem szükséges terméke és kikerülhetlen visszfénye annak a valóságnak, a miben él, annak a környezetnek, a miben mozog. A mai igazán pozitiv kutatás erre vonatkozólag kénytelen Comte tételét egészen megforditani és arra az eredményre jut, hogy a társadalmi fejlődés nemcsak, hogy nem terméke a szellemi fejlődésnek, hanem ez terméke annak, nem az emberek gondolkodásmódja szabja meg életmódjukat, hanem életmódjuk gondolkodásmódjukat“ (Loria). A szellemi és társadalmi fejlődés közti párhuzamnak már az magában ellenmond, hogy a társadalmi bomlások korában hatalmas szellemi működést látunk.

Quetelet, a statisztikus, is azt a feladatot tüzi magának több művében, hogy a társadalmi testet tanulmányozza. Ő a társadalmi fejlődés törvényeit a nagy számok statisztikai törvényével akarta megfejteni. Fő művei: *Az ember és tehetségeinek fejlődése vagy a társadalmi fizika kisérlete 1835. A társadalmi rendszerről és az abban uralkodó törvényekről 1848.*

Quetelet statisztikai vizsgálódásai eredményeként az egyéni életnek szabályosan visszatérő tényeit mint

Digitized by Google

tömegjelenségeket tekinti s ezekből, mint az egyéni akarattól függetlenekből, az emberi akarat szabadságának tagadásával akarja a társadalom fejlődési törvényét levezetni. Az egyes akarata tekintetbe jöhet az egyesre magára nézve, de nem jő tekintetbe az összeségre nézve, az individuális momentum teljesen háttérbe szorul.

Szerinte a társadalom élete is szigorú törvényeknek van alávetve, de az egyes, az egyén semmi, az állam egy élő szervezet, melynek az egyesek csak sejtjei, atomjai. Ha az eseteknek bizonyos nagyobb számát vesszük figyelembe, azt látjuk, hogy az egyes bizonyos feltételek mellett ugyanazon typikus módon cselekszik. Az egyéni különféleségek csak kicsiben érvényesülnek, nagyban azonban a jelenségek szabályos egyformasága mellett eltünnek. Az egyes embert, ha a társadalmi fejlődés törvényét fel akarjuk deriteni, teljesen figyelmen kivül kell hagynunk. Ha individuálitásától eltekintünk, elimináljuk belőle azt, mi benne esetleges. Igy az egyéni részletek egészen eltünnek és abban a helyzetben leszünk, hogy általános ismérveket nyerjünk az „emberre“ nézve. A mint a táblára krétával rajzolt kör képe távolról teljesen felismerhető, mig közelről nagyitóval nézve csak formátlan kréta por halmazt látunk, igy kell az emberi nem törvényeit kikutatni, mert ha az egyeseket közelről vizsgáljuk, eltünnek az általános vonások és csak egyéni sajátosságokat látunk. A sociologiának nem az egyesekkel, hanem az átlagemberrel (l'homme moyen) kell foglalkozni.

Quetelet-el szemben helyesen utaltak arra, hogy azoknak a jelenségeknek szabályos egyformaságát

Digitized by Google

bizonyos egyező okok hozzák létre, melyeket azonban a statisztika nem képes feltárni. Bizonyos jelenségek szabályosságának megállapitása még nem deriti fel, mily törvény uralkodik ama jelenségekben. A szám mindig csak bizonyos törvényszerüség jele, azt mutatja, de nem magyarázza meg. A nagy számok törvénye épen csak a számok törvénye, de nem a megszámlált jelenségeké. A sociologiának épen azon socialis jelenségek törvényeit kell felderiteni, nemcsak ama jelenségek számszerüsége szempontjából. A statisztika nem lehet a társadalom tudományának elfogadható rendszere, mert a társadalmi életnek csak számszerüleg megállapitható jelenségeit adja, a mozgató erőkről, a tulajdonképeni tényezőkről a társadalmi fejlődésben felvilágositást nyujtani nem képes. A tényeket csak kvantitative állapitja meg, az okozati összefüggéseket ki nem deritheti.

2. §. Spencer.

A Comte által tört irányban neveztes haladást mutat Spencer Herbert, kinek működésétől kezdődik tulajdonképen a társadalom uj irányú modern tudományának: a szociológiának az utóbbi időkben tapasztalható rendkivüli fellendülése.

Spencer Herbert (1820—1903) kis polgári családból származott. Derbyben született 1820 ápr. 27-én. Atyja iskolamester volt, de azért a fiu iskoláztatásával nem igen sietett. Nyolcz éves volt, midőn irni olvasni tanult. Már gyermekkorában feltünően érdeklődik a természettudományok iránt. Tizenhárom éves korában bátyjához került, ki segédlelkész volt a Bath

Digitized by Google

közelében levő Hinton-ban. Ez a fiatal Spencert egyetemi tanulmányokra akarta előkésziteni, de ez semmi kedvet sem mutatott ez iránt. A klasszikus nyelvek helyett inkább a mathematika és a mechanika érdeklik. Három év mulva visszakerül a szülei házhoz. Itt atyja tanitóvá akarja képezni és három hónapig csakugyan segédtanitóként működik szülőhelye fiuiskolájában. Majd 1837-ben atyjának egy volt tanitványa révén a london — birmingham-i vasut épitéséhez került Londonban, hol mint rajzoló nyer alkalmazást. Itt másfél évig működik, majd ismét két és fél évig a birmingham — gloucesteri vasutnál mint mérnök. A vasutépitésnél kezdi a geologiát tanulmányozni; Lyell műve a föld történetéről, mely Lamarck elméletével a fajok alakulásáról szembeszállott, nagy hatással van reá. Már akkor dereng nála a gondolat a természeti törvények általános uralmáról. Már akkor, husz évvel Darwin előtt, a Lyell által cáfolt fejlősidé törvényt mint az egyedül elfogadható elméletet tekinti az organizmusok előállásáról.

Mérnökösködése alatt továbbfolytatja természettudományi tanulmányait, igy hosszabb ideig tanulmányozza a növénytant. De társadalomtudományi tanulmányokkal is foglalkozik s első ide vágó műve *A kormányzás tulajdonképeni köréről* szóló 1843-ban jelent meg (eredetileg 1842-ben megjelent hirlapi cikksorozat). 1848—1853-ig az Economist cimű lapnál dolgozott mint segédszerkesztő, mint ilyen adja ki első alapvető művét: *Társadalmi statikáját* (Social Statics) 1850-ben. Ebben már kifejti a társadalmi fejlődésről felfogását; kimutatja, hogy a szerves élet és a társadalmi fejlődés egyforma törvények

Digitized by Google

uralma alatt áll. Ez után érlelődik meg benne a gondolat, miként Comte tervezte, hogy az összes tudományoknak egy nagy rendszerét adja. Ez a *„Szynthetikus filozófia rendszere“* cimű nagy munkája, mely a végső alapelveken (1862) kivül, a biológia (1864—67), a pszichológia (1870—72), a szociológia (1876) és az erkölcstan alapelveit (1879) foglalja magában.

Spencer Herbert elméletének kifejtésében kétségkivül a Comte nyomdokain halad, de a tudományt lényegesen előbbre viszi.

Comte tette lehetővé egyáltalán a szociológia tudományát pozitiv filozofiája által, mely annak szükségét hangsulyozta, hogy a tudománynak általában csak az észlelhetőből, a tényekből kell kiindulni, csak igy juthat megbizható, kielégitő eredményekre. A pozitiv tudomány épen a tények szerint való tudomány. Comte az egyes tudományok pozitiv eredményeit egy nagy egységes egészbe, rendszerbe igyekezett összefoglalni s kijelölte a tudományok sorozatában a társadalmi fizikának, a szociológiának helyét, kimutatta ennek mint tudományágnak önállóságát, különválását a többi tudományoktól. Comte-nak ezt a munkáját a pozitiv tudományoknak már az ő korában elért jelentékeny fejlődése tette lehetővé.

A kezdeményező, úttörő szerep dicsősége ezek szerint minden esetre Comte-ot illeti, a Spencer által elért eredmény csak azokon az alapokon volt lehetséges, melyre már Comte eljutott.

Hogy Spencer eredményei nagyobbak, ennek első sorban az az oka, hogy ismeretei, különösen természettudományi ismeretei sokkal messzebbterjedők a Comténál. A természettudományok állása közt nagy a különb-

Digitized by Google

ség a két időszakban. Mig Comte csak a biológia terén rendelkezett mélyebb ismeretekkel, Spencer a természettudományok minden terén mélyrehatolt. Mindketten a természettudományokból indultak ki és ennek eredményeit akarták alkalmazni a társadalom tudományára. Mindketten arra igyekeztek, hogy a legkülönbözőbb tereken természeti törvények uralmát mutassák ki. De mig Comte csak az azonos módszer alkalmazásának szükségét hangsulyozza, Spencer minden téren egyetlen törvény uralmát mutatta ki. Mig Comte a haladás törvényét helyezi előtérbe (első sorban az értelmi fejlődés terén: teologikus, matefizikus és pozitiv fok), Spencer az anorganikus, organikus és társadalmi élet felett uralkodó egyazon törvényt állit fel. Comte az egységesen fejlődő emberiség (l' humanité) fejlődésére igyekszik törvényt felállitani, nála az emberiség, mint a fejlődés egységes alapja, substratuma lép előtérbe; Spencer nem az egységesen fejlődő emberiségre von le szociális törvényeket, hanem a társadalmakra, társadalmi közösségekre.

A társadalomtudomány feladata Spencer szerint abban áll, hogy a társadalmi halmazatnak növekedését, fejlődését, annak szerkezetét és funkcióit, a mint ezek az egyének kölcsönös cselekvése által előállanak, előtüntesse. A szociologia tudományának feladata: a családi élet fejlődésével kezdve „leirni és megmagyarázni a politikai szervezkedés létrejövetelét és kifejlődését: az egyházi szerkezetek és működések fejlődését; a szertartásos szokásokban megtestesitett fegyelmet, és minden társadalomnak igazgató és működő részei közötti viszonylatokat. Ezen fejlődések feltárása után azokat a kapcsolatos fejlődéseket kell

Digitized by Google

követni, melyek a társadalmi fejlődést előmozditják és a melyeket viszont a társadalmi fejlődést előmozdit — a nyelv, az ismeretek, az erkölcs, az esztétika fejlődését. Végül a szerkezetek, működések és termékek közötti kölcsönös függőséget kell megfigyelni a maga teljességében. A szociológia legmagasabb feladata ugy megmarkolni a roppant különnemü halmazatot, hogy lássuk, miként határozódik meg minden egyes csoport jelleme a fejlődés minden egyes fokán, részben az ő saját maga előzményei utján, részben a többi rész reá gyakorolt mult és jelen tevékenységei utján." (A Szynthetikus filozófia Collins-féle kivonatának magyar forditása nyomán).

3. §. Spencer fejlődési törvénye.

(A Spencer-féle evolúció).

A természettudományoknak a 19. század közepe óta bekövetkezett nagy haladása, a Darwin-féle elmélet, annak felvétele, hogy a lelki élet jelenségei sem mások, mint az anyag kifolyásai és igy azokban is a fizikai törvények hatását kell látnunk — a társadalom tudományát, a szociológiát egészen uj irányba terelte. Ez a tudományos monizmus, mely ugyanis azt állitja, hogy a lelki élet jelenségei is az anyag törvényeinek vannak elővetve, ellentétben a korábbi felfogással, mely a kettőt egymástól teljesen elválasztotta, a két világot különböző törvények uralmának vetette alá, s melyet az ujabb iránynyal szemben dualizmusnak neveznek.

Spencer már Társadalmi statikájában kifejti a társadalmi fejlődésről monisztikus felfogását, mely

Digitized by Google

szerint a szerves fejlődés és a társadalmi fejlődés ugyanazon törvénynek hódolnak.

A haladás: törvénye és oka (Progress: its Law and cause. 1857) cimü tanulmányában aztán határozottabban formulázza egész fejlődésfelfogását, felállitván az alaptételt, hogy minden fejlődés egynemüségéből különnemüségbe való átmenet. Ezt a energia megmaradása általános törvényéből magyarázza meg. A mindenütt található fejlődést a mindenütt található bomlással egésziti ki.

Fejlődéstörvényének felállitásánál Spencer abból indul ki, hogy minden tudomány, amennyiben a dolgok származását visszafelé követve vizsgálja, arra az eredményre kell, hogy jusson, miszerint ennek a dolognak alkotrészei egykor diffúz, szétszórodott állapotban voltak és ha ezen dolog fejlődését követjük, azt látjuk, hogy abból a diffúz állapotból a koncentrált, egységesült állapotba való átmenet történik.

Az általános fejlődés ennek következtében ezt a két ellentétes processzust mutatja: a konzentráció és a diffúzió.

Minden dolog folytonos változásnak van alávetve. A törvény, mely a mindenség fejlődésére alkalmazandó, tehát egyaránt az anorganikus, organikus, fizikai és társadalmi életre: Az egész mindenségben folytonos ujraeloszlása van jelen az anyagnak és a mozgásnak. Ez az ujraeloszlás fejlődés, vagy felbomlás. A fejlődés (evolúció) az anyag egységesülése (integrációja) és a mozgás szétszóródása által történik. A bomlás (disszolúció) az anyag szétkülönitése (diszintegrációja) és a mozgás elnyelése (felemésztése, abszorpciója) által foglal helyet.

Digitized by Google

Spencer ezt a törvényt, mely az összes jelenségekre alkalmazandó, elméletének sarkalatos alapelveit a következőkben foglalta össze:

„1. Az egész mindenségen át általánosságban és részletekben szakadatlan ujraeloszlását látjuk az anyagnak és a mozgásnak.

2. Ez az ujraeloszlás fejlődést képvisel, amikor az anyag egységesülése és a mozgás szétszóródása kerekedik felül, és bomlást képvisel, mikor a mozgás elnyelése és az anyag szétkülönüséle kerekedik felül.

3. A fejlődés egyszerű, ha az egységesülés folyamata vagyis összefüggő halmazat alakulása más folyamatokkal nem bonyolulva folyik.

4. A fejlődés összetett, ha az össze nem függő állapotból az összefüggőbe való ez elsődleges változással együtt a halmazat különféle részeinek állapotában levő különbségekből folyó másodlagos változások is mennek végbe.

5. E másodlagos változások az egynemüből a különnemübe való átalakulást képviselik, — oly átalakulást, a mi a mindenségben a maga egészében és minden (vagy majdnem minden) részletében feltárul: a csillagok és ködfoltok halmazatában, a bolygó rendszerben, a földben, mint szervetlen tömegben, minden, akár növényi, akar állati szervezetben, (von Baer törvénye), a szervezetek halmazatában a geológiai időkön keresztül, az elmében, a társadalomban, a társadalmi tevékenység minden alkotásában.

6. Az ugy helyhez kötötten, mint általában működő egységesülés folyamata a különböződés folyamatával kombinálódik, hogy e változást nem csupán az egynemüségből a különnemüségbe, hanem a határozatlan egynemüségből a határozott különnemüségbe vivővé tegye; és a növekedő határozottság e jellemvonása, a mely a növekedő különnemüség jellemvonásával jár együtt, hozzá hasonlóan feltárul a dolgok egészében és minden osztalékaiban, alosztalékaikban le egészen a legapróbbakig.

7. A bármely fejlődő halmazatot tevő anyag az ujra

Digitized by Google

eloszlásával együtt indul meg összetevő részei visszatartott mozgásának egymáshoz viszonyitott ujra-eloszlása: ez is nyomról-nyomra mind határozottaban különneműebb lesz.

8. Oly egyneműség hiányában, mely végtelen és feltétlen, ez az ujra-eloszlás, aminek a fejlődés az egyik szaka, kikerülhetetlen. Az ezt szükségkép előidéző okok a következők:

9. Az egynemünek állhatatlansága, a mi annak a következménye, hogy valamely határolt halmazat különféle részei a rájuk ható erőknek különféle módon vannak kitéve. Az ebből támadó átalakulásokat még bonyolultabbakká teszi —

10. A hatások sokszorozódása. Minden tömeg s e tömegnek minden része, a mire valamely erő hat, részletekre osztja és kikülönböziti ezt az erőt, a mi azután különféle változások létrehozatalán munkál; ezek mindenike hasonlóan sokszorozódó változásoknak lesz szülője: sokszorozódásuk oly arányban lesz mind nagyobb, a mint a halmazat mind különneműebb lesz. És a növekedő különböződések e két okát még támogatja —

11. Az elkülönülés, a mi oly folyamat, a mely a nem egyforma egységeket mindig elkülöniteni s az egyforma egységeket meg összehozni törekszik, igy a más módon előidézett különböződéseknek szakadatlanul élesebbé, határozottabbá tételére szolgál.

12. Egyensulyhelyzetbe jutás a végeredménye ez átalakulásoknak, a miken a fejlődő halmazat átmegy. A változások addig folynak, mig az egyensuly előáll ama erők között, a miknek a halmazat összes részei alávetvék s ama erők közt, a miket a részek azokkal szemben kifejtenek. A végleges egyensuly felé vivő uton az egyensulykeresés az egymással egyensulyt tartó mozgások (mint a bolygórendszerben) vagy az egymással egyensulyt tartó müködések (mint az élő testben) átmeneti fokán haladhat át; ám a nyugalom állapota a szervetlen testekben, vagy a halál a szerves testekben a szükségkép való határa a fejlődést tevő változásoknak.

13. A bomlás az ellentétes változás, a melyen előbb vagy utóbb minden kifejlődött halmazat átmegy. Kitéve az őt körülvevő, egyensulyhelyzetbe nem hozott erőknek, minden halmazat alávetve annak, hogy a benne foglalt mozgás foko-

Digitized by Google

zatos vagy hirtelen növekedtével szétszórassék; és szétszóródása gyorsan menvén végbe az imént még élő testekben és lassan menvén végbe az élettelen tömegekben, végbe fog menni határozatlanul messzeeső korszakban minden bolygó és csillagtömegen, a mi határozatlanul messzeeső korszakban a multban lassankint kifejlődött: átalakulásaik korszaka igy lesz teljessé.

14. A fejlődés és bomlás e ritmusa a kis halmazatokban rövid időszak alatt menvén teljesedésbe és a temérdek nagy, a térben szerte oszló halmazatokban oly időszakok alatt menvén teljesedésbe, a melyek az emberi gondolatnak mérhetetlenek, a mennyire láthatjuk, egyetemes és örökkévaló, majd egyik s majd másik váltakozó szaka kerekedik felül e folyamatnak most a tér e tájékán, majd a másikon, a mint a helyi körülmények megszabják (determinálják.)

15. Mind e jelenségek, nagy vonásaiktól kezdve le a legaprólékosabb részletekig, szükségkép való eredményei az erő megmaradásának anyag- és mozgás-alakjaiban. Feltéve, hogy ezek szerteosztvák a térben és hogy mennyiségük változhatatlan, akár növekedés, akár csökkenés utján, kikerülhetetlenül következnek ebből azok a fejlődés és bomlás gyanánt megkülönböztethető folytonos ujra-eloszlások ép ugy, mint az összes fent elősorolt részletes jellemvonások.

16. Az, a mi azok alatt az érzékelhető jelenségek alatt, a miket nekünk a mindenség felmutat, állandó marad, nem változva mennyiségében, de mindig változva alakjában, felülmulja (trascendálja) az emberi tudást és felfogást, valami ismeretlen és megismerhetetlen hatalom, a mit kénytelenek vagyunk határtalannak elismerni a térben és kezdet vagy végnélkül valónak az időben." (L. a Szynthetikus filozófia magyar forditását.)

4. §. A fejlődés törvényének részletes igazolása.

A fejlődés ezen törvényét Spencer alkalmazásában végigviszi az összes jelenségeken. Kimutatja, hogy az egész természeti világban, a kozmikus,

Digitized by Google

szervezetlen és szerves világ terén ez a fejlődés törvénye és állitja, hogy a szuperorganikus élet is ugyanezen törvénynek hódol. Ugyanaz a törvény, mely a természeti világ jelenségeinek terén megállapitható, áll a társadalmi életre nézve is.

A társadalom természetes fejlődési processzusának is ugyanaz a törvénye, mely az összes többi jelenségekre megállapitható. Igy áll elő a fejlődési törvény egysége (Spencer-féle evolúció-formula).

Ezt az egységes törvényt Spencer következőleg mutatja ki részletesen mindennemü jelenségek terén (l. a magyar forditást).

„A kérdés, a melyre felelnünk kell az, hogy mi a közös elem az összes konkrét folyamatok történeteiben?

A törvény, a melyet keresünk, az anyag és erő folytonos ujraeloszlásának törvénye kell, hogy legyen. Minden tárgy, nem kevésbbé mint az összes tárgyak halmaza, folytonosan állapotának valamely változásán megy keresztül.

A változások egész sorozata a következőkben foglalható össze: mozgásveszteség és ebből folyó egységesülés, a melyet esetleg mozgásnyereség és ebből folyó bomlás követ.

Bármely érzékelhető létezésnek minden változása e két ellenkező irány egyikében való változás. A valamely tömegben foglalt anyag mennyisége, mint az abban foglalt mozgás mennyisége, növekszik vagy csökken; bármelyiknek növekvése vagy csökkenése vagy a nagyobb szétszóródás, vagy a tömörülés felé való haladás.

Minden változás e két folyamat egyikének, vagy másikának része. Minden tömegnek általános történelme ugy határozható meg, hogy az szétszórt érzékelhetetlen állapotból tömörült és érzékelhető állapotba és azután ismét szétszórt és érzékelhetetlen állapotba való átváltozás. Részletes történelme e változások egyikének, vagy másikának része. Ez az anyag és a mozgás ujraeloszlásának az az általános törvénye, a mely ugy a változások látszólag különböző csoportjait, mint minden egyes csoport egész lefolyását egységesiti.

Digitized by Google

Ezek a mindenütt ellentétben álló folyamatok a fejlődés és a bomlás, utóbbi a mozgás felemésztése és anyag szétesése. Az előbbi az a folyamat, a mely mindig anyagnak egységesülése és mozgásnak szétszóródása.

A fejlődés kétféle lehet: egyszerü, a midőn tisztán egységesülő; összetett, a midőn ehhez még pótló változások járulnak.

Egy oly tömeg, a mely messze van elszóródva, vagy a mely csak kevéssé egységesült, a mozgás nagy mennyiségét tartalmazza; egy teljesen egységesült, vagy sűrű ellenben aránylag keveset. Egyenlő körülmények közt ennek a mozgásnak mennyiségével és azzal az idővel, a mely alatt tartott, arányban álló lesz a másodlagos változások mennyisége részeinek elrendezkedésében.

Ez az igazság érvényben marad, bármily alakban létezik valamely tömegben foglalt mozgás, legyen az pusztán mechanikai ide-oda mozgás, vagy legyenek csak oly mechanikai rezgések, a melyek hangot adnak, legyen az kivülről felvett molekuláris mozgás, vagy legyen az valamely részét tevő folyadék természetes mozgása.

Létező egészeknek egy szétszórtabb állapotból egy konszolidáltabb állapotba való átmenetét; a fejlődést elsődleges alakjában legegyszerübben és legvilágosabban a naprendszernek egy erősen szétszórt állapotból egy konszolidált, összefüggő állapotba való átmenete illusztrálja. *

A föld kérgének szerkezetéből megállapithatjuk, hogy az olvadt állapotban volt; a vulkanikus változások a földanyag fokozatos sűrűsödésének és a benne foglalt mozgás ezzel járó veszteségének kisérői.

Minden növény ugy növekszik, hogy oly elemeket egyesit magában, a melyek azelőtt mint gázok voltak szétszorva, és minden állat ugy növekszik, hogy ezeket az elemeket, a melyek azelőtt a környező növényekben és állatokban voltak elszórva, ujból egyesiti.

A társadalmi szervezetben is egységesülő változások

* **Kant-, Laplace-féle hypotézis a naprendszer alakulásáról.**

Digitized by Google

mutatkoznak. Apró birtokok hübérbirtokká, hübérbirtokok tartományokká, tartományok királyságokká és végül szomszédos királyságok egybe tömörülnek.

A haladó nyelv egységesüléseiben a haladó emberi szerkezetnek, ugy az egyéninek, mint a társadalminak bizonyos egységülései verődnek vissza. A magasabbrendü nyelveknek az alsóbbrendüekből való kialakulásánál fokozatos egységesülés megy végbe, a mely a sokszótagu szókat két- és egyszótaguakra redukálja. A főmondatot kisérő mellékmondatok számában, az alanyok és állitmányok különféle kiegészitéseiben és a számos minősitő mondatrészben, a melyek mind egy összetett egészbe vannak egyesitve, a modern munkák sok mondata az egységesülés oly fokát tünteti fel, a mely a régiekben nem található fel.

A tudomány történelme hasonló tényeket tüntet fel. A tudomány magas fokban egységesült nemcsak abban az értelemben, hogy mindenik része egymástól kölcsönösen függő tételekből áll, hanem abban az értelemben is, hogy a különböző részek egymástól kölcsönösen függők és vizsgálódásaikat nem eszközölhetik kölcsönös támogatás nélkül.

Az ipari és szépművészeteknél egyformán látjuk az egységesülés folyamatát a nyers, egyszerű és apró eszközöktől a tökéletes, bonyolult és nagy gépekig való haladásban, az egyszerű hanglejtéstől az oratoriumig való haladásban, a Kelet kezdetleges meséinek a költészet modern alkotásaival való összehasonlitása utján.

A fejlődés tehát, elsődleges szempontjából, kevésbbé összefüggő alakból összefüggőbb alakká való változás a mozgás eloszlásának és az anyag egységesülésének következtében.

Ez az az általános folyamat, a melyben az érzékelhető tünemények, ugy egyenkint, mint egészben, történelmük emelkedő felét átfutják.

Minden egésznek egységesülése egyidejüleg megy végbe ama részek mindegyikének egységesülésével, a melyekre az egész oszlik.

Szem előtt tartva, hogy a bolygók pályáik és tengelyeik hajlása, fajsulyuk és fizikai minémüségük tekintetében külön-

Digitized by Google

bőznek, látjuk mily határozott az a komplikáltság, a melyet a naprendszerben azok a másodlagos ujraeloszlások idéztek elő, a melyek az elsődleges ujraeloszlást kisérik.

Ma létező földünk közt és amaz olvadt tömb közt, a melyből kifejlődött, a különnemüség tekintetében való ellentét elég szembeszökő.

Egyidejüleg az éghajlatok fokozatos különböződése is végbement ugy, hogy minden vidéknek meg vannak a maga saját metereológikus viszonyai.

Minden növényben és állatban az elsődleges ujraeloszlást jelentékeny másodlagos ujraeloszlások kisérik. Először két rész közt áll be különbség; e részek mindenikében más különbségek támadnak, a melyek csakhamar ép oly feltünőkké válnak, mint az előbbiek; s a különbségeknek hasonló sokszorozódása megy végbe mértani arányban, a mig az a bonyolult kombináció éretik el, a mely a felnőtt példányt teszi. Ez a történelme minden élő dolognak. Egy eszmét, a melyet először Harvey bocsátott szárnyra, tovább követve, Wolff és von Baer kimutatták, hogy *fejlődése során minden szervezet az egynemüség állapotából a soknemüség állapotába megy át.* A biológusok ezt az igazságot már egy nemzedék óta elfogadták.

Az ujkori növényeknek és állatoknak különnemübb szerkezetük van, mint a régieknek; a föld jelenkori növény- és állatvilága különneműbb, mint a mult növény- és állatvilága, mi az egyszerüről az összetettre való fejlődést mutatja.

Az egynemütől a különnemü felé való haladást mutatja a legkülönnemübb lénynek, az embernek előállása. Nemcsak az emberi nem civilizált osztályai között lett az emberi szervezet különnemübb, hanem az egész nem különnemübbé vált a fajok sokszorozódása és ezeknek a fajoknak egymástól való különböződése által.

Ha az emberiségre, mint társadalmi testre megyünk át, az általános törvény még változatosabb példákban mutatkozik. Az egynemütől a különnemü felé való változást épen ugy mutatja a civilizációnak, mint egésznek haladása, miként minden törzsnek vagy nemzetnek haladása. Egy barbár tör-

Digitized by Google

zsön kezdve, a mely tagjainak funkciói tekintetében ha nem is egészen, de csaknem egynemü, a haladás az egész emberi nemnek gazdasági tömörülése felé tartott és tart; és a mellet egyre különnemübbé válik a külön nemzetek által s a minden nemzetnek helyi csoportjai által végzett külön funkciók és a mindenik szükséglet termelésére egyesitett munkások külön funkciói tekintetében.

Hasonló világossággal tünteti fel ezt a törvényt az emberi gondolkodásnak és cselekvésnek minden terméke. A föld felületén való ugyanaz az elterjedés. a mely a faj különböződéséhez vezetett, beszédének különböződéséhez is vezetett. A nyelv haladása megfelel az általános törvénynek, a nyelvek, a szócsaládok és a mondatrészek fejlődésében egyaránt.

Mialatt az irott nyelv fejlődésének korábbi szakain átment, addig a falékitmények, a melyek gyökerét képezték, festészetre és szobrászatra különböződnek.

A költészet, zene és tánc párhuzamos eredetében egy más példa van adva. A beszéd ritmusa, a hang ritmusa és a mozgás ritmusa kezdetben ugyanegy dolognak részei és csak az idők folyamán váltak külön dolgokká. Az egynemütől a különnemü féle való haladást nemcsak ezeknek a művészeteknek egymástól és a vallástól való különválása mutatja, hanem az a sokszoros különböződés is, a melyen mindegyikük azután megy keresztül. A zenét véve például, elég szembeállitani a zenét, a mint van, a zenével, amint volt, hogy lássuk mily óriási a különnemüség növekvése.

Az irodalom, a tudomány, az épitészet, a szinmü és a ruházat fejlődése mindannyian egyaránt mutatják, hogy a legtávolabb multtól, a melyet a tudományt ki tudott puhatolni, fel a tegnap ujdonságaiig, a fejlődésnek lényeges vonása volt az egynemünek átalakulása különnemüvé.

Igy tehát *a fejlődés*, miként azt most felfogjuk, ugy határozható meg, hogy az *változás egy össze nem függő egynemüségből egy összefüggő különnemüséggé, a mozgás elszoródásának és az anyag egységesülésének kiséretében.*

A midőn a fejlődés változás az egynemüből a különnemüvé, ugyanakkor egyszersmind változás a határozatlanból

Digitized by Google

határozottá. Az egyszerüségből az összetettségbe való haladással együtt jár a zavarból a rendbe, a meg nem határozott elrendezésből a meghatározott elrendezésbe való haladás.

Minden lépés a naprendszer fejlődésében föltéve, hogy az szétszórt anyagból eredt, határozottabb szerkezet felé való haladás.

A földnek kezdetleges olvadt állapotából annak jelen állapotába való átmenet oly fokozatokon át történt, a melyek jellege egyre határozottabb lett; az égaljak és az évszakok különbségei aránylag határozottabbak lettek, a mint a nap melege a földnek saját melegétől megkülönböztethető lett; és minden vidék még különlegesebb viszonyainak teremtését a föld és viz elosztásának növekvő állandósága segitette elő.

Az emlősök fejlődésének folyamata mutatja, hogy azok a változások, a melyek az általános strukturát lassan növekvő határozottsággal megjelölik, párhuzamosan haladnak minden egyes szervnek fejlődésével.

Ha abból a napról-napra valószinübbé váló feltevésből érvelünk, hogy a növény- és állatvilág fajai módosulások utján származtak; következés, hogy kellett lennie a határozatlanból a határozott felé tartó haladásnak.

Egy vad vándortörzs, mely nincs lekötve, részeinek viszonylagos helyzete tekintetében sokkal kevésbbé határozott, mint egy nemzet. Egy ilyen törzsben a társadalmi viszonyok zavarosak, meg nem állapodottak. A politikai tekintély nem szilárd, nem szabatos. A férfiak meg nők különböző foglalkozásait kivéve, nincsenek teljes ipari felosztások.

A társadalmi működés összes szervezett eredményei hasonló fejlődési fokozatokon mennek keresztül. Szubjektiv folyamatoknak objektiv eredményei lévén, megfelelő változásokat kell mutatniok; és hogy ezt teszik, a nyelv, a tudomány, a művészet esetei világosan bizonyitják.

A haladó tudománynak lényeges jellemvonása a határozottságban való növekvés, hisz a tudomány határozott ismeret, szemben a müveletlenek határozatlan ismereteivel.

Az ipari és szépművészetek talán még szembeszökőbb példákat nyujtanak. Ha a tűzkő-szerszámoktól a górcsőig, a

Digitized by Google

nyers bálványtól a modern szoborig és a csodás keleti mesétől a jó regény hűségéig haladunk: ugyanez az igazság áll elénk.

A határozottságban való ez a haladás másodlagos tünemény. A fejlődésről nyert különlegesebb fogalom tehát az lesz, hogy *a fejlődés változás egy határozatlan, össze nem függő egynemüségből egy határozott összefüggő különnemüségre, a mozgás elszóródásának és anyag összetevődésének kiséretében.*

Eddigelé csak az anyag ujraeloszlását figyeltük meg, elhanyagolva a mozgásnak azt kisérő ujraeloszlását. A fejlődésről való felfogás kiegészitése céljából meg kell figyelnünk a visszatartott mozgásnak átalakulásait, a melyek az illető anyag átalakulásait kisérik.

A nebuláris anyag, a melynek eredeti, szétszóródott állapotában határozatlan mozgásai voltak, a naprendszer kifejlődése során határozottan különnemü mozgásokra tett szert.

Igy áll a dolog magának a földkéregnek mozgásaival. Az emelkedéseknek és sülyedéseknek, a melyek aprók, számosok, helyiek és hasonlók voltak, a mig a kéreg vékony volt, a kéreg megvastagodásával nagy területekre kellett kiterjedniök, hosszabb korszakon át kellett folytatódniok ugyanabban az irányban, és különböző vidékeken a kéreg szerkezetének helyi különbségei folytán egyre eltérőbbé kellett válniok.

A szervezetekben a visszatartott mozgásnak egy jobban egységesült, különnemübb és határozottabb elosztása felé való haladás főleg annak felel meg, a mit a funkciók fejlődése alatt értünk. A funkciók a fejlődés folyamán, a strukturákhoz hasonlóan, egyénenkint jobban megszilárdulnak, egymással pedig jobban kombinálódnak, mialatt sokfélébbek és határozottabbak lesznek.

Azokat a tüneményeket, a melyeket szubjektive az öntudat változásainak ismerünk, objective idegizgatásoknak és kiválásoknak tudjuk, melyeket a tudomány ma a mozgás különböző módjainak mond. Innen a szerves fejlődést követve, azt várhatjuk, hogy a visszatartott mozgásnak haladása egységesülés, különnemüség és határozottság tekintetében egya-

Digitized by Google

ránt a látható ideg-izomzati folyamatokban és ezeknek megfelelő szellemi változásokban fog mutatkozni.

Hogy a társadalmakban az egyéni tevékenységek egybefolyásából származó mozgások vagy funkciók mint növekednek meg összegük, alakuk sokfélesége, szabatosságuk és összefüggésük tekintetében, alig szorul emlitésre azok után, a miket kimutattunk.

Mindezek után Spencer igy formulázza egységes fejlődési törvényét:

A fejlődés anyagnak egységesülése és mozgásnak ezzel járó szétszóródása, a melynek folyamán az anyag viszonylag határozatlan s össze nem függő egynemüségből viszonylag határozott s összefüggő különnemüségbe megy át és a melynek folyamán a visszatartott mozgás hasonló átalakulást szenved.

5. §. A szuperoganikus fejlődés; a társadalmi jelenségek.

Spencer a fejlődésnek három élesen elvált faját különbözteti meg: a szervetlen, a szerves és a szuperorganikus fejlődést.

Szuperorganikus fejlődés alatt Spencer mindazon folyamatokat és termékeket összefoglalva érti, melyek számos egyén coordinált tevékenységeit feltételezik.

Elismeri ugyan, hogy a társas rovarok — méhek, darazsak és hangyák — által alkotott halmazatok sok tekintetben hasonlitanak a társadalmi halmazatokhoz, de azok még sem valóságos társadalmi halmazatok. Mert azok nem hasonló, származásukban egymástól független egyének egyesülései, hanem egy anya utódainak egyesülései.

A szuperorganikus fejlődés kezdetleges alakjait

Digitized by Google

csak nehány magasabbrendü gerincesnél (vetési varju, hód és több emberszabásu majom) látja meglevőnek.

Ezekkel a kezdetleges alakokkal azonban ő nem foglalkozik, hanem csak a szuperorganikus fejlődés ama formájával, melyet az emberi társadalmak mutatnak növekedéseikben, szerkezeteikben, működéseikben és termékeiben. Ezek képezik a szociológia jelenségeit.

Minden társadalom jelenségei alkotóegységeik jellemétől és a körülményektől függenek. A külső tényezők: a klima, talaj, flóra, fauna. Belső tényezők: az egyes ember fizikai, indulati és szellemi tulajdonságai. Másodlagos tényezők, melyeket maga a társadalmi fejlődés idéz elé, a talaj változásai erdőirtások és alagcsővezés következtében, az elfoglalt terület flórájában és faunájában beálló változások.

Spencer a társadalmat önálló egésznek tekinti, mert ámbár különálló részekből, egységekből áll, mégis annak halmazata egy bizonyos ténylegességet mutat az egységek közti elrendezések állandósága folytán az egész általuk elfoglalt területen.

A társadalmi halmazatot a halmazatok két nagy osztályával: a szervezetlenekkel és a szervesekkel lehet egybevetni. Miután azonban a tarsadalom oly egész, melynek egyes részei élnek, az emberi társadalmat egy organizmussal analógnak kell tekinteni. „A társadalom részei közötti állandó viszonylatok analogok azokkal az állandó viszonylatokkal, melyek az élő test részei között léteznek.“

Szerves társadalomfelfogását Spencer *„A társadalmi organizmus“* cimű 1860-iki tanulmányában fejti ki teljesen.

A társadalmak, mondja, hasonlatosak az egyéni

Digitized by Google

(állati és emberi) szervezetekhez, amennyiben mindketten kis halmazatból csekély egyesülésekből észrevétlenül nőnek meg tömegükben: némelyik tizszeresе lesz eredeti nagyságának. (Integrálódás.)

Mindegyikök — egyéni organizmusok és társadalmak — kezdetben egyszerüek, csaknem szervezet nélküliek, és szervezetök növekedésökkel mind bonyolultabbá válik.

Ugy az élő lénynél, mint a társadalomnál a működések különzékülnek, differenciálódnak. „Mig eleintén alig függnek össze az oganizmusok részei, lassan-lassan oly kölcsönös összetartozás fejlődik ki az elő lények és a társadalmak részei között, hogy mindegyik rész egyenkint csak ugy élhet és működhetik, ha a többi rész élő munkája segiti."

Végül „ugy a társadalomban, mint a többi organizmusban az egész élete hosszabb, mint egyes tagjának léte, az emberek a társadalomban, a sejtek az emberben pusztulnak, kicserélődnek, mig az összesség élete túlhaladja az előbbiek életét."

Ezen hasonlóságok, analógiák mellett azonban kiemeli a különbségeket is, melyek a kétféle organizmus közt fenforognak.

Ezek a következők:

„A társadalmaknak nincs határozott külső alakjuk.

A többi szervezetek alkotó szövete egymással összefüggő egészet alkot, a testet, a társadalom élő elemei, az emberek nem képeznek összefüggő tömeget, hanem szét vannak szorva a föld felületén.

Az egyéni, állati organizmus elemei (pl. a csontok) le vannak kötve egy meghatározott helyre, ellenben a társadalom egységei, az emberek önkényesen

Digitized by Google

változtatják helyeiket, nincsenek bizonyos helyre lekötve."

Végül „mig az állati testben csak egy speciális szövet képes érzésre, addig a társadalomnak minden tagja fel van ruházva érzéssel."

A *Szociológia indukciói*-ban aztán részletesebben kifejti ezt az analógiát az állati szervezetek és a társadalom között.

A társadalmat szervezetként feltüntető első jellemvonás — mondja — az, hogy folytonosan növekszik. „A társadalmi szerkezetek progressziv különböződését a társadalmi működések progressziv különböződése kiséri. A működések nem csak különbözők, de egymást lehetségessé teszik. Ez a részek kölcsönös függőségét hozza magával. A kölcsönösen függő részek oly halmazatot alkotnak, melyben ugyanaz az alapelv található fél, mint az egyéni szervezetben. A „munka élettani megosztása" tekintetében a társadalmi és az egyedi szervezet egyenlő. A kölcsönösen függő részek kombinált tevékenységei alkotják az egész életét."

Az egységek életei és a halmazat élete közötti viszonynak további közös vonása abban áll, hogy „a halmazat élete elpusztulhat a nélkül, hogy elpusztulna az összes egységek élete; másrészt azonban a halmazat élete hosszabb, mint az egységek élete."

Nagy a különbség azonban a társadalmi és az egyéni szervezet között annyiban, hogy „mig az állat részei összefüggő egészet alkotnak; a társadalom részei különvált egészet képeznek. Az egyiket alkotó egységek szoros összefüggésben egymáshoz vannak kapcsolva, a másik élő egységei szabadok, nem érintkeznek egymással, és többé-kevésbbé szét vannak szórva egymástól.

Digitized by Google

Alapvető különbség a szervezetek két fajtája között, hogy az egyiknél az öntudat a halmazat egy kis részében van koncentrálva. A másiknál az egész halmazatban szét van szórva: az összes egységekben megközelitőleg egyenlő mértékben megvan a boldogság és a nyomor felfogó képessége."

Miként az élő testek, a társadalmak is rendkivül parányi tömegekből keletkeznek. Mint az élő testekben, a társadalmakban is a tömeg gyarapodását a szerkezet (struktura) gyarapodása követi. A parányi alakjában egynemü társadalmi halmazat a növéssel párhuzamosan mindinkább különnemüvé válik.

A szervek rendszerei tekintetében is megfelel a társadalmi fejlődés a szervezetek fejlődésének.

Az állati szervezetek fejlődése ugy történik, hogy a sejtek szaporodása következtében két sejtréteg támad, a külső és a belső.

A külső réteg (ektoderm) a külső benyomásoknak részint felvételére, részint elháritására szolgál; a belső réteg (entoderm) arra való, hogy a tápláló anyagokat felvegye és feldolgozza. Később a két réteg közt egy középső támad (mesoderm), a tápnedv szétosztására szolgáló edényrendszer.

Spencer szerint azokkal a szerves különböződésekkel, melyek a külső és belső részek között az állati szervezetben véghezmennek, anolog a társadalmi szervezetek fejlődése. A harcosok a támadó és védő tevékenységeket végzik és igy a környező behatásokkal első sorban vannak viszonyban; a rabszolgák viszont belső tevékenységeket végeznek a köz fenntartása. A kettő között fekvő szétosztó rendszer kifejlődik a kereskedők által.

Digitized by Google

„Ezek a rendszerek a társadalmi szervezetben ugyanazon sorrendben lépnek fel, mint az egyéni szervezetben. Miután az urak és a szolgák osztálya kifejlődött, nagyobb társadalom csak azon feltétel alatt nőhet és válhat bonyolulttá, hogy az átviteli rendszer megfelelően előrehalad.“

A társadalmi testben tehát az ektoderm-nek a harcosok, az entoderm-nek a szolgák felelnek meg. A szétosztó szervet a kereskedők képezik.

A társadalomban is megvan, mint az állati szervezetekben, a szerveknek fentartó, szétosztó és szabályozó rendszere.

„Azok a részek, melyek az élő testben a táplálkozást végzik és azok a részek, melyek a politikai testben a produktiv foglalkozásokat végzik, mindkét esetben egy fentartó rendszert alkotnak.“

Az egyéni és a társadalmi szétosztó rendszer közötti párhuzamosságot a következőkben látjuk: „Mindkét esetben addig, a mig a részek különböződése csekély, avagy még egyáltalán nem jelentkezik, a szükséglet csekély avagy épen semmi a részek közötti közlekedési csatornák után; ép igy nincs szükség átviteli berendezésekre, ha a hasonlótlan részek szoros összeköttetésben vannak. De ha az élettani vagy szociológiai munkamegosztás annyira előrehaladt, hogy bizonyos távolságban levő részek egymással összemüködnek, a szétosztó csatornák növekedése — az edényrendszer a jelentékenyen kifejlődött állatoknál és az utak s vasutak a jelentékenyen kifejlett társadalmakban — a szétosztást eszközlő tényezők növekedésével együtt, szükségessé lesz és a szétosztó rendszer fejlődésében lépést kell tartania a többi fejlődési folyamatokkal.

Digitized by Google

A szervezetek mindkét fajtájában tehát a szétosztó rendszer eredetét az egymástól függő részek közötti átvitel szükségessége határozza meg.“

A mint az állati szervezetekben a külső sejtrétegből nemcsak a bőr áll elő, hanem az idegek, izmok, melyek az egész mozgását szabályozzák, a társadalomban a felső osztály, az alsó osztály által táplálva, a társadalmat vezeti. A mint „az érzék- és a mozgás-szervek, valamint az ezeket felhasználó belső coordináló berendezés fokozatos javulásai közvetve állottak elő a szervezetek egymással való ellentétéből és versenyéből, ép igy mindenütt a társadalmak közötti háboruk kormányzati szerkezeteket hoznak létre és ezekben a szerkezetekben mindazon javulásokat okozzák, melyek az együttes cselekedetek hatékonyságát fokozzák a környező tásardalmakkal szemben. Miként az egyéni szervezetnél az az ideg-izomberendezés, mely a környező szervezetekkel való harcot keresztülviszi ezzel a küzdelemmel kezdődik és ez által fejlődik: ugyanugy a társadalom kormányzó katonai szervezete eredetét a társadalmak közötti hadakozás folytán veszi és azzal együtt fejlődik ki.“

6. §. A politikai szervezet.

Spencer hangsulyozza, hogy az egyéneknek puszta csoportá tömörülése még nem képez társadalmat. „A társadalom szociológiai értelemben csak akkor alakul ki, ha az egymásmellettiségeken kivül összeműködés van jelen“. A még a csoportokban nincsen erőegyesités a közös célok elérésére, az összekötő kapocs a csoport tagjai közt igen gyenge.

Digitized by Google

Csak, ha a szükségletek jobban elégitettnek ki az által, hogy a csoport minden egyes tagja saját erejét a többiekével egyesiti, ekkor van biztositék a szétválás ellen. Az összeműködés lehetetlen társadalom nélkül, de a társadalom viszont az összeműködés végett van.

Az együttműködésre különböző okok indithatják az embereket, igy az ellenséggel szembeni védelem, könyebb élelem szerzés vadászat által.

Minden esetben az egyesülés következménye az lesz, hogy az egyesek közti teljes függetlenséget felváltja a kölcsönös függés. Ép a kölcsönös függés köti össze az egyeseket egy társadalommá.

Az összeműködés szervezet nélkül lehetetlen. Ez a társadalmi szervezkedés, mely ilyen formán a közös tevékenységnek, az összeműködesnek mellőzhetlen előfeltétele, lehet határozott szándék nélküli, a magán célok követése folytán. Lehet azonban szándékolt összeműködés, mely feltételezi, hogy a közcélok felismertessenek.

A társadalmi szervezkedés öntudatlan formája megvan a primitiv csoportokban az által, hogy az egyéni szükségletek a munkamegosztás által jobban kielégittetnek; az egyes bizonyos dolgokat, melyeket legjobban állithat elő, becserél oly dolgokért, melyek előállitására nincs oly kedvező helyzetben.

Ezzel szemben öntudatos szervezkedés áll elő, midőn a primitiv csoport védi magát más csoportokkal szemben. Itt már az egyes csoportok tagjai egy magasabb ösztön alatt működnek össze, nemcsak pusztán személyes vágyakból.

Ez utóbbiban van az állami szervezet kezdete. Midőn a csoportnak más csoportokkal szembeni védel-

Digitized by Google

méről van szó, minden egyes tag köteles ebben résztvenni. A kiválóbb harcos, legalább a harc alatt, befolyást gyakorol minden egyesre, tekintélyre tesz szert s e tekintélye kombinált cselekvést kiván meg a többiektől. Igy veszi kezdetét az egyesek akaratának alárendelése, támadnak — a seregbeli rangfokozatokból, osztályokból kiindulva — oly berendezések, intézmények, melyek következtében az egyesek már nem járhatnak el úgy, a mint különben, tetszésüket követve eljárnának.

Mindent összevéve „a társadalmi szervezkedésnek ez az alakja (vagyis a politikai, állami szervezet) az által különbözik más szervezetektől, hogy közcélok öntudatos követéséből áll elő, mi által az egyesek akarata korlátozva lesz, és pedig először az egész csoportnak egyesült akarata által, később pedig meghatározott módon egy szabályozó tényező akarata által, mely utóbbit a csoport magából fejlesztett ki.“

A politikai egységesülés a tömeg gyarapodásában nyilvánuló politikai fejlődés által történik. Ennek jelenségei: egymás zsákmányának elvétele, asszonyának elrablása, egymás embereinek adoptálása, később meghóditott törzsek egyes tagjainak rabszolgává tevése, ilyen törzsek corporativ bevonása területükkel együtt. A társadalmi növekedést előmozditják vagy akadályozzák a lakhely alkalmas vagy alkalmatlan volta nagy néptömeg eltartására, természetes határok jelenléte vagy hiánya. Másrészt a társadalmi egységesülés a társadalmat alkotó egységek hasonlóságának fokától függ.

Kezdetben a halmozódás főleg vérségi szálaktól függ, csak később, midőn nagyobb fokú lesz a tár-

Digitized by Google

sadalmi élethez való alkalmazkodás, együttműködés válik lehetségessé azok között, kik nem ugyanazon törzsből valók. A fejlődésnek ama törvénye, hogy egységesülés áll elő, ha hasonló egységek ugyanazon erőnek vannak alávetve, érvényesül a politikai egységesülésben is, mert a háboruban való összeműködés a társadalmi egységesülés főoka.

A társadalmi egységesüléssel az egységek közötti elválaszthatóság csökken. A kezdetleges vándorló hordák kényük-kedvük szerint elhagyják az egyik hordát és a másikhoz csatlakoznak. A mint a törzsek jobban kifejlődnek, az összesség összetételének lazasága mindinkább megszünik. A társadalmak fokozatos fejlődése mutatja, hogy az egységek mozgékonysága mindjobban megszorittatik. A politikai egységesülés megszünteti az egyesült részek közötti eredeti felosztásokat (rokonságból eredő felosztások, kisebb helyi társadalmak).

Az elsődleges politikai különböződés, a kormányzók és kormányzottak osztálya az elsődleges családi különböződésből származik. „Férfiak és nők, az életben végzett működéseik különbözősége következtében, kezdettől fogva különböző állást foglalnak el a közösségben, ugy, mint a családban: már korán a kormányzók és a kormányzottak két politikai osztályát alkotják.

A rabszolga-osztály kezdetben csak határozatlanul különül el. Különváltságra oly arányban tesz szert, melyben a tulajdonosok jogai korlátoztatnak.“ A jobbágy-osztály keletkezésére az vezet, hogy a meghóditott közösség népe tovább él földein s vezérei közvetitesével termelvényeinek egy részét hóditóinak engedi át.

Digitized by Google

A harcos-osztály fegyveres erejénél fogva kezdettől fogva uralkodó osztály; ennek tulajdonában van a föld. „A vadász- és a pásztor-fokokon a csoport harcosai a földet közösen birják. Az állandó letelepedés korában birtokaik részben kollektivek, részben egyéniek, mig végül csaknem teljesen egyéniek lesznek, a föld birtoka és a háboruskodás összekötve marad. Az osztálykülönböződést a militarizmus idézi elő; előmozditja a meghatározott leszármazás megállapitása, főleg a férfiágon való leszármazás, továbbá az állás és a birtok állandó átruházása a legidősebbnek legidősebb fiára."

A társadalmi helyzetbeli egyenlőtlenségekből egyenlőtlenségek állván elő a táplálék, a ruha, a lakás tekintetében, fizikai különbségek származnak. De a fizikai különbségeken kivül, az eltérő életszokások következtében lelki, szellemi különbségek is jönnek létre. A rangbeli felosztások a fejlődő indusztrializmus következtében eltöröltetetnek.

A politikai főnökséget kezdetben az szerzi meg, a ki arra legalkalmasabb idősebb kor, nagyobb bátorság, ismeretek, vagy nagyobb gazdagság által.

„A társadalom főnöksége azzal a befolyással kezdődik, melyet a nagyobb hatalmú, bátorságú és képességű harcos nyert." A társadalmi főnökség véglegesen ott alakul ki, hol a nagyobb képességü harcos alkalmat nyer harcos tevékenységének kitüntetésére, arra hogy alárendeltséget létesitsen. „Az állandó politikai főnökség kialakulására a rokonságnak a férfiágon át számitott rendszere — melyben a tulajdon és a hatalom a fiukra és a lányokra száll — alkalmas, mely összefüggőbb családhoz és az örökletes tehetségnek

Digitized by Google

az örökletes állással való valószinübb egyesüléshez vezet, e mellett a férfiágon való leszármazás az ősök imádását és ennek következtében a természetes hatalomnak a természet fölötti utján való megerősitését is előmozditja."

Egyszerü csoportokban a főnökség kezdetben választásos, időleges; megszünik a háboruval, mely azt létrehozta, csak később lesz örökletes. Ha egyszerü csoportok katonai czélokra egyesülnek, az általános főnökség kezdetben itt is csak időleges, kezdetben rendszerint választásos és csak később válik örökletessé.

„A hóditó vezér főnöksége normalis kisérő jelen sége ama politikai egységesülésnek, mely nélkül a társadalmi fejlődés magasabb foka valószinüleg lehetetlen lett volna. A kezdetleges embereket csakis a háboruban való kombinált tevékenység parancsoló szüksége vezette összeműködésre, csak a parancsszónak való alávetés által vált az összeműködés hatékonynyá. Csak az igy keletkezett összeműködés tette lehetővé az összeműködés többi formáit, melyek a civilizált élettel járnak."

7. §. A társadalom harcos tipusa és gazdasági tipusa.

A társadalmak összetételi fokuk szerint egyszerüek, összetettek, kétszeresen és háromszorosan összetettek.

A társadalmi fejlődés a következő sorrendben halad előre: Az egyszerü csoport utána következik a csekély nagyságu összetett csoport. „Ha az összetett társadalom megszilárdult az által, hogy az azt alkotó

Digitized by Google

csoportok háboruban egyetlen főnök alatt összeműködtek, egységes lett. Hóditás vagy ugyanazon rendü más társadalmaknak háboruban kötött szövetsége folytán aztán kétszeresen összetett tipusú társadalmak alakulhatnak ki. Későbbi fokokon még nagyobb halmazatok lépnek fel, még bonyolultabb szerkezettel."

A társadalom két fő tipusa: egyfelől a harcos, másfelől a gazdasági tipus.

A kettő közti alapkülönbséget a társadalmi összeműködés különböző természete adja meg. Ugyanis „a legalacsonyabb társadalmi csoportoktól, melyeket alig lehet még társadalmaknak nevezni, az előhaladás oly csoportokhoz, melyek nagyobbak, vagy a melyekben több a szerkezet, vagy melyek mindkét tekintetben fejlettebbek, az együttműködés gyarapodását feltételezi, mely lehet vagy kierőszakolt, vagy önkéntes, vagy részben az egyik, részben a másik. A háboruskodás a kikényszeritett együttműködés túlsulyával jár együtt, a gazdasági rendszer az önkéntes együttműködés túlsulyát tételezi fel".

A társadalom harcos tipusa az „melyben a hadsereg a mobilizált nemzet, mig a nemzet a békeállományú hadsereg és a mely ennélfogva oly szerkezetet vesz fel, mely mindkettőben közös.

A harcos szerkezetet a maga teljességében az a vonás jellemzi, hogy alkotóelemei különféle együttes tevékenységeikre rákényszerittetnek. Miként a katona akarata ugy felfüggesztetik, hogy mindenben a tiszt akaratának eszköze lesz, azonkép a polgár akarata minden magán- és közügyeiben a kormány uralma alatt áll. Az az együttműködés, mely a harcos társadalom életét fentartja, *kikényszeritett* együttműködés,

Digitized by Google

A környező ellenséges társadalmakkal érintkezni hivatott társadalmi szerkezet egy központositott szabályozó rendszer alatt áll, melynek az összes részek teljesen alá vannak vetve; egészen ugy, miként az egyéni szervezetben a külső szervek teljesen alá vannak vetve a fő ideg-központnak.

Ez az egyetemes szolgálat despotikus ellenőrző hatalmi szervet tételez fel. Ahhoz, hogy a katonai főnök akarata érvényesülhessen, midőn a halmazat nagy, al-központoknak és al-alközpontoknak kell létezniök csökkenő fokozatban a harcos és a nem-harcos részeken végig. A katonai szerveződés folyamata a „regimentálás“ folyamata, mely először a hadseregben megy végbe, de másodlagos hatásokat idéz elő az egész közösségben. Miként a parancsnok megszabja a katonának mindazt, hogy mit ne tegyen, mind azt, hogy mit tegyen: ép ugy az egész katonai közösségen át az uralom ép ugy negative, mint pozitive szabályozó; nemcsak korlátoz, de irányit is; a polgár, miként a katona, a kényszer-szabályozás rendszere alatt él.

A harcos tipus fejlődése növekedő megmerevüléssel jár együtt, minthogy az összefüggés, a kombináció, az alárendeltség és a szabályozás, melyeknek a társadalom alkatelemei ez által alá vannak vetve, kikerülhetetlenül csökkenti képességüket abban az irányban, hogy társadalmi helyzetüket, elfoglaltságukat és lakóhelyeiket megváltoztassák.“

A társadalom harcos tipusától lényegesen különbőzik, annak ellentéte a gazdasági tipus. A kettő közti különbségek az egyének azon viszonylataiból származnak, melyeket a gazdasági tevékenységek hoznak

Digitized by Google

magukkal. Minden kereskedelmi ügylet, a szabad csere utján létesül.

A mint a társadalomban a gazdasági tevékenységek túlsulyra jutnak, túlnyomóvá válik a társadalomban az *önkéntes* együttműködés is, melyben a szolgálatok kölcsönös teljesitése nem kikényszeritett, az egyik egyén a másiknak nincs alávetve.

A gazdasági tipus további vonásai még: viszonylagos formálhatósága, és „az az irányzata, mely a nemzetiségi felosztások lerontására és arra törekszik, hogy azok helyén közös szervezetet létesitsen."

A harcos tipust tehát a közszabályozás nagy kiterjedése jellemzi, a gazdasági tipust a nagyobb egyéni kifejlődés és terjedelmesebb önkéntes összemüködés.

Ezek a tanok szorosan összefüggenek az állami hatáskör tárgyalandó kérdésével. Spencer arra következtet, „hogy magasrendü, politikai, mint általános társadalmi állapot lehetősége a háboru megszünésétő' függ. Állandó militarizmus, mely a neki megfelelő intézményeket fentartja, elkerülhetetlenül meggátolja vagy máskép neutralizálja azokat a változásokat, melyek méltányosabb intézmények és törvények irányában hatnak, mig az állandó békét minden fajta társadalmi javitások szükségkép követik."

A társadalom akként változik át, hogy a szerkezet a tevékenységhez alkalmazkodik. Ha a körülmények folytán a tevékenység módjában változás állott elő, a szerkezet formájában is változás jön létre. Ha pedig a társadalom a régi tevékenységre tér vissza, a régi tipus is ismét visszatér.

A társadalmi átváltozások közt legnevezetesebb

Digitized by Google

a harcos tipus átalakulása gazdaságivá és megforditva a gazdasági tipus átalakulása harcossá. Ha a harcos szokások ujra élednek, ezek ismét kifejlesztik a szerkezet harcos tipusát. E részben Spencer magára Angliára utal, hol a megnövekedett felfegyverzéssel, az ujra feléledt katonai szellemmel karöltve a kikényszeritett szabályozás nagyon elterjedt; visszatérést lát ama kényszerszabályozás felé, mely a harcos tipust jellemzi. Ez mutatja miként fejlődik vissza egy részben kifejlett gazdasági tipus a harcos felé, ha nemzetközi összeütközések gyakoriabbakká válnak.

8. §. Az állami hatáskör.

Már *„A kormányzás sajátos köre“* cimü cikksorozatában (1842.) foglalkozik Spencer az állami hatáskör kérdésével s ezt az egyéni szabad tevékenységgel szemben megszoritani igyekszik.

Későbbi műveiben (*A társadalomtudomány — szociológia — tanulmánya*, Study of Sociology 1873. *Az egyes az állammal szemben* 1884. továbbá a szociológia és erkölcstan alapelveiben) aztán részletesen kifejti e részbeni álláspontját. Még utolsó munkájában is (*Tények és kommentárok* 1902.) kikel a „barbárság ujraéledése“, a militárizmus előtérbenyomulásával kapcsotatban az állami hatáskör kiterjedése ellen.

Spencer kikel az emberek közt elterjedt ama felfogásnak helyessége ellen, mintha a társadalomra nézve annál előnyösebb lenne a helyzet, minél inkább van az emberek cselekvése szabályozva minden kis részletében. Teljességgel helytelen szerinte általában

Digitized by Google

az a felfogás, hogy az eredmény mindig arányos az alkalmazott eszközökkel. Ez a téves felfogás szüli a sok szabályozást, a törvények nagy tömegét, mi mellett ezek jótéteményeit tulozzák és szemet hunynak ama bajok előtt, melyek belőlük származnak. A törvénynek, mely egy oly bonyolult halmazatra kiván hatni, mint a társadalom, ritkán van meg az a hatása, melyet tőle vártak, hanem inkább sok más oly közvetett hatása áll elő, mikre egyáltalán nem számitottak. A hatások kiszámithatlanok, a társadalomra a legnehezebb a kivánt módon behatni.

Alaptétele tehát az egyéniség szabad fejlődése az állami gyámkodással, kormányzati, törvényhozási túlterjeszkedéssel, túltevékenységgel szemben. Az állami kényszerszabályozás kiterjedése megfosztja a polgárokat szabadságuktól.

Ha a társadalom fejlődni akar, ha nem akarunk ismét a rabszolgaság felé közeledni, cél legyen az individuális szabadság, az állami kényszerrel szemben. A mindent felölelő szabályozás az alsóbbrendü társadalmakat jellemzi, a haladás magasabb társadalmi alak felé a közszabályozás csökkenésében áll.

A kormányzati túltevékenység abból a tévhitből származik másrészt, hogy minden társadalmi baj gyógyitható és mindenkinek kötelessége ezek mellőzésére közrehatni.

De az állam nem segíthet mindenkin és nem is érdemli meg mindenki, hogy rajta segitsenek, mert önmaga az oka szenvedésének. A Darwin-féle természetes kiválasztást (a kiváltságos fajok fenmaradása a létért való küzdelemben) elfogadva, ezért ellenzi Spencer a szegénysegélyzést; a természetes kiválasztás

Digitized by Google

folyamatát akadályozzuk meg akkor, ha azokat, kiket a természet kiküszöbölni akar, a fennmaradásra alkalmatlanokat mesterségesen élni segitjük, sőt számukat szaporitjuk. Mindenki viselje tevékenységének és természetének összes előnyös és hátrányos következményeit. A társadalmat nem szabad ugy tekinteni, mintha az az emberek által tetszés szerint alkotott lenne, mert az is természeti törvények szerint fejlődik.

Az említett téves felfogások eredményezik a törvényhozó, kormányzó gépezet lázas ténykedését. Az állam mindennel törödik, eljő az állami szocializmus, már pedig minden szocializmus rabszolgaság.

Rámutat a törvényhozások számos hibáira, törvényekre, melyek haszon helyett csak kárral jártak. A haladást az emberek akár egyénenkinti, akár egyesült szabad tevékenységének köszönjük, mig a kormányzati tevékenység csak hátráltatja ezt. „A legkisebb napi ügylet is — a bérkocsis kifizetése vagy nyakkendő vásárlása — arra szolgál, hogy az embert a kormány kontárságára emlékeztesse, mert hogy lehetne ezt jobban bebizonyitani, mint vert pénzeink által, melyekről legtöbb esetben hiányzik az egyedül szükséges felvilágositás: az érme kifejezett értéke?“

A kényszerszabályozás a társadalom harcos tipusát jellemzi. Itt ugyanis a testületi tevékenység a fő kellék, miután a társadalomnak más ellenséges társadalmakkal szemben kell magát fentartani.

A harcos tipus eltűnésével „annak, a mi a testületi tevékenységből megmarad, célja, hogy az egyéni tevékenységeket megóvja mindazzal a beavatkozással szemben, mely a kölcsönös korlátozásból nem szükségkép következik. Az a társadalmi tipus, melyben ez a

Digitized by Google

működés a legjobban lesz végrehajtva, az, melynek a a többit túl kell élnie, mert ez az, melynek tagjai leginkább fognak boldogulni.“ A haladás az egyéni jogok folyton növekvő elismerésében állván az államhatalom által, az államnak nem kell egyéb rendszabályokat tenni, mint a melyek a polgárok szabadságának és vagyonának megvédésére szükségesek. Vagyis arra ügyeljen „hogy egy polgár se nyerjen se több, se kevesebb előnyt annál, mint a mennyit tevékenységei, normalis viszonyok között, neki szereznek. Ez kizár mindenféle oly tevékenységet, mely az előnyök bármely mesterséges elosztását célozza. Az igazságosság fentartásán felül az állam semmi egyebet nem tehet a nélkül, hogy az igazságot megsértse.“

Ezen túlmenő állami szabályozás jogtalan beavatkozás az egyéni jogkörbe. Ezen túl az állam nem is követelhet engedelmességet polgáraitól.

Az állami szabályozás, igy kell lenni legalább a gazdasági tipusban, egyáltalán nem pozitive és negative szabályozás, hanem csak negative szabályozás legyen. „A gazdasági közösség tagjának a tekintély azt mondja: ne tedd, nem pedig, hogy: tedd ezt“.

Az államnak tehát „ha többé testületi tevékenység nem szükséges arra, hogy a társadalom, mint egész, a más társadalmak által való elpusztitástól vagy sérelmektől megóvassék, csak az a célja marad, hogy a társadalom tagjait megóvja az egymás közötti pusztitásoktól és sérelmektől, melyek alatt a méltányosság nemcsak közvetlen, de távoli megsértései is értendők“.

Az állami működések ezen korlátozódásával párhuzamosan a magán tevékenység kibővül; egyre több és fontosabb működéseket a polgárok végeznek, s

Digitized by Google

nem a kormány hivatalai. Tehát az állami kényszer-szabályozás helyét elfoglalja a polgárok önkéntes együttműködése.

9. §. Egoizmus és altruizmus.

Ebben a kérdésben Spencer a társadalmi optimisták sorába tartozik, amenyiben a jövő fejlődést úgy látja, hogy abban az egyesben az altruisztikus hajlam felülkerekedni fog az önző, egoisztikus hajlam felett.

Szerinte az önzés megelőzi az altruizmust, mert azok a cselekmények, melyek az élet fenmaradását célozzák, előfeltételei minden más cselekedeteknek és igy a mások javára szolgáló cselekedeteknek is. Az élet fejlődése ugyanezt tanusitja„ mert élő lények alacsonyabb tipusról a magasabbra haladtak ama törvény szerint, hogy a magasabbrendü felsőbbségéből előnyt szerez, ez ismét azt jelenti, hogy az önző igények megelőzik az altruisztikus igényeket.“ Mindenki annál jobban tölti be életét, minél inkább alkalmazkodik a körülményekhez, de az alkalmazkodás is első sorban az egyénnek előnyös. „Az az önzés, mely életerős testben eleven szellemet tart fenn, előmozditja az utódok boldogságát is, ezeknek átöröklött alkata az élet munkáit könnyüvé és örömeit élénkebbé teszi.“

Midőn az önzés által az egyén saját életét gondozza, örömet okoz hangulata által környezetének, mig a lehangoltság, mely a megzavart egészségnek kisérője, kiterjed a családra és a barátokra. A ki kellő figyelmet fordit önmagára, másoknak is segitségére lehet, mig a ki túlzott önmegtagadást gyakorol, másokat segiteni képtelen. A túlhajtott önzetlenség önzést szül

Digitized by Google

másokban, igy a helytelenül gyakorolt jótékonyság csak a kapzsiságot növeli.

Az altruizmus azonban, mely minden oly cselekvést magában foglal, mely mások javára szolgál, a helyett hogy a cselekvőnek szolgálna javára, nem kevésbé lényeges, mint az önzés. A normalis önzés hiánya ugyanis az élet gyengitését vagy elvesztését vonja maga után s ennélfogva az egyén képtelen lesz altruisztikus cselekményekre.

Az öntudatlan szülői altruizmus fokozatosan átváltozik a legmagasabbrendü öntudos szülői altruizmussá, ép igy fokozatos a haladás a család altruizmusától a társadalom altruizmusáig. A társadalomban az egyéni jólét mások jólétének megfelelő figyelembevételétől függ. Mennél inkább ismeri el az egyes mások érdekeit, annál inkább találnak saját érdekei is elismerést. Az egyén belátja, hogy saját érdekeit is előmozditja akkor, midőn polgártársainak előnyét előmozditja, mert ezeknek előnye rá is visszahat; igy a mi a betegségtől való mentességüket előmozditja, az egyénre visszahat az által, hogy csökken az ő megbetegedésének veszélye, a mi mások értelmiségét előmozditja, az egyénnek is előnyére van, mások tudatlansága nem fog neki kelemetlenséget okozni.

Egyaránt jogtalan Spencer szerint a tiszta önzés és a tiszta altruizmus. Egyaránt lényeges mindkettő, mert a tiszta altruizmus ép ugy, mint a tiszta egoizmus végzetes következményekre vezet. Az önzés és altruizmus közti megalkuvásra tehát feltétlenül szükség van. „Saját boldogságunk bizonyos mértékben elérhető mások boldogságának előmozditása által, viszont az általános boldogság a saját boldogságunk

Digitized by Google

előmozditása által érhető el. Az általános boldogság főleg az egyéneknek saját boldogságukra irányuló megfelelő törekvés által, viszont az egyének boldogsága részben az által érhető el, hogy az általános boldogságra törekszenek".

Ezek után Spencer arra a következtetésre jut, hogy az egyes és a többiek érdekei közt kiegyenlités történik és a társadalmi altruizmus oly szinvonalra emelkedik, mely önkéntesség tekintetében hasonlitani fog a szülői altruizmushoz s mindennapi szükségletté lesz a mások boldogságáról való gondokodás. Az egyén „legnagyobb megelégedését a társadalmi szervezet érdekei iránt való önkéntes feláldozásban fogja találni." Ezt a boldogtalanság különböző okainak csökkenésével párhuzamosan kifejlődő rokonszenv teszi majd lehetővé. A társadalmi fegyelem ugy fogja alakitani az emberi természetet, hogy végre magától fog törekedni a rokonszerv örömeire. A mint a test egyik tagja reflex hatásként érzi a másik tag fájdalmát, a fejlődés oda fog vezetni, hogy a társadalomban is az egyik érezni fogja a másiknak okozott fájdalmat és az önérdek átalakul társadalmi érdekké.

A fejlődéssel az altruizmusra kevésbbé lesz szükség, miután kevesebb lesz a nyomor. De az altruizmus hatáskörének csökkenéséből nem következik, hogy az altruizmus egész összege is csökkeni fog, mert a mit ma csak a magasabbrendü természetekben látunk, a magasabb fejlődésnél mindenkiben meglesz.

Spencer az altruisztikus érzést ugy tekinti, mint egy felhalmozódott terméket, melyet mint nagyobb

Digitized by Google

tömegben adunk át az utódoknak. Az ember egykor ugy fog születni, hogy össztönszerüleg kész lesz a társadalom javára cselekedni. A társadalmi evolucióban „minden egyes polgár érdeke kibékül a polgárok összeségének érdekével“ s a fejlődés oly ideális társadalmi állapot felé tart, melyben a kettő teljesen egybeolvad.

10. §. Méltatás. A fejlődés törvénye.

Mondottuk, hogy a szociológiát voltaképen Comte teremtette meg, de azt Spencer emelte mindenesetre nagy arányú, hatalmas rendszerével arra a fokra, hogy aztán az utánna következők által a mai igen kiterjedt, ez irányu kutatás lehetségessé vált.

Azt is előre kell bocsátanunk, hogy ha ez azt irányt nem is fogadjuk el, kétségkivül elismerendő, hogy a szociológikus vizsgálódások több, eddig számba nem vett körülményre terelték a figyelmet, uj nézpontokat szolgáltattak, elértek oly eredményeket, melyeknek a tudomány egyáltalán hasznát veheti és az ellenkező irányu vizsgálódást tanainak felülvizsgálatára késztették.

A szociológia szerint az emberi együttlét és összműködés minden megnyilatkozása, eredménye, a vallás, erkölcs, jog, társadalom, állam alakulása is természeti törvényeknek van alávetve.

A szociológia a társadalmi életet is egy természeti folyamatnak fogván fel, az ebben működő erőket a legegyszerübb erők hatására akarja visszavinni, általános törvényekre, melyek egyaránt érvényesek a fizikai, a lelki világra, a társadalmi jelenségekre,

Digitized by Google

Mert e szerint a társadalmi élet törvényei csak az általános természettörvények módalitásai, módosulatai.

A szociológia általában azoknak a jelenségeknek tudománya, mely jelenségek az emberek közti kölcsönhatások, vonatkozásokból állanak elő (Ratzenhofer); ennek következtében az összes erkölcsi-politikai tudományok végső szálai a szociológiában vannak. Ennek az a feladata, hogy „a különböző társadalmi tudományok eredményeit rendezze és rendszerbe foglalja, visszavezetve azokat egy közös nevezőre és feltárva az okok egy egységes csoportjából vagy az alkotó tüneményekből szükségszerű leszármazásukat“ (Loria), nem fenyegetvén az egyes társadalmi tényekkel foglalkozó külön tudományok önállóságát, sőt ezeken épülvén fel.

Spencer szerint a geológiában és geofizikában, az asztronómiában és az asztrofizikában, a faunában és flórában az anyag integrációja és a mozgás disszipációja közti természeti processzus megy végbe, mely mindenben az egyensulyba helyezkedés felé tart. A társadalmi fejlődés pedig ennek az általános fejlődésnek részét képezi.

Ha ilyen változatlan, feltétlenül érvényesülő természeti törvényeket a társadalomra nézve kimutatni sikerülne, ez mindenesetre rendkivüli előnynyel járna, mert minden szubjektiv itélet, állásfoglalás kizárásával, a teljes objektiv megismerés biztositva lenne.

Azonban a Spencer felfogása és egyáltalán ama felfogás ellen, hogy a társadalomra is változatlan természeti törvények állanak, mindenekelőtt az az ellenvetés, hogy még magukban a természettudományokban sem sikerült eddig egy egységes törvény ural-

Digitized by Google

mát kimutatni, mert mások a természettudomány egyes ágainak (a biológiának, a chemiának stb.) törvényei. Nem sikerült minden jelenséget még itt sem egy egységes törvényre redukálni.

Ujabban (Mach és Ostwald) ilyen egységes törvényül az energetikat állitják fel. Ennek kezdeteit Fichte és Schellingre viszik vissza. Fichte mondja már: a mit mi dolgoknak nevezünk, azok csak működések eredményei, a lét a cselekvés terméke. — Ostwald (Naturphilosophie) szerint „egyedül az energia található fel kivétel nélkül minden ismert természeti jelenségben, minden természeti jelenség besorozható az energia fogalma alá. Mindazt, a mit a külvilágról tudunk, a meglevő energiára valló nyilvánulások alakjában ismerjük meg“. Az energia pedig „munka vagy minden, a mi munkából áll elő és munkává alakulhat át“.

Egyáltalán kizártnak kell vennünk, hogy a társadalomra is természeti törvények legyenek alkalmazhatók.

Természeti, nevezetesen biológiai törvényeknek a társadalomra való alkalmazása kizártnak látszik azért, mert a természettudományi megismerés tárgya mindig az egyes élő lény, a társadalmi élet megismerésénél a vizsgálat tárgya nem az egyes ember, hanem az emberek összeműködése a társadalomban, az együttélés miként alakulása, illetve az, miként alakul a társadalom ama szabályok által, melyeket az emberek erre nézve felállitanak.

A természettudomány a szoros okozatiság tudománya, amennyiben a jelenségek okait keresve, megállapitva, ezekből állit fel törvényeket. Ezek való-

Digitized by Google

ságos törvények, mert itt egyenlő okok mindig egyenlő okozatot szülnek. A természeti törvény szükségszerü viszonylat bizonyos jelenségek közt. Helmholtz szerint: azonos feltételekre azonos eredmények bekövetkezése. A természeti törvényeknek a társadalomra való átvitele ilyen szoros okozatiságot tételezne fel, a mi azonban ellentétben áll az ember pszichológiai szabadságával, öntudatos célkitüzési képességével.

A társadalmi életre természeti törvények uralmát ki nem mutathatjuk, mert a társadalmi élet összemüködő emberi cselekedetek eredménye, emberi cselekedeteknek természeti törvények általi meghatározottságát pedig el nem fogadhatjuk.

Az emberi megismerésnek három stádiuma van: a meglevőnek, a ténylegesnek felismerése, ennek alapján a jövő irányának megjóslása és a behatás erre a jövő irányra, vagyis a meglevő megitélése, értékelése alapján a célszerü magatartás meghatározása.

Ha a társadalomra a természeti világ törvényeit alkalmazzuk, még ha a két elsőre képesek vagyunk is, nem lehetünk képesek a harmadikra, mert minden természeti okozatiság utján létrejött szükségképen helyes kell, hogy legyen és ha az ember eszméi, cselekedetei a természeti okozatiság törvényét követik, az emberi célkitüzésnek semmi értelme; a természeti okozatiság szerint szükségszerü mellett az egyéni eszméknek, akaratnak érvényesülése nem lehet.

Helyesen mondja Kidd (Társadalmi evolució) a Spencer elméletére, hogy ő nem látja „azt a lényeges különbséget, mely az emberi evoluciót bármily egyéb evoluciótól megkülönbözteti t. i. benne az egyéni észnek, mint tényezőnek létezését.“

Digitized by Google

A társadalmat nem lehet mint tisztán természeti jelenséget tekinteni; a társadalom csak kezdetleges alakjában ilyen, a vérrokonságon nyugvó nemzetségi társadalom korában, de a mint a társadalom fejlődni kezd, az emberi szellem alakitó ereje, mely behat a társadalom rendjére, mint másik fontos tényező lép fel s a tisztán természeti szükségszerüség irányával szembehelyezkedik az emberi eszmények szükségszerüsége.

A társadalomban, a hol emberi indokok határozzák meg a történendőket, természeti törvényekről nem beszélhetünk, nem mechanikai okozatiságot, hanem teleológikus okozatiságot kell felvennünk.

Arról szó sincs, hogy a társadalmi életben is törvényszerüség ne uralkodna. De a társadalmi élet törvényei nemcsak hogy nem természeti törvények, hanem a társadalmi életre nézve természeti törvény értékű törvények sem állithatók fel; azoknak a törvényeknek, melyeket a társadalmi életre nyerhetünk, csak viszonylagos általános értékük van. Ilyen törvényeket nyerhetünk induktiv uton a ható intézmények összehasonlitásából, a társadalmi fejlődési rhytmusok egymás mellé állitásából.

A természeti törvények épen azért valóságos törvények, mert kivételt nem ismernek. A természeti jelenségek mindig ugyanazon sorrendben ismétlődnek, ép azért törvény vonható le belőlük. A társadalmi jelenségeknél ellenkezőleg van. A természeti világban számtani bizonyossággal számithatunk a jelenségek ismétlődésére, ezt az ismétlődést kisérletileg kimutathatjuk. A társadalmi jelenségekre levezetett törvények csak szabályok, melyek kivételt

Digitized by Google

ismernek. A társadalmi élet törvényei csak teleológikus szükségszerüséget ismernek, mert csak a társadalmilag okos viselkedést irják elő, de nem akadályozhatják meg, hogy az ember ennek ellenére viselkedjen.

A természeti jelenségek egyszerübbek, foghatóbbak s náluk a kisérlet számtalan eszköze áll rendelkezésre. A társadalmi élet terén a kisérlet ebben az értelemben ki van zárva. A kisérlettel, külsőleg érzékelhetővel, megmérhetővel dolgozó természettudományi vizsgálódás ugy tárgyára, mint megismerési eszközeire nézve lényegesen különbözik a társadalomtudománytól. Mindezeknél fogva az emberi összemüködés pszychológiai oldalára nézve mechanikai szükségszerüséget mutató törvényeket el nem vezethetünk.

Spencer általános törvénye (az anyag integrációja és a mozgás disszipációja) ha egyes társadalmi jelenségekre alkalmazható is, nem alkalmazható valamennyire. Ő ebből a törvényből akarja levezetni a társadalom fejlődését, a helyett, hogy a társadalmi jelenségekből vezetett volna le törvényt.

Ő a szociológiát a biológiára alapitja. Miután — mondja — az egységek tulajdonságai határozzák meg a halmazat tulajdonságait, kell egy társadalomtudománynak lenni, mely a kettő közti viszonyt oly bizonyossággal, a mennyire az illető jelenségek természete megengedi, elénk állitja. Ezért a társadalomtudománynak tárgya a társadalmi halmazat növekedése, fejlődése, belső szerkezete és funkciói, amint ezek az egyének különös cselekvései folytán előállanak. Miután az egyén a biológiából érthető meg, a szociológia mint magasabb rendü biológia jelentkezik.

Digitized by Google

(A Spencer-féle biológiai szociológián kivül a szociológiának külböző más irányai vannak. *Loria* megkülönbözteti a lélektani alapon nyugvó szociológiát, a biológiai alapon nyugvó szociológiát, a gazdasági alapon nyugvó szociológiát és az összehasonlitó szociológiát. *Ward* tizenkétféle irányát sorolja fel a szociológia neve alatt folytatott társadalmi kutatásoknak. Ezek a következők: szociológia mint filantrópia, mint anthropológia, mint biológia, mint politikai gazdaságtan, mint történetbölcselet, mint speciális társadalmi tudomány, mint társadalmi tények leirása (demografia), mint szövetkezéstan, mint a munkamegosztás elmélete, mint az utánzás elmélete, mint az öntudatlan társadalmi kényszer elmélete, mint a fajok harca. „Ezek a különböző irányok — mondja — hasonlitanak egy csomó kis patakhoz, mik mind arra hivatvák, hogy egy nagy folyóba ömöljenek, mely aztán a szociológia egész tudományát fogja képezni.“)

Igaz, hogy a társadalom is mutatja az élet jelenségeit; növekvés, oszlás, szaporodás, munkamegosztás, differenciálódás, korreláció, koordináció stb. itt is észlelhetők.

Csakhogy biológiai alapon, azokból a biológiai tüneményekből, melyek a szerves lények közt egyaránt előfordulnak, a társadalmi tűneményeket, ezeknek belső tényezőit nem vagyunk képesek megmagyarázni egyszerüen azon okból, mert a társadalmi jelenségekben egy kizárólag az embert jellemző jelenségkör áll előttünk, a társadalmi tűnemények csakis emberi működések által hozatnak létre; állati társadalmakról olyan értelemben, amint az ember társadalmat alkot s ebben szervezkedik, nem beszélhetünk. Helyesen

Digitized by Google

mondja Loria (A szociologia feladata és iskolái), hogy „a biológiai módszernek a vad ember állatvilágánál van helye, de nem tud már tájékozódni a kultura bonyolulatai vagy a történeti időkön belül élő népek bonyolultabb és magasabb léte mellett“. Épen Spencer egyik alapvető törvényét, hogy a társadalomban is a legalkalmasabb fenmaradásának általános törvénye nyer alkalmazást, a társadalmi fejlődés nem igazolja.

Az organikus módszer deduktiv, mert abból a feltevésből indul ki, hogy a társadalom organizmus. A helyett, hogy társadalmi tényekre támaszkodnék, egy egész más jelenségkör, az organikus világ, tényeire hivatkozik.

Még azok is, kik általános törvények uralmát elismerik, rámutatnak arra, hogy Spencer midőn a társadalom fejlődését minden élő test fejlődésével analognak mondja s a társadalmi fejlődést az integráció és dezintegráció formulája alá helyezi, önkényesen kiválasztja az analog vonásokat s az ellenkezőket nem veszi figyelembe ; a legheterogenebb dolgokat és folyamatokat egy oly általános formula alá foglalja, hogy a társadalmi fejlődés abból meg nem érthető. Ugy, hogyha ez a formula a társadalmi folyamatokra átvitten találó is, nem magyarázza azokat, nem hatol a jelenségek belsejébe, csak a felszinen marad.

Spencer evolució — elmélete mindenütt egyforma fejlődést vesz fel és igy nincs tekintettel a faji különbségekre, melyek pedig a népeknél individuális fejlődést hoznak létre.

Spencer jelentősége a társadalomtudományra nem is általános formulájában van, hanem a tények éles megfigyelésében, abban, hogy a rendelkezésére állott

Digitized by Google

rendkivüi nagy anyagot objektive, tudományosan vizsgálta és ekként igyekezett abból következtetéseket vonni. Ő volt az első, a ki az őstörténelem és az anthropológia által nyujtott anyagot először tudományos rendszerbe feldolgozta.

II. §. A társadalom mint organizmus.

A társadalomnak organikus felfogása már az ó-korban kezdődik, Platónál (az állam egy nagy ember) és Aristotelesnél. Az ó-kori felfogás szerint az állam nyilvánvalólag előbb van, mint a család és az egyes, mert az egésznek szükségképen előbb kell lenni, mint a résznek. Ha ugyanis az egésznek vége van, nem lesz többé se láb, se kéz, csak abban az értelemben, a mint egy kőből való kezet ennek mondhatunk. (Aristoteles: Politika I. 2.) Ez alatt azonban ő nem az időbeli elsőbbséget érti, hanem azt, hogy az állam fogalmilag, mint célegység, előbb van az egyesnél. Vagyis a mi időrendben későbbi, az fogalmilag korábban van. Ennek ellentéte a Hobbes és Rousseau-féle atomisztikus, mechanikus felfogás, mely szerint az állam egyes akaratokból válik egy egésszé, mint egy halmaz az egyes atómokból.

A középkorban ezt az analógiát még tovább viszik; bibliai, görög és római előzmények nyomán az emberiséget mint egy testet fogják fel, melynek feje Krisztus. Salisbury Jánossal kezdődik az az irány, mely ezt az analógiát aztán a részletekbe viszi, (a nagy társadalmi test lelkét a papok képviselik, a főnek a monarcha, a szívnek az állam, a szemnek' fülnek, nyelvnek a hivatalnokok felelnek meg stb.)

Digitized by Google

Az organikus felfogás, a társadalomnak és az organizmusoknak összehasonlitása, tovább tart különböző alakban Hobbes-nél, Spinozá-nál, Schelling-nél. Spencer már teljes parallelizmust lát a kettő között.

Az organikus felfogás tulzásba megy a Spencer utáni organikusoknál (Schäffle, Lilienfeld, Worms, Novikow, Izoulet, Fouillet stb.), ezek már nem anológiát látnak a társadalom és az organizmus közt, hanem identitást, az állati és társadalmi élet jelenségei teljesen azonosittatnak. Worms (Organisme et société) az élő organizmus minden egyes lényeges vonását feltalálni véli az államban, nevezetesen: változó forma, változó belső tartalom, a részek heterogén volta egymásmellettiségükben és egymásutániságukban, sőt a szaporodást is (gyarmatok). Schäffle társadalmi szervek, segmentumok, edények, mótorikus központok, idegekről stb. beszél. De már a Bluntschli-val kezdődő német organikus felfogás erre az utra tért.

Spencer, midőn a társadalmat organizmusnak mondja, a Comte által kiemelt analógiából indul ki, abból, hogy a részek közt szolidaritás van. Ennek nyomán fejti ki az emlitett, elfogadható azonos vonásokat (növekedés, a struktura bonyolulttá válása, növekvő kölcsönös függés és az egész létének függetlensége a részek elmulásától).

Álláspontja azonban ebben a kérdésben változó. Szociális statikájában (1850.) még azt mondja, hogy „egy társadalom oly teljesen ugyanazon rendszer szerint van szervezve, mint egy individuum, hogy bizonyára többet, mint hasonlóságot, észlelhetünk a kettő között.“ Itt és a társadalmi organizmusról szóló tanulmányában (1860.) elfoglalt álláspontján azután,

Digitized by Google

miután Huxley kimutatta, hogy ez a felfogása a szélső szociálizmushoz vezet, változtat és szociológiájában hangsulyozza, hogy „a politikai és az élő test között nincs más analógia, mint a részek kölcsönös függősége, mely mindkettőjüknél közös. A társadalmi szerkezetek és müködések és az emberi test szerkezetei és müködései közötti analógiákat csak azért állitotta fel, mert az emberi test szerkezetei és működései alkalmas illusztrációk a szerkezetekhez és müködésekhez általában."

Tehát a társadalom és a többi szervezetek csak az alapvonásokban egyeznek. Világosan emliti ugyanitt „az egyéni és társadalmi szervezeteknek parallelizmusát"; felhasználta — mondja — „ezen analógiákat csak azért, hogy épitő állványokul segitsenek a szociológiai tételek felépitésében". Valami különös analógia a társadalmi organizmus és az emberi organizmus között nincsen.

A társadalomban mindenesetre megvan sok anolog vonás a szervezetekkel, organizmusokkal. Az organizmusban az egyes részek, tagok az egész életétől függenek. Ez az organizmusoknak fővonása, melyet annál inkább feltalálunk bennök, minél magasabb rendüek, tehát annál inkább feltalálható bennök az integráció, mely azt az elsődleges folyamatot követi, hogy az egész test különböző funkciókat teljesitő részekre differenciálódott. Az organizmusban megvan az egyes részek között a kölcsönhatás, valamennyinek összeműködése az egész céljára.

Az organizmusban „minden cél és eszköz kölcsönösen" (Kant), vagyis az egész is cél, melynek a részek szolgálnak mint a cél eszközei, de a részek

Digitized by Google

is célok, melynek viszont az egész, mint eszköz, szolgál. Wirchow szerint „organizmus az az egységes közösség, melyben minden rész egy célra törekszik, egy immanens tervet valósit meg.“

Az organizmusnak nem kivülről kell nyerni mozgató, fejlesztő erejét, hanem az benne van, mig a mechanizmus ezt kivülről nyeri (az órát fel kell húzni, a gőzgépet befüteni stb). Továbbá az organizmus részei változása dacára fenmarad. Mindezt látjuk a társadalomban is.

Az analógiát azonban csak ezen határok közt fogadhatjuk el, mert más oldalról organizmus és társadalom közt lényeges különbségek vannak.

Maga Spencer felemliti azt a három fő különbséget, hogy a társadalomnak nincs határozott külső formája, mint az organizmusnak, érzékileg nem vehető ugy észre, mint ez; hogy a társadalom tagjai tetszés szerint változtatják helyöket, mig az organizmus részei le vannak kötve; és (a mi legfontosabb, mert az eddigi különbségeket csak fokozatbelieknek találja) hogy a társadalomnak minden tagja fel van ruházva érzéssel, mig az állati testben csak egy speciális szövet képes érzésre; a társadalomban az öntudat szét van szórva az egészben, mig az állati organizmusban a halmazat egy kis részében van koncentrálva. Vagyis a társadalomnak, mint egésznek, nincs együttes öntudata.

Ujabban ezt a Spencer által fentartott különbséget is elejtik, levezetik a társadalmi öntudatot. A mint van egyéni ész és öntudat, ugy van társadalmi is. Ezt többen állitják, igy Fonillé, Worms, Ratzenhofer, Barth stb. Utóbbi szerint (Philosophie der

Digitized by Google

Geschichte) „a közös gondolkozás, érzés, akarás és cselekvés perceiben a társadalomnak van öntudata". Nálunk Hegedüs Loránt (A szociologia sarktétele) és Jászi Viktor (Kollektiv lélek) foglalkoznak e kérdéssel.*)

A társadalomnak nemcsak az a külső egysége, határozott külső alakja nincs meg, a mi az organizmusnak, de nincs meg az a belső egysége sem.

Az állati organizmus alkata nem változik, a társadalomé változhat; a legnagyobb államok alkata a legmélyrehatóbb változást mutathatja.

Az organizmusban a részek teljes összeműködése szükséges, minden belső ellentét köztük ki van zárva; a társadalom részei közt ily teljes összeműködés nincsen, köztük lehetséges ellentét, dacára a célegységnek.

---

*) Hegedüs Loránt arra az eredményre jut, hogy „a társadalmi öntudat nem egyéb, mint azon viszonyoknak az öszszege, a melyek azon társadalomban levő egyének közt, együttélésük következtében, kifejlődtek s melyek több vagy kevesebb határozottsággal és kisebb vagy nagyobb állandósággal a társadalomra vannak vonatkoztatva." Az öntudat tartalma ugyanis „sem anyag, sem objektum, sem állandó funkció, hanem egyazon szervezetben jelentkező pszychikai viszonyok, melyek hol tartósabban, hol rövidebb ideig, hol határozottan, hol elmosódottan, egybekapcsoltaknak mutatkoznak. Mindkét rendü (egyéni és társadalmi) öntudatnál az öntudat egész megalakulása különböző fokozatú s intermittens viszonyok összekapcsolódását jelenti. A lényeg ugyanaz s nincs kölömbség abban sem, hogy egyénnél is, társadalomnál is sokféle a tudat fokozata, nagy a váltazandósága s jelentkezése mindig bizonyos mértékben szakadozott, a mi már a viszonytermészetökből folyik."

A különbség a kettő között először fokozatbeli „mert a társadalmi öntudat nagyobb méretei folytán szakadozottabb,

Digitized by Google

Az organizmus részei magukban nem önállók, a részeknek nincs az egészétől külön élete; a társadalomban ellenben a részeknek magukban is önálló élete, tevékenysége, individuálitása van.

A szervezet sejtje nem öncélú, a társadalom sejtje, az ember öncélú.

Továbbá a társadalomban oly strukturákat, szerveket és funkciókat látunk, melyeknek megfelelő anológiák az állati szervezetekben nincsenek, ilyenek: a nyelv, vallás, a vándorlás, szerződés, a kivitel. Viszont az állati organizmusokban feltalálható születés, halál és repródukciónak a társadalomban csak erőltetve tudunk megfelelő anológiákat felhozni. Az organizmus egészen a természet műve, a társadalom az emberi szellem alkotása is.

mint az egyén „én"-je, s mert a társadalomban a világos, koncentrált állapot kisebb mérvben, ritkábban s kevesebb állandósággal szokott jelentkezni, mint az emberben. Másodszor különbség van a két öntudathoz tartozó viszonyok szubjectiv megjelenésében; ez a különbség pedig abból áll, hogy mind a két öntudatnak a tartalmát megfigyelhető psychikai viszonyok képezik ugyan, csakhogy az embernél (egyénnél) ezeknek az objektiv viszonyoknak a szubjektiv összefüzését mi saját egyéniségünkre nézve végbe tudjuk vinni; a társadalom öntudata azonban csak objektive jelenik meg előttünk s szubjektive csak azon töredékében, mely egyéniségeinknek szociális oldalát képezi. Harmadik, tehát lényegbeli, különbség a két öntudat közt nincsen."

Jászi szerint „ha az egyéni tudatok oly organizációja áll elő, a melyben az összeségnek, bár különböző mértékü és foku, behatása alatt tudattartalom alakittatik ki valamely, vagy egyszerre több agyvelőben s ezen organizáció ezen s az egészre kiható mozgásbeli reakctiót tesz lehetővé és biztosit, akkor objektiv ismérvek alapján ott tudatot és pedig összeségi tudatot kell konstatálnunk."

Digitized by Google

Ward különösen a következő különbségekre utal még (Contemporary Sociology c. cikksorozatában):

A társadalmak abban az arányban, a mint fejlődnėk, mindinkább helyileg állandók lesznek, ugy hogy mig a nomádok megfelelnek az alsóbbrendü szabadon uszó állatoknak, a letelepedett társadalmak mint a polypok, egy helyhez vannak kötve. Minél magasabb rendü egy társadalom, annál kevésbbé érzi egyes szervének elvesztését; az organizmusban épen ellenkezőleg van.

Az analógiát az organizmusok és a társadalom közt tehát mindenesetre csak bizonyos fokig lehet elfogadnunk. A biológiai analógiák csak mint heurisztikus segédeszközök használhatók. Minden tudomány története azt mutatja, hogy az összehasonlitás, analógiavonás a mily termékenyitő lehet a megismerésre, ép oly káros, mert tévutra vezet, ha túlságba visszük. Az állati szervezet jelenségeinek, folyamatainak s a társadalmi jelenségeknek teljes azonositása ugyanis arra vezet, hogy a társadalmi élet törvényeit a priori megállapitott biológiai törvényekből vezetjük le. Ilyen formán aztán a társadalomtudomány megszünik pozitiv tudomány lenni és metafizikus elfogultságból indul ki.

Ebben a tekintetben teljesen igazat kell adnunk a szociológikus kutatási irány hazánkban tulajdonképeni megalapitójának és első hivatott képviselőjének: Pulszky Ágostnak, ki azt mondja (A jog- és állambölcsészet alaptanai-ban): „A szervesség fogalmának a társadalomra való alkalmazása gyakran különféle félreértésekre és tévedésekre adott alkalmat, részint azért,

Digitized by Google

mivel „asz erves“ kifejezés használatánál csupán a legmagasabb rendü állatokhoz tartozó egyedek lebegtek szem előtt és igy az eszme túlságosan szük magyarázatban részesült; részint mivel az innen származó fogalmak vitettek át a társadalomra, és igy oly mesterséges hasonlatok megállapitására vezettek, a melyeket egyáltalán csak előzetes elfogultság igazolhatott, mint pl. hogy a társadalom alkatelemeit éppen oly sorban és rendben lehet felboncolni, mint az embernél, idegekre, izmokra, csontokra, szövetekre, edényekre és sejtekre. Ha azonban a szerves lény fogalmát általános s tulajdonképeni jelentőségben vesszük, ha továbbá meggondoljuk, hogy a szervességnek egymástól eltérő számtalan alakjai és fokozatjai léteznek, ha végre a társadalom elemeinek kapcsolatára csak annyiban alkalmazzuk, de kimeritőleg, amennyiben a felismerhető jelenségek arról bizonyságot tesznek: teljesen helyes eredményt nyerünk“.

Ehhez járul, hogy alig lehetséges az organizmus és mechanizmus közt biztos különböztető vonást felismerni, illetve az organizmust mint objektiv jelenséget bajos megmagyarázni, ez csakis a cél segélyével lehetséges. Wundt meghatározása szerint „organizmus minden összetett egység, mely részekből áll, mely utóbbiak hasonló sajátsággal biró egyszerübb egységek, egyuttal az egésznek szolgáló tagjai vagyis szervek.“ De ezt a meghatározást élettelen testekre is alkalmazhatónak találja, és igy szerinte egy gépet, egy művészeti tárgyat vagy tudományos munkát is organizmusnak lehet nevezni. Nálunk Pikler is úgy nyilatkozik (Bevezető a jogbölcseletbe), hogy az organizmus nem egyéb, mint egy labilis (dinamikus) egyensulyban levő

Digitized by Google

mechanikai rendszer. Az organizmusban a mechanika törvényei érvényesülnek.

Spencer amint láttuk, először a társadalom és az állati organizmus közti hasonlóságot analógiánál többnek tartja, majd visszavonul, mérsékli ezt a felfogását és azt mondja, hogy az egyéni szervezetet egyáltalán csak illusztrációként hozta fel. Utóbbinak azonban ismét egész később tanitása ellentmond, mert a szerves felfogás marad egész felfogásának alapja, ebből vezeti le törvényeit, nevezetesen midőn a társadalomra a biológiai törvényeket alkalmazza. Az ő egész szociológiája organikus, biológiai alapon nyugvó szociológia, az egyéni organizmus szerveinek és funkcióinak megfelelőt lát a társadalomban, annak berendezésében is. Ilyen formán a szociológiai törvények nem mások, mint a biológiai törvényeknek egyes esetre való alkalmazásai.

12. §. Spencer individualizmusa.

Spencer az individualizmusnak egyik leghatározottabb képviselője. Nem az egyesek vannak az államért, mint Aristoteles óta felveszik, hanem megforditva az állam van az egyesekért, a mint Hobbes óta tanitják.

Midőn a társadalom és az állati szervezetek közti különbségeket (a társadalmi szervezetről szóló külön tanulmányában és aztán szociológiájában) kifejti, ebben látja a fő különbséget a kettő közt. Ezeknél a részek az egész kedvéért vannak, a társadalomban épen megforditva kell lenni.

„Itten (annál a pontnál t. i. hogy az állati

Digitized by Google

szervezetekben az érzőképességgel csak egy speciális szövet van felruházva, mig egy társadalom egyedei mind tudnak érezni) — mondja — meglehetősen határozott ellentét mutatkozik a társadalmak és az egyéni szervezetek között. Oly különbség ez, melyet állandóan szemünk előtt kell tartanunk. Mert azt juttatja eszünkbe ez, hogy mig az egyéni szervezetben az egyes részecskék jóléte jogosan alá van rendelve az idegrendszer jólétével, mely utóbbinak fájdalma vagy gyönyöre képezi, adja az életnek boldogságát vagy baját, azalatt a politikai szervezetben nem áll ugyanez a szabaly vagy csak igen kis mértékben érvényes. Az helyes, hogy valamely állat minden egyes részecskéjének a különléte beléolvadjon az egésznek életébe, mert hisz ennek az egésznek (mint ilyennek) van oly együttes öntudata, mely boldogságot vagy boldogtalanságot érez. De nem igy van az a társadalomban, mert ennek élő egyesei nem vesztik el és nem is veszthetik el egyéni öntudatukat, és mert a társadalomnak mint egésznek, nincsen együttes öntudata. És itt van az örökké tartó oka annak, hogy az egyes polgárok jóléte nem áldozható fel az államnak valamely feltett előnyéért, hanem ellenkezőleg az állam egyedül polgárainak jóléte, előnyei céljából tartandó fenn. Az együttes életnek itt az egyes részek életét kell szolgálnia és nem a részeknek kell szolgálniok az összeség életét".

A militarizmus csökkenésével és az indusztrializmus gyarapodásával az a társadalmi rend, melyben az egyesek az állam javáért élnek, oly társadalmi renddé változik át, melyben nem az egyesek vannak az államért, hanem az állam van az egyesek javáért.

Digitized by Google

Erre mindenek előtt azt jegyezhetjük meg, hogy ez nem objektiv ismérvbeli különbség az állati szervezetek és a társadalom között. Az objektiv vizsgálat, összehasonlitás terét elhagyva, Spencer itt a helyesség, jogosság keresésének terére lép. Mert azt mondja, az egyéni szervezetekben a részek alá vannak rendelve az egyén jólétének, ez helyes, jogos, de a társadalomban nem igy *kell* lenni. Ez tehát csak egy követelmény, hogy minő legyen a viszony a társadalomban az egész és a részek közt. Hogy minden társadalomban olyan volt e viszony, a minőt ő lenni kellőnek mond, természetesen nem állitható, igy az ó-kori állam nem mutatta.

Világos e mellett, hogy ha ez az alapvető hasonlóság nincs meg az állati organizmusok és a társadalom között, ezzel az egész organikus felfogás ugyszólvan megdől. Mert az organizmusban „az egész eszméje határozza meg az összes részek alakját és összeköttetését“ (Kant). Fenmarad egyszerüen az a közös vonás, hogy a társadalom is szervezve van élete kifejtésére, mint az organizmusok, szervekkel bir életműködéseire.

Spencer az egyén és állam viszonyában az individuálizmus álláspontján áll. Individualisták a hazájabeli nagy gondolkodók tulnyomólag (Bacon, Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Bentham, Mill). A tizennyolczadik század végéig ez az irány ott épen tulnyomó. Köztük legmesszeb megy Godwin, a ki a társadalmat, államot egyenesen megszüntetni akarja s mint ilyen az anarchizmus megalapitói közé tartozik.

A németeknél Kant után a tizennyolcadik század végén Humboldt Vilmos-ban talál az individualisztikus

Digitized by Google

irány hatalmas kifejezésre. Visszahatás ez a Wolf Keresztély-féle mindenre kiterjedő állami hatáskörrel szemben, ki az egyéni boldogság (vitae sufficientia) érdekében, mely egyéni boldogságok összegéből a salus publica áll elő, az atyáskodó államhatom szószólója a tudományban, érdekesen mutatva, mint tükröződnek a politikai állapotok az elméletekben, mert a németeknél a francia forradalom individualizmusával szemben ez időben teljesen kifejlődik a felvilágosodott abszolutizmus. Humboldt szerint az állam célja az egyes, ennek szabadsága; az állam az egyes szabad mozgását a lehető legkevéssé korlátozza, csak addig, mig az összeség java ezt mulhatlanul megkivánja. A belső és külső védelem az állam egyedüli célja, ellenben tartózkodnia kell minden oly direkt, vagy indirekt behatástól a nemzet erkölcseire és jellemére, mely nem természetes s nem elkerülhetlenül szükséges. Vallás, nevelés az állam müködési körén kivül essenek. Ez ellen a felfogás ellen keltek ki Fichte, Schelling és Hegel. A gazdasági életben a liberális individuális felfogás túlzása a manchesterizmusban áll előttünk, melynek jelszava a gazdasági erők akadálytalan, minden állami beavatkozástól ment érvényesülése. Erre mondotta Lassalle, hogy az államot a gazdasági élettel szemben az éjjeli őr szerepére utalja.

Ugy Mill, mint Spencer a Humboldt által kijelölt nyomokon haladnak.

Mig Hobbes individualizmusából az államhatalom zsarnoki uralmát, mindenhatóságát vezeti le, Spencer szerint az állam beavatkozása az egyesek szabadságába megengedhető ugyan, de csakis addig a fokig,

Digitized by Google

mig ezt a többi polgárok védelmének szüksége okvetlen megkivánja.

Ezen tul az állam ne veszélyeztesse az egyéniség, egyéni erők szabad kifejlődését. Ezen a határon belül az államnak meg kell engedni az egyéni erők szabad, akadálytalan müködését. „Az állam kötelessége, hogy a polgároknak testületileg szervezett tömege fentartsa a feltételeket, melyek mellett minden egyes a legteljesebb életet nyerje el, mely polgártársainak legteljesebb életével összefér". Fő feladat tehát az igazságszolgáltatás. Mill azt mondja, az egyes nem felelős az összeségnek oly cselekedeteiért, melyek mást nem érintenek, csak saját személyét. Spencer ezt ugy formulázza: necsak viselje minden egyes az összes előnyöket és hátrányokat, melyek természetéből és ebből folyó cselekedeteiből előállanak, hanem korlátozza egész cselekvését, ugy, hogy ez által ne zavarja lényegesen az összes többiek cselekvését.

Ez szerinte az igazságosság formulája. Minden élő lény alkalmazkodik az életviszonyok követelményeihez. Mindenki ugy akar élni, a mint csak az őt környező viszonyok megengedik, ezért az állam minden szükségtelen beavatkozása ezekbe az életviszonyokba mindenki saját életéről való gondoskodásának alapfeltételeit sérti meg. Spencer szerint a társadalmi jelenségek biológiai jelenségekre lévén visszavezetendők, cselekedeteink helyességének biológiai kritériumát állitja fel. Kivánalom lévén a fajfentartás, ebből a faj számára az a kötelezettség származik, hogy bizonyos törvényekhez alkalmazkodjék, melyek az erkölcsi törvények. Az igazságosság szabálya

Digitized by Google

azt mondja: mindenki azt teheti, a mit akar, ha nem csorbitja másnak hasonló szabadságát. Az igazságosság a szabadsághoz vezet. Az egyes különös szabadságok, jogok (a testi épség joga, a szabad mozgás és helyváltoztatás joga, a létfentartáshoz szükséges természetes eszközök használatának joga, a tulajdonjog, a szellemi tulajdon joga, az ajándékozás és hagyományozás joga, a szabad kereskedés és szabad szerződés joga, a szabad ipar joga, a vallás-, szólási és sajtószabadság joga, a politikai jogok) mind a fenti szabályból vezethetők le. A szabadság azt kivánja a Spencer-féle individuális-liberális felfogás szerint, hogy a polgárok önténtesen alkalmazkodjanak a társadalmi élethez. Az állami kényszerszabályozás vonuljon vissza a legszükebb térre, az igazságfentartásra a polgárok között.

Spencer szerint a haladás az állami kényszerszabályozás csökkenésében, a polgárok önkéntes összemüködésének növekedésében áll.

Ez az individuális — liberális álláspont tanitása általában, mely az állami szabályozással, intézményekkel a voluntárizmust, a szabad egyesülést, szerződéseket helyezi szembe. Ez az irány azért is perhorreskálja az állami szabályozást, intézményeket, mert azt mondják, ezek csakhamar elavulnak, ha eredetileg sikerültek is és a további haladás akadályai. Spencer egy honfitársa: Maine szintén azt mondja, hogy a társadalom fejlődése az állami szabályozástól mindinkább a szabad szerződésszerű megegyezések felé tart; mig korábban az egyént intézmények kötötték meg, később mindinkább maga szabályozza szerződések által másokhozi viszonyait.

Digitized by Google

A fenti eredményre jut Spencer abból az összehasonlitásból, melyet tesz a szociológia alapelveiben a középkori és modern társadalmak közt. A kényszerösszemüködés csökkenésével és az önkéntes összemüködés növekedésével az egyéni tevékenység számos megszoritása enyhült, vagy megszünt. Az emberek ma már nincsenek annyira lakhelyeikhez kötve, mint voltak; a vallási vélemények, politikai nézetek, ruházkodás és életmód szabadabbá váltak, egyesületeket alkothatnak, politikai, vallási, vagy társadalmi célra gyüléseket tarthatnak. A polgárok egyénisége kevésbbé van kitéve a közhatalom tulkapásainak, de másfelől a közhatalom inkább megvédi őket támadásokkal szemben.

Az állami kényszerszabályozás sikerességébe, a parlament mindenhatóságába vetett hit szerinte nem egyébb babonánál. Az angol liberálisoknak szemökre veti, hogy a parlament ezen mindenható hatalmát uzurpálják. A liberálisok, mondja, elfeledték, hogy a liberálizmusnak kötelessége az állami kényszerhatalommal szemben az egyéni szabadság érdekében fellépni.

Aggodalommal látja nemcsak hazájában, hanem a többi államokban is az állami kényszerszabályozás folytonos térfoglalását, különösen kikel a törvényhozásoknak társadalomreformáló müködése, a munkásvédelmi, szegényügyi, kényszeroktatási törvények ellen s azt mondja: „ezen az úton, a kényszerszabályozás terjedésével a polgár közvetlenül vagy közvetve, többnyire mindkét módon, megfosztatik attól a szabadságától, melylyel korábban birt.“ Nemcsak a szociálisták, hanem a tévesen liberálisnak nevezettek azt

Digitized by Google

hiszik, hogy az emberiséget jótékony intézményekbe szorithatják bele. Pedig csalódnak, mert az emberek fogyatékos természetén a legjobb célzatú társadalmi berendezések is hajótörést szenvednek.

„A mult nagy politikai előitélete a királyok isteni joga volt, a jelen nagy politikai előitélete a parlamentek isteni joga."

Spencer tagadja azt, mintha a törvényhozás, a parlament, a többségi elv alapján, bármit határozhatna a polgárokkal szemben. Mert „egy testület csak oly dolgokban köteles magát a többség akaratának alávetni, a melyek a neki adott fealadatok teljesitésére vonatkoznak, de nem más dolgokban." Az egyesek természetes jogainak körét azonban a törvényhozás nem érintheti. Ezek a jogok a parlament felett állanak.tehát a többség felett is, mely ezekre nézve nem határozhat.

Ebben az individualista álláspontjában Spencer, a mint ezt általában elismerik, nem ment bizonyos következetlenségektől. De individualisztikus hajlamai is változást mutatnak, hisz korábban (Társadalmi statikájában 1850.) még a földközösség mellett foglalt állást, a mit később aztán (ethikája alapelveiben) visszavont.

A következetlenség abban áll, hogy dacára a társadalom szerves természete hangoztatásának, teljességgel figyelmen kivül hagyja a társadalmi szolidaritás követelményeit, melyeket pedig ethikájában elismer. Ennyire, mint ő, Smith Ádám se ment, ki ámbár szintén az állami beavatkozás elvi ellensége, mégis bizonyos pozitiv állami tevékenységek szükségét elismeri, mig Spencer a minimumra, pusztán az igazságszolgáltatásra korlátozza az állam müködési

Digitized by Google

körét. Ezért nevezte el Huxley a Spencer álláspontjátt adminisztrativ nihilizmus-nak.

Spencer azt kivánja, hogy az állam egész ápolási tevékenysége (jóléti közigazgatás vagyis müvelődésügy, közegészségügy, közlekedésügy stb.) szünjön meg, mert az egyesek önkéntes együttműködésük utján jobban elérik e célokat. Ez azonban épen nem áll, az állam mindezt jobban tudja valósitani, mint az egyesek egyesülése. Több esetben az egyesek is képesek lennének, az államhatalom beavatkozása nélkül, ama célokat valósitani, melyeket az állam valósit, de az állam még se bizhatja azt rájuk, mert nem úgy valósitanák ama célokat, a mint az állam érdeke követeli. A be nem avatkozás nem lehet alapelv, mert annak kiindulási pontja, hogy az állam az egyesekért van, logikus vége pedig az anarchia.

Az individualisztikus álláspont teljes következetességű keresztülvitele szükségképen ez utóbbira vezet, melyben minden állami kényszerhatalom, szabályozás megszünik s ezek helyét az egyesek önkéntes, szerződészerű megegyezése foglalja el.

Spencernek ez a tanitása, mely szerint az állam ilyen formán csak egy szükséges rossz, mely a mint fejlődik, magát feleslegessé teszi, sok ellenmondásra talált.

Első sorban Laveleye czáfolta tanait, majd hazájában Huxley szállt sikra társadalmi tanulmányaiban a liberális állami nihilizmus ellen s kijelölte az állami működési kör helyes határait az anarchia és az állami gyámkodás két szélsősége között.

Huxley rámutatott arra, hogy a Spencer organikus felfogásából álláspontját az állami hatáskör tekinte-

Digitized by Google

tében nem lehet levezetni. Ha ugyanis az állami feladatok negativ felfogását elfogadjuk, ehhez képest a fiziológiai szervezetekben az idegrendszer nem avatkozhatna az izmok összehuzódásába csak legfeljebb annyiban, hogy az egyik izmot megakadályozza abban, hogy egy másiknak működését hátrányosan befolyásolja vagy minden sejt saját érdekét követhetné, de ha igy a laissez faire elve uralkodna, mi lenne akkor a fiziológiai testből?

A természeti organizmusokban a részek, a szervek az idegrendszer, végül a tökéletes organizmusban az agy vezetése alá rendeltetnek, ez kényszeriti őket, hogy az egész érdekében működjenek.

Ugyanigy kell lenni a társadalmi testben is. Ha tehát az analógiát következetesen keresztülvisszük, mellőzhetlen a társadalomban is a részeknek egy legfőbb vezető erő (törvényhozás, kormány) alá rendelése. Hisz Spencer is emliti, hogy a parlament funkciója anolog az agy működésével egy állati organizmusban.

Huxley igazat ad Spencernek annyiban, hogy az állami beavatkozás sokszor balul ütött ki s ez igy lesz a jövőben is.

De e részben a testületi tevékenység se mutat mást, mint az egyéni tevékenység. Ha az ember az egyik mesgyéről a másikra akar átmenni, legyen bár a legbölcsebb és leghiggadtabb, nem fog egészen egyenes irányt venni, hanem útja kisebb-nagyobb eltérést fog mutatni az egyenes vonaltól. Igy van az állami tevékenységnél is.

Ha az állami tevékenységet fel akarjuk adni csak azért, mert mindig csak megközelitőleg helyes irányú,

Digitized by Google

ez annyi lenne, mintha a hajó kormányosát mellőzni akarnók azért, mert a hajó többé — kevésbbé soha se követi egészen azt az irányt, melyet neki adni akar. „A valóságban azt látjuk, hogy az államok tekintélyes számú tudatlan és balga emberből, egy kis rész igen léha emberből és egy igen kis rész képes és tiszteséges emberből állanak s az utóbb emlitettek azon fáradoznak, hogy az elsőket okos gyámkodás alatt, a másod sorban emlitetteket pedig elnyomva tartsák."

Ward (Dinamic Sociology c. művében) szintén Spencerrel szemben foglal állást ebben a kérdésben.

Pedig ő az állam parazitaságát hangoztatja, miután az nem a nagy tömeg önkéntes szervezkedésének, hanem az uralomra törekvők önérdekének köszöni létét. És bár Ward is a társadalmi erők szabad működésének híve s minden kényszert, mely a társadalmi erőket leköti, az összesség jólétére károsnak tekint, mégsem megy annyira, hogy az állami beavatkozás szükségét tagadná. Sőt rámutatott arra, hogy még a Spencer kiinduló pontján állva is, vagyis az egyéni érdeket, individualizmust fogadva el, más eredményre kell jutnunk, mint a mire ő jutott. Mert ha el is fogadjuk, hogy mig az organikus fejlődés az egész érdekeinek szolgálata felé, a társadalmi fejlődés megforditva a részek, az egyének és nem az egész, a társadalom érdekeinek szolgálata felé tart, a fejlődés mindkét esetben a részek integrációja utján történik, hogy célját elérhesse. A társadalmi integráció, igaz, korlátozza az egyéni szabadságot, de ez a korlátozás semmi ahhoz, mely ennek hiányában más egyének által történne. Épen a Spencer-féle „egyenlő

szabadság" csak kollektiv korlátozás mellett lehetséges s ezen belül az egyes szabadsága annál nagyobb, minél teljesebb a szociális integráció. Ward ekként kimutatja Spencerrel szemben, hogy az állam nem szükséges rossz, hanem a társadalmi fejlődésre mind növekvő mértékben szükséges szabályozó rendszer.

Ward határozottan elutasitja azt az álláspontot, hogy az állam lehetőleg ne avatkozzon be az emberi életbe. Rámutat arra, hogy a gazdasági életben is a laissez faire elve nem volt eredményes a társadalomra, mert a produktiv munkának a kereskedelem általi kizsákmányolásához vezetett.

Nem az állami beavatkozás elvi kizárásában látja ő a kérdés megoldását, hanem azt mondja, hogy mig eddig a törvényhozások közvetlen eszközökhöz folyamodtak, mi nagy erőkifejtéssel járt, jövőben az államnak a polgárok nevelése által kell odahatni, hogy a társadalmi élet minden részében a helyes viszony és harmónia meglegyen.

Nálunk Pikler mutatta ki (Az állam ellen. Bpesti Szemle 1886) Spencer azon elméletének tarthatatlanságát, mely szerint az állam feladata ne lenne más, mint a külső védelem és az igazságszolgáltatás vagyis a polgárok személyének és tulajdonának támadásokkal szembeni megvédése és a szerződések megtartásának kikényszeritése.

Rámutatott mindenek előtt ezen elmélet belső ellentmondására, mert az az ellentét, melyet Spencer a beavatkozó és be nem avatkozó állam közt lát, nincsen meg.

Szerinte ugyanis az államban is, úgy mint az állatvilágban, azon elvnek kell uralkodni, hogy min-

Digitized by Google

denki saját ereje, életrevalósága szerint részesüljön az élet javaiban, minek folytán aztán az erősek fenmaradnak és szaporodnak, a gyöngék elpusztulnak. Az állam akkor tesz eleget ezen elvnek, ha az általa kijelölt szük müködési körben marad s nem nyúl bele a természetes kiválasztás folyamatába zavarólag.

Az államnak azonban a természet ezen rendjébe való belenyulástól tartózkodása lehetetlenség és ha az állam nem tesz egyebet annál, mit Spencer is megenged, vagyis biróilag védi a polgárok személyét és vagyonát, már akkor szükségképen belenyúl a természet rendjébe, mert védi a testileg vagy szellemileg gyöngébbet, a gondatlant és ügyetlent e tekintetben magasabb rendü embertársaival szemben. Az állatvilág individuálizmusa, az egyéni erők korlátlan érvényesülése tehát az államban lehetetlen.

Spencer szerint az államnak egyenlő szabadságot kell biztositani mindenkinek. De egyenlő szabadság csak a teljes individualisztikus állapotban lehetséges, midőn minden egyesnek szabadsága egyformán korlátlan, mi mellett azonban a társas együttmüködés ki van zárva; vagy a teljes kommunizmus mellett, midőn mindenkire egyenlő rész jut az összemüködés eredményében.

A törvényhozások tévedései ép úgy nem bizonyitanak a törvényhozások ellen, a mint nem bizonyitanak az orvosok tévedései az orvosi tudomány ellen.

Midőn Spencer az állami beavatkozást mellőzni kivánja, azt hangsulyozza, hogy a társadalmat, a politikai testet nem lehet akaratunk szerint megváltoztatni, mert az nem emberi csinálmány, hanem

Digitized by Google

termék, az önmagától, tudattalanúl fejlődik, organizmus. De ebből nem következik, hogy a társadalom tudatos változtatása ki lenne zárva, hisz a növényi, állati, emberi organizmust is lehet tudatosan alakitani és fejleszteni.

A társadalom organikus voltából csak az következik, hogy az tetszés szerint nem változtatható meg, hanem csak oly változtatások, újitások tehetők rajta, melyekre megvannak az előfeltételek.

A közigazgatásban pedig az állami kényszerhatalmi belenyulás jogosult mindazon esetekben, midőn valamely tényleg fenforgó szükségletet a polgárok nem mindnyájan tudnak felismerni és kielégiteni; ez esetben az ily érdekek kielégitését a társadalom magasabb belátású és szervezettebb része, az uralkodó osztály, az állam kikényszeritheti.

A Spencer-féle „egyenlő szabadság“ elvére más helyen (Az igazságosságról) azt jegyzi meg Pikler, hogy az voltaképen semmit se mond; azt se dönti el, vajjon az igazságos-e, hogy mindenki lophasson, rabolhasson-e vagy senki.

Hasonlóképen nem fogadja el Somló B. (Állami beavatkozás és individualizmus, valamint Jogbölcsészeti előadásaiban) Spencer e részbeni álláspontját, mondván, hogy már a társadalomban élés ténye állami beavatkozás nélkül egymagában kizárja, hogy az egyes maga viselje jó és rossz tulajdonságainak összes következményeit; azok következményeit a társadalom fejlődésével karöltve mind jobban megérzi a többi is. Az állami beavatkozás nem szünteti meg a természetes kiválasztás menetét, épen ezért nem lehet elv a beavatkozás mellőzése, hanem ellenkezőleg: a

Digitized by Google

beavatkozás a társadalomra nézve előnyös eredmény érdekében. A negativ szabályozás, melyet Spencer megenged, s a pozitiv szabályozás közt lényeges különbség a beavatkozás szempontjából nincsen. Az ideális állapot szerinte az, mely az ismeretek fejlődésének teljesen szabad tért enged, de épen ugy szabadjára hagyja az intézményeknek az ismereteknek megfelelő átalakulását. Spencerrel szemben még az állam igazságszolgáltató tevékenységének csökkenését is inkább lehetőnek tartja a jövőben az emberek közti szimpátia erösbödése folytán, mint a közigazgatási tevékenység hanyatlását; ez épen emelkedni fog.

De nem fogadja el a Spencer-féle álláspontot már Pulszky Ágost sem, ki a szociológikus irányban először adott nálunk rendszeres egészet. Szerinte ugyanis (A jog- és állambölcsészet alaptanai) az állam célja „társadalmi tudattal pótolni az egyes tagoknál mutatkozó tudathiányt a közösségi érdekre vonatkozólag és kényszerrel érvényesiteni a tagok összeműködését ott, a hol az annak önkéntes eszközlésére való képesség vagy készség hiányzik.“ Az állam feladata a művelődés terjedésének arányában fogy, mert a mily mértékben meggyökerezik a polgárokban együvétartozásuk tudata, nő közérzületük és önfeláldozó képességük s a mint maguk is képesek lesznek a szervezkedésre, mind több lesz az, mit a polgárok maguk elvégezhetnek, kevesbül az állam feladatköre. De másfelől az állami teendőket emeli az emberi igények és érdekek növekedése; minél nagyobb az eltérés a társadalom tagjainak felfogásában, annál inkább kell meghatározni azt, mit nem mindenki ismer el szükségesnek. A közösségi érdekek szaporodá-

Digitized by Google

sával az állami tevékenységnek előbb nem ismert uj körei keletkeznek. Csak az egyének teljes szervezkedési képessége mellet nem volna az állami irányzásra szükség. De „a mig az emberiségnek van merre haladnia, a mig folyton uj, meg uj célok keletkeznek, uj meg uj cselekvőségi terek nyilnak meg, uj intézmények teremtésére, uj szervezetek létesitésére, uj jogszabályok alkotására van szükség."

Spencer-nek az egyenlő szabadságra vonatkozó álláspontja, miből az állami működési kör szükülését vonja le, egyenesen a természetjogra visszatérés, de következése másrészt naturalisztikus felfogásmódjának, mely a társadalmat mint természeti lényt tekinti. A társadalom szerinte „a természet ama rendje, mely a társadalmi berendezésekben fenáll."

Tétele, hogy mindenki szabadon fejthesse ki tehetségeit, mig ez mások hasonló szabadságába nem ütközik — Locke-re vezethető vissza. Másrészt ha a társadalom természeti termék, abban a természetes szabadságnak (Smith értelmében) kell avatkozni.

De Spencer maga is érezte, hogy ebből mindenkinek egyforma joga az erőszakoskodásra lenne levezethető, ezért hozzáteszi először azt a korlátozást, hogy senki másnak pozitiv kárt ne okozzon se közvetlen vagyis az által, hogy azok személyét vagy vagyonát egyenesen megtámadja, sem közvetve az által, hogy a szerződéseket meg nem tartja. A társadalomban az összhangzó együttműködés e nélkül lehetetlen, ez a szükséges cselekvési mód; már pedig az összangó együttműködésre kell közvetlenül törekednünk, mint a társadalmi boldogság elérésének feltételére.

Digitized by Google

De hozzáteszi másod sorban azt a korlátozást, hogy a másoknak okozott közvetlen vagy közvetett károk elkerülésén kivül minden egyes a többiek boldogságán működjék, ez által maga is nyervén. Világos, hogy a két utóbbi korlátozás mellett az ő természetes szabadságába ideális elemek vegyülnek.

Spencer szerint a fejlődés az indusztrializmus felé tart, mely a militarizmussal szemben a békés ipari tevékenység s abban a polgárok önkéntes összeműködése helyettesiti hova-tovább a korábbi állami kényszerszabályozást. Csakhogy a gazdasági élet kifejlődésével kapcsolatban ennek épen ellenkezőjét látjuk, mert a gazdasági fejlődés maga is ujabb és ujabb tárgyat ad az állami szabályozás számára.

Azt, hogy a közigazgatás az egyesek életviszonyaiba mennél kevesebbet avatkozzon be, el nem fogadhatjuk. Hogy ez a beavatkozás mily mérvű legyen, azt általános érvénynyel megállapitani nem lehet. De általában azt mondhatjuk, hogy az állam gondoskodjon az egyéni fejlődés feltételeiről is, ha az egyesek erre nem képesek, vagy nem ugy képesek, a mint a közérdek megkivánja. A tulságos beavatkozásnak pedig határt szabjon az egyéni önállóság szükséges elismerése. Arról a modern államban szó sem lehet, hogy az állam pl. a polgárok ruházatának módját, étkezését rendőrállamszerüleg megállapitsa. De viszont az állam nem fogja tétlenül nézhetni az egyéni fejlődés minden feltételeinek hijján levőt, az inségest, hogy elegettegyen annak a Spencer-féle követelménynek, mely szerint nem szabad állami beavatkozással a természetes kiválasztás menetét megakadályozni, mert ha ez utóbbi nincs meg, akkor visszafejlődés következik be.

Digitized by Google

Helyesen mutat Concha (Közigazgatástan) ama felfogás tarthatatlanságára, mely szerint az egyén nagyobb fejlettségével az állami beavatkozás feleslegessé válna. Az egyén megerősődése ugyanis az egyének bonyolult közreműködése nélkül lehetetlen, de az ily közreműködés kölcsönösségét a véletlentől nem várhatni, az államnak a negativ beavatkozáson kivül különlegesen is be kell folyni a közreműködés biztositására. Az egyéni élet feltételeivel foglalkozó közigazgatás bizonyos mérvben háttérbe szorulhat ugyan, ha a közhatalmi ténykedés helyét az egyleti, társulati, érdekeltségi tevékenység foglalja el. De a közreműködés módjainak meghatározása, szabályozása ez esetben is az államot illeti s felügyeletet kell gyakorolnia e szabályok megtartása felett. Az államnak az egyéni fejlődés feltételeiről valami módon okvetlen gondoskodni kell.

De ha ezek szerint nem is fogadhatjuk el álláspontját abban a tekintetben, mintha a fejlődésnek szükségképen az állami tevékenység fokozatos visszaszoritására kellene vezetni, a Spencer ellenszenves kifakadásai a kormányzati túltevékenységgel szemben mindenesetre megszivlelendők annyiban, a menyiben rámutatott arra, hogy a társadalom szerves képződmény, nem emberi csinálmány és igy nem is alakitható az emberek által tetszés szerint, hogy a törvényhozás és kormányzat se mindenható a társadalom bajaival szemben. Alapelv az állami tevékenység visszaszoritása nem lehet. Az államot lehetetlen arra a szerepre kárhoztatnunk, hogy passziv nézze miként boldogul az egyes egyéni tulajdonságai szerint a létért való küzdelemben, a szabad

Digitized by Google

verseny mellett. De a gyakorlati politikának egyik legnehezebb kérdése épen az állami tevékenység helyes határát eltalálni a rendőrállam és az adminisztrativ nihilizmus, mint két véglet, között. A fejlődés nem az állami tevékenység csökkenését, hanem annak, korábbi kulturfokokkal összehasonlitva, viszonylagos emelkedését, de másrészt viszonylagos csökkenését mutatja.

Spencer egyenesen az állam fölött álló jogokat fogad el, midőn azt mondja, hogy az egyéni jogok már az állam előtt megvoltak, azokba tehát az államhatalom jogosan nem avatkozhat. Ilyen jogokat azonban egyáltalán el nem fogadhatunk, mert ez az állami szuverenitásnak egyenes tagadása lenne.

Szerinte az egyesek bizonyos személyes jogai, igy a bizonyos cselekvésekre vonatkozó jogok és bizonyos tárgyak birtokának joga, megelőzték az állami jogot.

Az államnak feladata volt ezen, az állam előtti intézményeket védeni. Az államnak feladata lett volna a polgárokat mindennemű megtámadtatásokkal szemben megvédelmezni, az állam azonban a társadalom harcos tipusa korában tulment ezen a határon.

Az uralkodó parancsainak, miután tekintélyét isteni származásának tévhite szentesitette, az egyesek személyes szabadsága nem képezett korlátot.

Az ipari tevékenység terjedésével azonban az államnak a polgárok életébe való belenyulása csökkenni kezdett. Az állam midőn ekként a szabályozás teréről visszavonul, csak természetes működési körét foglalja vissza. Spencer szerint egy oly törvény, mely az államhatalmat illetéktelen beavatkozási tér-

Digitized by Google

ről visszaszoritja, s ez által az egyeseknek bizonyos szabadsádot ad, tulajdonképen nem teremt uj jogot, hanem az ily törvény csak elismer oly jogot, mely már az állam előtt létezett.

A „természetes jogok"-nál, a szabadságjogok felfogásánál Spencer Locke nyomán halad. Nem a Hobbes — Rousseau-féle felfogásra tér vissza, mert ezekből az állam fölött álló jogok le nem vezethetők.

Hobbes szerint (Leviathan) ugyanis az emberek azért alapitják meg szerződés által az államot, hogy a természeti állapot elviselhetetlen hátrányainak, az egoizmus féktelen érvényesülésének, az általános háború állapotnak (bellum omnium contra omnes) véget vessenek. Az emberek közti béke megvalósitása és fenntartása a célja a társadalmi szerződésnek, melyet az egyesek egymással kötnek, eredeti szabadságukat az államhatalomra átruházván, mely abszolut hatalmával csak olyat nem tehet, mi önmegsemmisitése volna, tehát ha nem gondoskodna a béke fentartásáról, a polgárok élete és birtokának megóvásáról.

Rousseau-nál (Contrat social) az egyesek szerződésök által szintén összes eredeti jogaikról, szabadságukról lemondanak az összeség, a nép, az összes egyesek javára. A nép szuverén hatalmának korlátja nincsen, a szuverén hatalom maga szabja meg határát. De ha ez a szuverén hatalom elvíleg korlátlan, annak minden egyes mint alattvaló alá van rendelve, másfelől abban mint polgár minden egyes résztvesz, igy hát csak önmagának engedelmeskedik.

Másként Locke (On civil government), ki ugyan szintén szerződésből származtatja az államot, az egyeseket az birván erre a szerződésre, hogy a természeti

Digitized by Google

állapot nem elegendő az egyenlő szabadsággal felruházott egyesek védelmére mások támadásaival szemben.

De nála az egyes a társadalmi szerződés által nem mond le minden eredeti jogáról, hanem csak azon jogairól, melyek arra szükségesek, hogy élete, szabadsága és birtoka megvédve legyen. A társulás célja, a természeti állapot hátrányainak mellőzése nem kivánja az ember eredeti jogainak feláldozását, azoknak az államhatalomra való teljes átruházását.

Spencer egészen Locke után indul, midőn az állam által érinthetetlen, a felett álló jogokat vesz fel, mely jogok összesége az egyesek természetes szabadságát adja. Ez, mint mondottuk, az állam alaptermészetével, a szuverén hatalom lényegével ellenkezik. Állam előtt keletkezett egyéni jogok által az államhatalom korlátozva nem lehet, az államnak szükségképen ily állitólagos egyéni jogok felett kell állani. Ez nem zárja ki az államhatalomnak bizonyos irányokban korlátozását, a mint a modern állam hatalma tényleg korlátozva van is. De korlátozva van önszántából s nem az állam felett álló, az emberrel vele született s igy a törvényhozás által érinthetlen, abszolut jogok által.

13. §. A társadalmi tipusok; egoizmus és altruizmus; nemzeti különbségek.

A társadalom Spencer szerint a katonai foktól egyenes vonalban az ipari fok felé fejlődik.

Ebben Spencer Comte-ot követi, ki szerint a társadalmi fejlődés a szellemi fejlődésnek megfelelőleg alakul s a katonai életmód fokozatos hanyatlásával az emberek az iparra térnek át.

Digitized by Google

Az ipari fok a militarizmus megszünése, de Spencer nem vette figyelembe, hogy a gazdasági fejlettség, a gazdasági érdekek előtérbenyomulása a nemzetek közti versenyben maga után vonja a militárizmust, hisz a háborúk okai közt a gazdasági érdek mindig nagy mérvben szerepelt, a jövőben még inkább szerepelni fog.

Ő azokat az egyes történeti fokokat, melyeken a társadalom fejlődésében átmegy, nem emeli ki; a katonai társadalom átalakul ipari társadalommá, ennyi az egész. Nálunk a ki részben Spencer nyomán először adott nagyobb szabású szociológiát: Pulszky Ágost sokkal becsesebb eredményekre jut (A jog- és állambölcsészet alaptanaiban), midőn a történeti társadalmakat (nemzetségi, törzsi és községi, kiaknázási, egyházi, nemzeti, gazdasági, emberiségi társadalmak és államok) kifejti. Concha kitűnő emlékbeszéde méltán emeli ki e fejtegetésről, hogy abban „tulajdonképen a történelem bölcseletét kapjuk dióhéjba szoritva, melyet nemcsak időrendi elsőségeért, de mélységéért is emliteni fognak az eszmekör történetében.“

Spencer, mint láttuk, az altruizmus mind nagyobb térfoglalását jósolja meg; azt mondja, a társadalmi evolúcióban minden egyes polgár érdeke kibékül a polgárok összeségének érdekével s a fejlődés „mindegyre oly állapot felé irányul, melyben a kettő egybeolvad és melyben a mindegyiknek megfelelő érzelmek teljesen megegyezésre jutnak.“

Szerinte nemcsak a társadalmak közti ellentétek szünnek meg, hanem az egyén érdekei és a társadalom érdekei öszhangba jutnak, ugy hogy az egyén abban fogja találhatni legnagyobb élvezetét, ha a társadalom javára közrehat.

Digitized by Google

Az egyéni és társadalmi érdeknek ez a teljes kiegyenlitése azonban nehezen gondolható el. Az lehetséges a társadalom szocialisztikus szervezete mellett. De a társadalom szocialisztikus alapon való berendezkedése merőben ellenkezik a Darwin-féle természetes kiválasztás elvével, melyet Spencer elfogadott, hirdetvén, hogy a visszafejlődés csak ugy van kizárva, ha a társadalomban a kiválasztás küzdelme, menten minden kényszerhatalmi beavatkozástól, szabadon folyhat. Másrészt maga Spencer minden szocializmust egyenesen zsarnokságnak nevezett.

Spencer szerint a társadalom szervezete először katonai, mely az ipari szervezet felé halad. A politikai szervezet egyenesen a háboruk folytán áll elő. A társadalom harcos tipusában nyilvánvalólag az egoizmus uralkodik, de mert a fejlődés a békés ipari szervezet felé halad, ugy látszik, természetes abban az altruizmus térfoglalása.

Spencer elismeri, hogy „azok a kik a legjobban szervezett társadalmakat alkották, eredetileg és azután is sokáig nem voltak mások, mint másoknál erősebb és ravaszabb vadak. És még ma is, ha azoktól a befolyásoktól, melyek magatartásukat szinleg megváltoztatták, megszabadulnak, nem sokkal jobbaknak mutatkoznak“.

A politikai szervezet a harcos szervezettel kapcsolatban fejlődvén ki, természetes, hogy a legharciasabb törzseknél kezdődött meg a civilizáció. Azok a kezdetleges állapotban levő népek, melyeknél ma is sokkal nagyobb mértékben találunk altruisztikus érzéseket, mint a civilizált népeknél, csak nagyon laza politikai szervezettel birnak.

Digitized by Google

Ha azonban a társadalom harcos tipusában az egoizmus uralkodik, az altruizmusnak ott nincs tere, viszont a modern kapitalisztikus társadalomban is nagyon sok akadálya van az altruisztikus érzések térfoglalásának, erősbödésének. Az altruizmus térfoglalását látjuk ugyan mindenek előtt a nemzetek egymás közti életében annyiban, amennyiben a nemzetek közt a nyers erőszak alkalmazása, a háború ritkább, rövidebb ideig tartó és oly kegyetlenségekkel, mint korábban, nem találkozunk. A nemzeti élet körén belül azonban, az egyesek közt az altruizmus erősödésének utját állja az, hogy a modern kapitálizmus mellett a létért való küzelem rendkivül hevessé vált. Ezért a szimpátiának, a mások javán működő önfeláldozó szeretetnek olyan térfoglalása, minőt Spencer előrelát, nem valószinü, mert nem valószinü az emberi természetnek oly fokú tökélesedése, aminőt ez feltételez, hogy t. i. mások javának előmozditása minden egyesre nézve természeti szükséggé váljon.

Az altruizmus erőssége vagy gyöngülése egyenes arányban áll azon emberek köréhez, kikre kiterjed. Ezért legerősebb a családban, hol az anyai szeretet az altruizmus legtisztább képe, s a rokoni körben, de már sokkal gyengébb pl. az ugyanazon társadalmi osztályhoz tartozók között. Még gyöngébb a különböző társadalmi osztályhoz tartozók között.

Spencer is elismeri, hogy az egoizmus megelőzi az altruizmust. Pusztán az egoizmus mellett azonban a társadalom fent nem állhatna. Az egoizmusnak szelidülni kell az altruizmus által, hogy a társadalom lehetséges legyen.

Már abból, hogy a társadalom kialakulásához a

Digitized by Google

család az első lépés, következik, hogy nem a tisztán egoisztikus, hanem az altruisztikus érzéseken alapszik a társadalom lehetősége. A vérrokonok közti természetes vonzódás az emberi közösség legfontosabb pszichológiai alapja. Az ugyanazon közösséghez tartozó emberek közt kisebb-nagyobb fokú rokonszenv, kölcsönös szeretet fejlődik ki. Ezt a kölcsönös szeretetet nevezte el Comte altruizmusnak az egyéni érzéssel, egoizmussal szemben.

A társadalmi fejlődés minden foka azt mutatja, miként jő létre kompromisszum az egyes érdekét szem előtt tartó egoizmus és amaz igények közt, melyeket az emberek társulása fennmaradása és megerősödése tekintetében az egyesekkel szemben támaszt s melyek az altruizmus érvényesülését kivánják. Az erkölcsi fejlődés célja mindenesetre az eredetileg uralkodó egoisztikus érzések mérséklése az altruizmus irányában.

A fejlődés lehetetlen, ha az egyes nem bir mind fokozottabb érzékkel a faji érdekek iránt. Itt is azt látjuk, hogy a szellem, az erkölcs fejlődése ellentétes irányban hat a természeti, állati tényezővel. Előbb az egoizmus mindenható, uralkodó volt, Spencer szerint az altruizmus önként is domináló tényező lesz a társadalomban. Ezt nem fogadhatjuk el, bármennyire elismerjük is a haladást az altruisztikus érzések térfoglalásában; sőt az egoizmus fékentartása legtöbb esetben az állami kényszert teszi szükségessé.

Még azt hozhatjuk fel Spencer ellen e kérdésnél, hogy szerinte az altruizmust is tulajdonképen az egoizmus szüli, tehát az csak egy más alakja az egoizmusnak.

Digitized by Google

Helyesen mutatott azonban rá az egoizmusnak és altruizmusnak összetartozására, egyaránt mellőzhetlen voltára, mondván: sem az önzés kizárólag, sem mások javának tekintetbevétele kizárólag nem érvényesülhet a társadalomban, hanem feltétlen kiegyenlitődésre van szükség a kettő között. Ez a kiegyenlitődés pedig abban áll, hogy miután az egyéni boldogságot magában az egoizmus által elérni nem lehet, de viszont az összeség boldogságát sem az altruizmus által, ennek folytán az egyéni boldogság úgy érhető el, ha részben az összeség boldogságára is törekszünk, az összeség boldogsága pedig az egyéni boldogságra való törekvés által.

Spencer egyike azoknak, kik a nemzeti érzület csökkenését, a nemzeti különbségeknek a jövőben eltünését hirdetik. Szerinte a harcos társadalom fejleszti ki és tartja ébren a hazafiságot, mely az illető társadalom diadalát látja tevékenysége fő céljának. De a mint az indrusztrializmus mind nagyobb tért foglal a militárizmussal szemben, nemcsak az egyéni tevékenység sok megszoritása mérsékeltetik vagy egészen megszünik, a függetlenség növekedik, a kormányhatalom iránti bizalma a polgároknak kisebb, hanem a patriotizmus is korlátoltabbá válik.

A társadalom gazdasági tipusának egyik fő vonása „azon irányzata, mely a nemzetiségi felosztások lerontására és arra törekszik, hogy azok helyén közös szervezetet létesítsen.“

Fejlődési törvényének az egységesülésre vonatkozó tételéből, abból hogy a fejlődés össze nem függő alakból össefüggőbb alakká változás, arra következtet, hogy az egymástól különvált mai európai államok

Digitized by Google

egykor egy összefüggő egészet fognak képezni, egy európai federációt.

A Comte által megalapitott, Spencer által nagy szabású rendszerré kifejlesztett szociológia Spencer óta is rendkivül gazdag irodalmat mutat fel, bizonyos önálló irányokkal. Az ujabb irók nem fogadják el általában a Spencer tanitásait, azokat birálják, kimutatják hiányait. Hangoztatják, hogy Spencer jelentőségét az utána fellépők túlbecsülték. Különösen kifogásolják az ő szociológiai naturálizmusát, azt, hogy eljesen nem vette tekintetbe mindazon lényeges különbségeket, melyek a kettő közt minden analógia dacára fenállanak és ennek következtében szociológiája a biológiai naturálizmustól nem tud szabadulni.

Spencer hatása első sorban abban nyilvánul, hogy átveszik tőle a társadalom organikus, biológiai felfogását, ezt a részletekben tovább viszik, sőt később — a miben Spenceren túlmennek — a társadalomban jelentkező szellemi momentumoknak figyelembevételével, a társadalmi tudatnak felállitásával a leglényegesebb különbséget a társadalom és az organizmusok közt is kiküszöböltnek veszik.

Az organikus felfogás egyik fő képviselője *Schäffle* (Bau und Leben des socialen Körpers. 1874 — 78.)

Schäffle maga a legerélyesebben tiltakozik az ellen, mintha ő egyszerüen a Spencer-féle organikus felfogást átvette volna, az ellen, hogy őt ezen iskola tanitványai közé sorozzák. Azt mondja, hogy a biológiai analógiákat csak heurisztikusan használja, a

Digitized by Google

szemléltető előadás kedvéért. Kiemeli az alapvető különbséget az organikus világ és a társadalom közt; a társadalmi organizmus jellegét abban látja az organizmusokkal szemben, hogy a társadalmi test szerkezetét és életét az értelem által felvilágositott emberi akarat határozza meg. A társadalmi fejlődést, Spencertől eltérőleg, a tudatosan alakitó értelem uralma alá helyezi; kimutatja abban a célkitüző célszerüség szerepét, a közös eszmék, a népszellem hatalmát. Utóbbi nem más, mint szellemi energiáknak és feszitő erőknek az a rendszere, mely a történeti fejlődés folyamán egy nemzet szellemi munkájából halmozódik fel, folytonosan átszármazik a későbbi nemzedékekre, minden nemzedékben változik s mely által az egyesek egy szellemi kollektiv erővé egyesülnek. A társadalom fejlődési processzusa akarat processzus, abban nem természeti okozatiság, hanem szellemi okozatiság van jelen. A társadalmi jelenségekben nem az a törvényszerüség található fel, melyet a biológiában látunk.

Dacára annak, hogy Schäffle hangsulyozza, miszerint a biológiai analogiákat csak mint a szemléltetés eszközeit használja, egész művében oly mértékben dolgozik folyton biológiai fogalmakkal, mint alig más valaki a tudományban. Összehasonlításai annyira mennek, hogy a társadalom csontjai, szövetei, idegei stb.-ről beszél.

Schäffle ezeket az analógiákat anyira viszi, hogy nincs társadalmi jelenség, intézmény, melynek hasonlóját a szervezetekben fel nem találná. Mint társadalmi szövettant tárgyalja a társadalmi élet alapalakulatait s itt pl. a település analógiáját az állati csontvázban látja, mert a mint a csontváz az állati test formáit

Digitized by Google

adja, ugy a letelepülés miként berendezésétől függ egy társadalmi testnek alakja; a közgazdaság társadalmi anyagcsere stb.

Schäffle a biológiai parallelizmuson túlmegy, midőn a társadalmi testet mint az összes tagok szociál-pszichikai közösségét fogja fel, melynek különböző nyilvánulásai a közös munkában, hagyományban, irodalomban, művészetben, jogban, erkölcsben és hitben állanak előttünk. Az egyes anyira kötve van ehhez a közösséghez, hogy a társadalomtól elválasztva szellemi bomlása, elállatiasodása következik be.

Schäffle-nél egyoldalúbban vezeti keresztül a biológikus felfogást a vele majdnem egyidőben fellépett *Lilienfeld* (Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft 1873—1881. — Pathologie sociale 1896. — Die organische Methode 1898.).

Ő már nemcsak analógiaként operál a biológiai fogalmakkal, hanem az emberi társadalmat is reális organizmusnak fogja fel.

Lilienfeld szerint ha az emberi társadalmat a pozitiv tudomány targyává akarjuk tenni, szükségképen az organikus lények sorába kell azt felvennünk, mint organizmust kell tekintenünk. A társadalomtudomány csak igy nyerhet oly reális alapot, mint a természettudományok; egyedül igy lehetséges az induktiv vizsgálódás, ha t. i. a társadalmat organizmusként s a természetnek elválaszthatatlan részeként fogjuk fel.

A társadalmi szervezetek ugyanazon organikus törvények szerint fejlődnek, mint a természet összes többi szerves lényei.

Az emberi társadalom a természeti organizmu-

Digitized by Google

sokhoz hasonlóan való, reális lény. Nem paralellizmusról van tehát szó, hanem teljes azonosságról. A társadalmi csoportok, az államok valóságos, élő organizmusok, mint a természeti világ többi organizmusai. Azok „térben és időben nemcsak eszmeileg, hanem valósággal fejlődnek és észlelhetők."

A társadalmi organizmus a létező organizmusok közt a legmagasabb és a legjobban kifejlődött. Ennek a társadalmi organizmusnak nemcsak képletesen vett, hanem valóságos sejtje az ember.

Ezen alapfelfogásból kiindulva Lilienfeld a társadalomtudományt mint szocialis embryológiát, pszichofizikát és fiziológiát tárgyalja, a legrészletesebben keresztülvive a társadalom életében a megfelelő mozzanatokat; ezen társadalmi organizmus betegségeivel foglalkozva szól a társadalom pathológiájáról (pszichofizikai szociálpathológia és fiziológiai szociálpathológia).

A társadalom bajait (ép úgy, mint az organizmusok betegségei a pathológiában tárgyaltatnak) okaik, tüneteik és lefolyásuk szerint adja.

Bár Lilienfeld szerint a társadalmi organizmusok ugyanazon alapvető organikus törvények szerint fejlődnek, mint a természeti világ többi organizmusai, mégis elismeri a társadalmi organizmusok és a természeti organizmusok közti ama különbséget, hogy a társadalmi organizmusokban a célszerüség elve tulnyomó az organikus lények életében feltalálható okozatisággal szemben.

A Spencer organikus felfogásán túlmenve felveszik aztán a társadalmi öntudatot, mely felfogás azt állitja,hogy a mint van egyéni ész és öntudat, úgy van társadalmi is.

Digitized by Google

Fouillée szerint (La science sociale contemporaine 1883.) a társadalom még inkább organizmus, mint Spencer-nél; célja, eredete és természete szerint megegyezik az elő lénynyel. A közös célra irányultság, a részeknek az egész fentartására szolgáló együttműködése a társadalomban még nagyobb fokban van meg, mint az állati vagy növényi organizmusokban. De nemcsak a fizikai analógia van meg a társadalom és az organizmus között, haaem a pszichikai is. A társadalmi organizmusnak is, mint egy állatnak, megvan a maga idegrendszere, ez pedig a hozzá tartozó összes egyének agyvelőínek tömege. Ez képezi a nemzet agyát. Ennek eredményei a nemzeti eszmék, politika. A társadalomnak ez az idegrendszere a gondolkodás szerve s a különbség ezen szervezet és az állati idegrendszer közt egyedül abban áll, hogy az elsőnél nincs meg a fizikai kapcsolat.

Fouillée azonban arra a kérdésre: van-e a társadalomnak különálló öntudata, olyan én-je, mint az egyénnek, tagadólag felel. Azt mondja, a társadalom nem oly összeség, melynek öntudata lenne, mert hisz nincs összes tagjainak egy agyveleje. Szerinte a társadalomban annak minden részében, tehát minden egyesben megvan úgy az én-nek, mint az összeségnek tudata, de magában az összeségben ez a tudat nincs meg.

Ezen lényegesen túlmegy *Worms* (Organisme et société 1896), ki ámbár elismeri, hogy a társadalom bonyolultabb, összetettebb typus, mint az organizmus, ez utóbbinak fővonásai mégis feltalálhatók benne. Ehhez képest a társadalmak anatómiája, fiziológiája és kórtana (pathológiája) nagyban az organizmusok anatómiájának, fiziológiájának és kórtanának mását mutatja.

Digitized by Google

Worms tagadja, mintha az a különbség, melyet Spencer is legjelentősebbnek lát az állati szervezetek és a társadalom közt (az t. i. hogy a társadalom tagjai valamenyien érző, tudatos lények, míg a szerves lényekben az nincs így az egyes részekben), lényeges minőségi különbség lenne. Ez szerinte csak fokozati különbség, mert az állati és növényi sejteknek is van bizonyos fokú tudata, de ez a magsabb rendü állatoknál a szervezet bonyolultsága folytán nem kivehető. A lényeges különbséget a társadalom és az organizmusok közt abban látja, hogy az előbbiben a kapcsolat a tagok közt főleg szellemi, ez utóbbiban mechanikus.

Worms szerint a társadalom már oly valódi személyiséggel bir, mint az egyén; ép oly önmagáról tudattal biró egység, mint az egyén, szóval van külön, önálló társadalmi öntudat. Ezt ő úgy magyarázza, hogy a társadalmi kapcsolat minden egyesben észrevételi összetartózásukat, ez tudatukban foglal helyet, az ugyanazon társadalomhoz tartózok tehát öntudatuk e részében közösek. Ennek a közösségnek összetétele adja a társadalmi öntudatot, melynek létét bizonyitja, hogy az embereket gyakran saját öntudatuk ellenére ragadja magával.

Digitized by Google

TARTALOM.

A társadalom.

A szociológia alapvetői: Comte és Spencer.

Digitized by Google

SAJTÓHIBÁK:

1. lapon felülről 3. sorban „*Társadalom*“ helyett: „*társadalom*“.
3. lapon felülről 3. sorban „*társaság*“ helyett: „*társaság és társulat*“.
25. lapon alulról 11. sorban „*elosztása*“ helyett: „*eloszlása*“.
32. „ felülről 7. sorban „*Verwaltungs-lehre*“ helyett: „*Verwaltungslehre*“.
65. lapon felülről 18. sorban „*Elősző̈r*“ helyett: „*Először*„.
92. lapon felülről 12. sorban „*matefizikus*“ helyett: „*metafizikus*“.
138. lapon 2. sorban „*Fonillé*“ helyett: „*Fouillée*“.

Digitized by Google

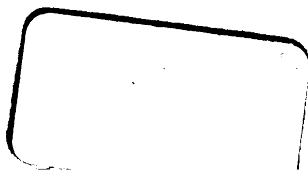
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google